SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 43 — 1978
ČÍSLO 4

Eugen Pauliny

VNÚTORNÁ VÄZBA SLABIKY A JEJ HRANICE V SLOVENČINE

I. Na rozdiel od väčšiny fonológov sa nenazdávam, že fonéma sa rozpoznáva len v slove pomocou minimálneho páru slov líšiacich sa jednou fonémou na tom istom mieste slova (napr. *slama* — *tlama*), alebo že sa rozpoznáva komutačným testom. Obidve tieto možnosti rozpoznávania foném sú dôležitým metodickým nástrojom lingvistu na určenie inventára skúmaného jazyka. Ale nie je to obvyklý prostriedok na rozpoznávanie foném pri bežnej jazykovej komunikácii, hoci sa vyskytuje aj tu (pozri s. 204). Tu vychádzame z tézy, že pri komunikácii sa fonémy uvedomujú v slabikách, a toto uvedomovanie sa deje na základe kontrastívnych vlastností, ktoré sú medzi fonémami utvárajúcimi slabiku. Najpevnejší „slabičný zvar" je tam, kde je kontrastov najviac, hranice slabiky bývajú najčastejšie tam, kde je kontrastov najmenej. Toto tvrdenie treba brať ako pracovné východisko. Neskoršie ho spresníme. Poznamenávam, že v tomto výklade ide o slabiku v spisovnej slovenčine podľa teraz platnej ortoepickej kodifikácie.

Fonetické fakty svedčia na prvý pohľad proti tomu, čo sa práve o hraniciach slabík uviedlo. Je predsa známe, že jav, ktorý sa nazýva koartikuláciou, sa prejavuje najmä v rámci tej istej slabiky. Napr. Á. Kráľ (1965, s. 11) presvedčivo ukázal, že pri artikulácii perných spoluhlások jazyk anticipuje také postavenie, ktoré si vyžaduje vyslovenie nasledujúcej samohlásky. Z obdobných pozorovaní vychádzala aj A. Skaličková (1954, s. 22), keď uvažovala o podstate slabiky a slabiku charakterizovala ako najjednoduchšiu a najtesnejšiu možnú artikulačnú jednotu funkčných prvkov reči, ktorá akusticky vyhovuje dorozumievaniu.

K tomu všetkému a k ďalším názorom, ktoré majú obdobné východiská, treba, pravdaže, uviesť, že tesná artikulačná jednota jestvuje medzi všetkými prvkami konkrétneho rečového signálu, ako nás o tom presviedčajú kinoröntgenové snímky artikulácie a sonagramy rečového signálu. Preto (ale nielen preto) nám fonetické východiská pre zistenie podstaty slabiky nevyhovujú.

V ďalšom si rozanalyzujeme najbežnejšie typy slabík v spisovnej slovenčine, teda slabiky, o hraniciach ktorých je všeobecný súhlas. Postupne prejdeme k analýze slabík, pri ktorých je možných viacej potenciálnych hraníc. Ponajprv

preberieme slabiky v nezložených a neodvodených slovách a potom budeme zdôvodňovať členenie na slabiky v odvodených slovách. O uvedomovaní foném v jednofonémových slovách pozri ďalej na s. 204. Pri určovaní dištinktívnych vlastností foném a kontrastov medzi fonémami v slabike sa budeme opierať o výsledky svojho článku, v ktorom podávame rozbor dištinktívnych vlastností konsonantov v spisovnej slovenčine (Pauliny, 1977a, s. 65—79), a o výsledky svojho článku o dištinktívnych vlastnostiach vokálov v spisovnej slovenčine (Pauliny, 1977b).

Pri výbere reprezentatívnych typov slabík a pri údajoch o jednotlivých druhoch slabík v slovenčine sa budeme opierať o výsledky svojho výskumu, v ktorom sme spracovali 30 000 slabík súvislého textu z Kukučínových rozprávok. (Výsledky tohto výskumu budú uverejnené v štúdii *Typy slabík v slovenčine.*)

Pri vyznačovaní kontrastov vlastností medzi fonémami budeme postupovať takto:

Kontrasty sa preberajú vždy v dvojici susediacich foném. Charakterizujú sa radom troch číslic.

Prvá číslica označuje, nakoľko ide o zhodu alebo o kontrast v protikladoch /*V – V°*/, /*C – C°*/. Tu sa ukáže, či sa stretáva šumový konsonant s vokálom (vtedy vychádza číslica 2, pretože nie je zhoda ani v jednej z týchto protikladových vlastností), alebo šumový konsonant so sonórnym konsonantom alebo sonórny konsonant s vokálom (vtedy vychádza číslica 1, lebo zhoda je len v jednej vlastnosti). Ak sa stretávajú fonémy so zhodnými vlastnosťami protikladov /*C – C°*/, /*V – V°*/, vtedy vychádza číslica 0.

Na druhom mieste radu sa vyčíslia kontrasty v členoch takých fonologických protikladov, ktoré sú spoločné obom susediacim fonémam, pravda, okrem protikladov /*C – C°*/ a /*V – V°*/, ktoré sa uvádzajú osve na prvom mieste. Pri spoluhláskach sa tu napr. vyčíslia rozdiely vo vlastnostiach protikladov /*Cp – Cp°*/, /*Gr – Gr°*/ a pod. Pokiaľ ide o fonologické vlastnosti, ktoré sú pri oboch fonémach prítomné v rozdielnom spôsobe, nehodnotia sa ako kontrastné. Napr. protiklad /*Vc – Vc°*/ je pri šumových spoluhláskach prítomný v oboch členoch protikladu (šumové spoluhlásky majú vlastnosť znelosti i neznelosti), ale pri vokáloch je vlastnosť /*Vc*/ prítomná ako záväzná sprievodná vlastnosť k vlastnosti vokálnosti. Tento prípad nehodnotíme ako kontrast. Podobný prípad je aj pri orálnych sonórach a vokáloch pri protiklade /*Or – Or°*/. Ani tento prípad nehodnotíme ako kontrast. Protiklad /*Sib – Sib°*/ berieme do úvahy len pri neutralizácii tejto vlastnosti. Preto v prvej časti tohto článku prítomnosť tohto protikladu nevyznačujeme.

Na treťom mieste radu sa počítajú fonologické protiklady, ktoré niektorej z porovnávaných foném chýbajú. Tu sa zratujú kontrasty, pri ktorých proti plnej kolonke z jednej strany stojí prázdna kolonka z druhej strany. Na mieste vokálu používame pre ľahšiu porovnávateľnosť podľa možnosti len fonému /*a*/, pretože je to „najvokalickejší" vokál a má najmenší počet takých dištinktívnych vlastností, ktorými sa vokály líšia od konsonantov. A aj tam, kde je v slabike iný vokál, rátame do počtu kontrastov len prvé dve špecificky vokalické vlastnosti, teda /*a*/-ové vlastnosti. Vtedy však dodávame k číslici aj značku ×, aby sme naznačili, že sú tu ešte aj iné odchylné vlastnosti. Tak isto postupujeme aj v iných obdobných prípadoch. Napr. pri vyčísľovaní kontrastu v spojení *(nk)* neberieme do počtu vlastnosť nazálnosti, preto aj tu k tretej číslici pridávame značku ×.

Pre určenie veľkosti kontrastu je v poradí dôležitosti najpreukaznejšia prvá a tretia číslica radu. Číslica 2 alebo 1 na prvom mieste a vysoká číslica na treťom mieste radu ukazujú, že „slabičný zvar" medzi príslušnými fonémami je silný. Spojenie „slabičný zvar" budeme v ďalšom výklade používať ako termín.

II. Najbežnejší typ slabiky v slovenčine je „konsonant + vokál", teda typy: *ta, sa, la.* Kontrasty medzi fonémami týchto slabík sa ukazujú takto:

	t a	s a	l a
Na			
Fl			
Op	+	+	+
Ext	+	+	+
Lt			+
Or	O	O	+ O
Sib			
Vc	– O	– O	O O
Gr	–	–	–
Cp	–	–	–
Cn	–	+	O
V	– +	– +	+ +
C	+ –	+ –	+ –

Podľa uvedených zásad sa kontrasty na týchto slabikách javia takto:

ta : 2 – 0 – 6 sa : 2 – 0 – 6 la : 1 – 0 – 6

Slabičný zvar je teda v týchto slabikách mimoriadne silný, pretože sa opiera o kontrasty v základných ukazovateľoch.

Podľa výsledkov nášho výskumu o stavbe slabiky v slovenčine (pozri príspevok v ďalšom čísle SR) v poradí častosti výskytu, ak berieme do úvahy otvorené slabiky (t. j. slabiky, ktoré sa zakončujú na nositeľa slabičnosti), nasledujú slabiky typu *sta-/ri:/, sla-/bi:/, tla-/ma/, mla-/di:/.* Predbežne berieme do úvahy slabiky na začiatku slova (príčiny sa ujasnia na s. 203).

	s t	s l	t l	m l
Lt		+	+	+
Or		+	+	+
Sib				
Vc	– –	– O	– O	O O
Gr	– –	– –	– –	+ –
Cp	– –	– –	– –	– –
Cn	+ –	+ O	– O	O O
V	– –	– +	– +	+ +
C	+ +	+ +	+ +	+ +

V uvedených slabikách sú v dvojiciach foném tieto kontrasty:

sta : st : 0 – 1 – 0
ta : 2 – 0 – 6

sla : sl : 1 – 0 – 2
la : 1 – 0 – 6

tla : tl : 1 – 0 – 2
la : 1 – 0 – 6

mla : ml : 0 – 2 – 1
la : 1 – 0 – 6

Číslice ukazujú, že popri menších a v podstate zanedbateľných rozdieloch vo veľkosti kontrastov medzi dvojicami konsonantov je nápadná zhoda v rozdieloch medzi slabými kontrastmi konsonantických skupín a silnými kontrastmi skupiny „konsonant + vokál". Je jasné, že uvedené skupiny konsonantov sú vybrané reprezentačne; niektoré konsonanty v niektorých skupinách by sa mohli nahradiť inými. Napr. namiesto skupiny */sta/* by mohli ako rovnocenné stáť skupiny */spa/*, */ska/*, namiesto skupiny */sla/* by mohli stáť skupiny */sra/*, */zla/*, */zra/*, */hla/*, namiesto skupiny */tla/* by mohli stáť skupiny */pla/*, */bla/*, */kla/*, namiesto skupiny */mla/* by mohli stáť skupiny */mra/*, */vra/*, */vla/* a pod., ale na hodnote čísel na prvom a treťom mieste poradia by sa v podstate nič nezmenilo, resp. nič by sa nezmenilo na celkovom hodnotení pomeru veľkosti kontrastov, ako sme ho uviedli vyššie.

Z ďalších zložitejších typov otvorených slabík, častejšie frekventovaných na začiatku slova, ostávajú už len slabiky typu *(stla)*. Kontrasty susediacich foném v slabike tohto typu vyzerajú takto:

stla : st : 0 – 1 – 0
tl : 1 – 0 – 2
la : 1 – 0 – 6

Z čísel vyplýva, že najväčší kontrast je v dvojici /*la*/, nepomerne menší je kontrast v dvojici /*tl*/ a najmenší kontrast je v dvojici /*st*/.

Niekoľko spojení je na začiatku slova (bez predpony) aj v type /*smra*/. Ide o slová *smrad*, *smrek* a o slová z nich odvodené. Tu vyzerajú kontrasty takto:

smra : sm : 1 – 1 – 1
mr : 0 – 2 – 1
ra : 1 – 0 – 6

V tomto prípade je narastanie kontrastnosti smerom od začiatku slabiky k vokálu nie také výrazné ako v predchádzajúcich prípadoch. Ide tu aj o malý, ľahko vypočítateľný počet bezpredponových slabík tohto typu. Preto s ním v ďalšom výklade nerátame.

Prípad slabiky typu /*stla*/ ukazuje, že sonoritná teória slabiky, ako jedna z fonetických teórií slabiky, nie je pre začiatok slova vyhovujúca, pretože úžinová spoluhláska má foneticky vyšší stupeň sonority ako záverová (pozri aj Skaličková, 1954). Ale prípad tohto typu slabiky jednoznačne ukazuje, že primárne (zľava) určujúce konsonanty sa radia, počínajúc od vokálu, so znižujúcim sa stupňom kontrastu. Je síce pravda, že rovnako nízky stupeň kontrastu je v spojeniach /*st*/, /*sk*/, ako by bol v spojení /*ts*/, /*ks*/, ale spojenia typu /*ts*/, /*ks*/, /*ps*/ v tej istej slabike v slovenčine nejestvujú ako pravidelné. To je praslovanské dedičstvo slovenčiny. Pokiaľ jestvuje v slovenčine v tej istej slabike spojenie „záverová spoluhláska + úžinová spoluhláska", je ojedinelé, a teda s ním ako s obvyklým spojením nemožno rátať.

Ak ide o ostatnú slabiku slovenských slov, zakončenú na spoluhlásku, resp. na skupinu spoluhlások (príčina, prečo si tu všímame ostatnú slabiku slova, sa ujasní na s. 203), môže byť slabika zakončená na ktorúkoľvek spoluhlásku, teda na šumovú záverovú, šumovú úžinovú alebo na sonórnu spoluhlásku. Ak je slovo zakončené na skupinu spoluhlások, je to obvykle spojenie úžinovej a záverovej spoluhlásky, pričom úžinová býva obyčajne sykavá spoluhláska a záverovou nebýva perná spoluhláska. Pri týchto konštatovaniach sa neberie do úvahy nijaká neutralizácia konsonantických vlastností na konci slova. Zakončenia slabík typu *-acť*, *-ajsť*, ktoré sú v niektorých infinitívoch, neberieme tu do úvahy, pretože sú neproduktívne a pre všeobecné určenie hranice slabiky význam nemajú.

Z uvedeného teda vyplýva, že v koncových slabikách slov, pokiaľ sú zatvorené, ide o zrkadlové obrazy niektorých začiatočných slabík, pričom dvojice konsonantov ostávajú nemenné, teda: *ta, sa, sta* — *at, as, ast*. Kontrasty medzi susednými fonémami sú teda také isté, ako sme uviedli pri slabikách primárne určených, teda pri otvorených slabikách, v ktorých sú

určujúce konsonanty naľavo od nositeľa slabičnosti. Slabiky, v ktorých sú konsonanty napravo od nositeľa slabičnosti, sú teda sekundárne určené.

III. V spojení „konsonant + vokál" je kontrastnosť spojenia a teda slabičný zvar medzi obidvoma fonémami evidentný, lebo tu vystupuje veľa kontrastujúcich a nezhodných vlastností. Ale príklad slabičných spoluhlások je inštruktívnejší, pretože tu v slabike vystupuje podstatne menej kontrastujúcich vlastností. Ukážeme to najprv na slabikách (a slovách) *plť, krt.*

	p l ť	k r t
Lt	+	—
Or	+	+
Vc	— O —	— O —
Sib		
Gr	+ — —	+ — —
Cp	— — +	+ — —
Cn	— O —	— O —
V	— + —	— + —
C	+ + +	+ + +

Kontrasty sú v týchto slabikách (a slovách) rozložené takto:

plť : pl : 1 — 1 — 2
lť : 1 — 1 — 2

krt : kr : 1 — 2 — 2
rt : 1 — 0 — 2

Porovnanie prípadov */plť/* a */krt/* so slabikami */tla/, /sla/, /stla/* ukazuje, že sonórny konsonant nemôže byť slabičný, ak za ním nasleduje vokál, lebo vokál má proti sonórnej spoluhláske podstatne viacej základných kontrastných vlastností ako sonórny konsonant proti šumovému konsonantu.

Pri pozorovaní doteraz preberaného materiálu by sa mohlo zdať, že v spisovnej slovenčine je slabičná platnosť fonémy daná prítomnosťou vlastností, ktoré signalizujú jestvovanie ústneho rezonátora, teda prítomnosťou vlastnosti */Or/* a jednej vlastnosti z protikladu */Lt — Lt°/* proti neprítomnosti takých vlastností v susediacich fonémach (to je prípad slabík typu *ta, sa, tlt, slt, tls*). V slabikách typu *la, sla, tla* by šlo o kontrasty vokálu a sonórnej spoluhlásky:

pri vokáli: o podstatne väčší počet vlastností, ktoré signalizujú prítomnosť ústneho rezonátora, a o neprítomnosť vlastnosti konsonantnosti a ďal-

ších vlastností, ktoré s touto vlastnosťou súvisia (pozri Pauliny, 1977a, s. 77—78);

pri sonórnej spoluhláske: o podstatne menší počet vlastností, ktoré signalizujú prítomnosť ústneho rezonátora, ako pri vokáli a o prítomnosť vlastnosti konsonantnosti a ďalších vlastností, ktoré s touto vlastnosťou súvisia.

Ďalšie poznatky možno zistiť pri pozorovaní slabičného *[r l]* v otvorenej slabike medzi šumovými spoluhláskami v porovnaní s vokálom v tej istej pozícii, napr. v slovách a tvaroch: *(r)ada, (k)rta.*

	a d a	r t a
Op	+ +	+
Ext	+ +	+
Lt		—
Or	O O	+ O
Vc	O + O	O — O
Sib		
Gr	—	— —
Cp	—	— —
Cn	—	O —
V	+ — +	+ — +
C	— + —	+ + —

V prípade */rada/* je taký istý konsonant v spojení */ad/*, ako je v spojení */da/*. A jednako sa v slovenčine celkom prirodzene cíti slabičný predel medzi spojením */ad/*, teda slabičný zvar a slabičné delenie je *ra-da.* B. Hála (1956, s. 65) vysvetľuje túto skutočnosť z fonetického hľadiska tým, že medzislabičné rozhranie leží v mieste najužšej striktúry, a to tak, aby striktúra uvádzala slabiku po nej nasledujúcu. Dokladá to príkladom ako čes. *po-ne-se-te* atď. Toto delenie pokladá za celkom prirodzené. Tvrdí, že slabičné členenie pociťujeme tým lepšie, čím je začiatočná fáza slabiky čiže striktúra presnejšie foneticky vyznačená a že túto funkciu konajú najvhodnejšie konsonanty (s. 50). V poznámke B. Hála ďalej uvádza, že prirodzeným dôsledkom tohto stavu, utvoreného odpradávna v súvislosti s fyziológiou hlasu, je v dnešných jazykoch striedanie vokálov a konsonantov, na ktoré sa často upozorňuje (s. 50, pozn. 30). A. Skaličková (1954, s. 22) napr. v slove *sestra* pokladá spojenie */se/* za tesnejšie ako spojenie

/*es*/, ale dôkazy neprináša. Skutočnosťou je, že slabiky typu „konsonant" + „vokál" sú v slovenčine (a iste vo väčšine jazykov) najpočetnejšie. V súbore spomínaných 30 000 slabík súvislého textu je v slovenčine 57 % slabík tohto typu a otvorených slabík vôbec je 71 %. Nebudeme sa tu zatiaľ pokúšať o fonologické vysvetlenie, ale zostaneme pri všeobecne prijatom tvrdení, že v spojení typu /*ata*/ je slabičné členenie *a-ta*.

Ak toto tvrdenie budeme pokladať pre slovenčinu za dané a nesporné, ukáže sa nám jasným aj slabičné členenie tvaru *kr-ta*. Ak budeme oddeľovať slabiky od konca tvaru (nateraz to urobíme bez zdôvodnenia), zrejme sa vyčleňuje slabika /*ta*/, v ktorej je silný slabičný zvar. Potom sa síce menej výrazne, ale jednako zreteľne vyčleňuje slabika /*kr-*/, v ktorej je fonéma /*r*/ vlastnosťou /*Or*/ a /*Lt°*/ zreteľne vyčlenená ako nositeľ slabičnosti proti susediacim fonémam /*k*/ a /*t*/. Okolnosť, že konsonanty /*r l*/ majú v slovenčine slabičnú platnosť nielen medzi konsonantmi tej istej slabiky, ale aj vzhľadom na konsonant nasledujúcej slabiky, ukazuje na tesnú súdržnosť slabík v slove a na vzájomnú závislosť v ich určovaní. Ukazuje aj na to, že slabika v slovenčine je záležitosťou slova.

Ukazuje sa tiež, že dôvod slabičného členenia typu *(ta-ta)* nie je v „najtesnejšej spätosti" spojenia *(ta)*, ako sa nazdáva A. Skaličková (1954), a nie je ani v tom, že medzislabičné rozhranie leží v mieste najužšej striktúry, a to tak, aby striktúra uvádzala slabiku po nej nasledujúcu (Hála, 1956). Budeme to ilustrovať na slabičnom členení slov *trlo, mrle*, teda tam, kde je slabičný konsonant *[r]* v susedstve inej sonórnej spoluhlásky, ktorá sa môže v spisovnej slovenčine stať v príslušných podmienkach nositeľom slabičnosti.

	t r l o	m r l e
Op	—	—
Ext	+	—
Lt	— +	— +
Or	+ + O	+ + O
Vc	— O O O	O O O O
Sib		
Gr	— — —	+ — —
Cp	— — —	— — —
Cn	— O O	O O O
V	— + + +	+ + + +
C	+ + + —	+ + + —

Na týchto dvoch prípadoch sa potvrdzuje správnosť analýzy slabičného členenia tvaru *kr-ta*. Konsonanty /*r l*/ majú oba rovnaké vlastnosti vzhľadom na prítomnosť ústneho rezonátora, pretože pre určenie prítomnosti ústneho rezonátora je ľahostajné, ktorý člen z protikladu /*Lt — Lt°*/ je prítomný, a jednako konsonant /*r*/ tu vystupuje vo funkcii slabičnej sonórnej spoluhlásky, kým konsonant /*l*/ je neslabičný. Je to preto, lebo konsonant /*l*/ je v uvedených slovách viazaný početnými kontrastmi k nasledujúcej samohláske a utvára s ňou „prototypovú" slabiku „konsonant + vokál". A tak môže konsonant /*l*/ i pri nulovom kontraste proti /*r*/ fungovať ako ktorýkoľvek iný neslabičný konsonant proti predchádzajúcemu slabičnému *[r]*, ktoré sa zase ako nositeľ slabičnosti z ľavej strany viaže na predchádzajúci konsonant. Tieto prípady ukazujú, že je síce veľmi dôležitý počet a kvalita kontrastov, ktoré utvárajú slabičný zvar, ale veľmi dôležitá je aj konštrukcia slabiky, ktorá nasleduje, a teda fungovaním konsonantickej fonémy, ktorá hraničí s vokálom predchádzajúcej slabiky. Pre slabičnú väzbu vokálu alebo pre slabičnú funkciu sonórnej spoluhlásky je teda dôležitá nasledujúca slabika alebo aspoň nasledujúci konsonant.

Ak sme teda vyššie spomenuli, že v slove /*rada*/ je výška a kvalita kontrastov rovnaká v spojení /*ad*/ ako v spojení /*da*/, je to pravda iba vtedy, ak sa nehľadí na fungovanie týchto foném v slabikách konkrétneho slova. V mnohých veciach sa ukazuje, že v slovenčine sa slovo alebo tvar identifikujú od konca. Uveďme ako príklad a bez ďalšej analýzy len zaraďovanie slov a ich tvarov do jednotlivých slovných druhov podľa ohýbacích prípon. Tak je to aj v členení slova na slabiky. Spojenie /*da*/, ak vychádzame z vyššie uvedeného prípadu /*rada*/, je ostatnou slabikou tohto slova a je aj určujúcou slabikou. Tam sa ukazuje prvý slabičný zvar a od tejto slabiky závisí potom hranica predchádzajúcej slabiky. Preto je spojenie /*ad*/ v tomto slove len zdanlivo rovnako silné ako spojenie /*da*/. Slabika /*da*/ určuje potom členenie slova na *ra-da*.

Poučný je aj prípad slova *mrle*. Fonéma /*m*/ sa líši od nasledujúceho konsonantu /*r*/ len jednou podstatnou vlastnosťou a to tým, že nemá vlastnosť /*Or*/. A to stačí na to, aby nemohla byť slabičná. Zrejme to vidieť na slabičnom sklade slova /*hmla*/. Aj bez podrobnej analýzy vidíme, že fonéma /*m*/ je v tomto slove v pozícii, v ktorej sa sonórne spoluhlásky stávajú slabičné. Ale fonéma /*m*/ nemôže mať slabičnú platnosť, lebo nemá vlastnosť ústneho rezonátora, resp. nemá dištinktívnu vlastnosť /*Or*/. Pritom má hláska *[m]* vysoký stupeň sonórnosti. „Spektogram nám tiež ukazuje, že *[m]* má tónový, vokalický charakter (má zreteľnú formantovú štruktúru) . . .", „spoluhláska *[m]* má vysoký stupeň sonórnosti. Patrí ku skupine sonór, ktoré tvoria prechod medzi samohláskami a spoluhláskami" (Dvon-

čová — Jenča — Kráľ, 1969). Ako vidieť, vysoký stupeň sonority nezabezpečuje v spisovnej slovenčine slabičnú platnosť.

O slabičnej platnosti spoluhlások /*r l*/ v spisovnej slovenčine bude treba hovoriť osobitne pri inej príležitosti. Tu iba súhrnne konštatujem: Konsonanty /*r l*/ majú v spisovnej slovenčine slabičnú platnosť, ak sú v tom istom slove medzi šumovými spoluhláskami alebo spoluhláskami /*m v*/. Okrem toho spoluhláska /*r*/ má slabičnú platnosť vtedy, keď ju predchádza niektorá z uvedených spoluhlások a ak nasleduje slabika „spoluhláska /*l*/ + vokál". O osobitnej fonologickej vlastnosti „slabičnosť", resp. o protiklade „slabičnosť — neslabičnosť" nemožno pre spisovnú slovenčinu uvažovať.

IV. Osobitným problémom je delenie skupiny konsonantov medzi dve slabiky, ak medzi nimi nie je zreteľný morfematický švík. Ak budeme aj tu vychádzať dôsledne z tézy, že najtesnejší slabičný zvar je tam, kde je medzi fonémami najviac kontrastov, vtedy by najslabšia slabičná väzba (a teda hranice slabík) boli tam, kde je kontrastov najmenej. Na ilustráciu si uveďme slová /*isti:*/, /*bistri:*/.

	i s t i:	b i s t r i:
Op	— —	— —
Ext	— —	— —
Lt		—
Or	O O	O + O
Vc	O — — O	+ O — — O —
Sib		
Gr	— —	+ — — —
Cp	— —	— — — —
Cn	+ —	— + — O
V	+ — — O	— + — — + +
C	— + + —	+ — + + + —

V slove /*isti:*/ je reálne najsilnejší a najnepochybnejší slabičný zvar spojení /*ti:*/. Kontrasty sú tam rozdelené takto: 2 — 0 — 6 ×. V spojení /*st*/ je zvar veľmi slabý. Kontrasty sú rozdelené takto: 0 — 1 — 0. Kontrast je iba v tom, že pri každej z týchto foném ide o iný člen z tej istej protikladovej dvojice /*Cn — Cn°*/, pritom pre slovenčinu je obvyklé spojenie /*Cn — Cn°*/,

kým spojenie /*Cn° Cn*/ je neobvyklé a zriedkavé. Uvedený kontrast je teda oslabený aj o túto okolnosť. Silný zvar je v spojení /*is*/. Pri členení slova /*rada*/ sme si ukázali, že spojenie /*ad*/ je síce formálne rovnako kontrastné ako /*da*/, ale že v skutočnosti kontrastnosť slabiky /*da*/ je reálna, kým kontrastnosť spojenia /*ad*/ je iba formálna. Preto je otázne, či v prípade slova /*isti:*/ treba členiť slabiku na /*i-sti:*/ alebo na /*is-ti:*/. Za delenie typu /*i-sti:*/ by svedčila okolnosť, že spojenie /*st*/ je veľmi časté na začiatku bezpredponových slov (teda na začiatku prvej slabiky slova). To je stanovisko, ktoré je veľmi staré a ktorého sme sa aj my pridržali, ostatný raz v príspevku v Slovenskej reči, *40*, 1975, s. 321—332. (Tam aj staršia literatúra.) Okrem toho by za toto stanovisko svedčila aj analýza slova /*rada*/, že totiž zvar typu „vokál + konsonant" nie je v slovenčine silný, resp. je len formálny, ak za ním nasleduje nositeľ slabičnosti, teda nová slabika. No z druhej strany treba uviesť, že v slovenčine jestvuje aj veľký počet slabík typu „vokál + konsonant", resp. „konsonant + vokál + konsonant". V nami skúmanom súbore 30 000 slabík bolo slabík typu „vokál + konsonant" 808, slabík typu „konsonant + vokál + konsonant" 6477 a ďalších slabík, ktoré sú zakončené na jeden konsonant, bolo 981. I keď tieto čísla nie sú celkom preukazné, pretože pri tomto členení na slabiky sa postupovalo podľa Pravidiel slovenského pravopisu, podľa ktorých sa slová typu /*istý*/ delia /*is-ti:*/, jednako treba uvážiť, že nie sú zriedkavé slová ako *už, až, od, ak,* resp. slová *les, nos, voz, klas, strach* atď., v ktorých koniec slabiky vyznieva na spoluhlásku. Vzhľadom na tieto okolnosti by bolo vari viacej v zhode so skutočnosťou, keby sa slová typu *(isti:)* delili na slabiky *is — ti:*. Neodporuje tomu jazykový materiál a bolo by to v zhode s našou základnou tézou, že slabika je daná zvarom kontrastívnych vlastností foném a že hranice slabiky sú tam, kde je kontrastných vlastností najmenej, pravda, ak nepôsobia iné faktory, ktorými sú hranice slabičných morfém. Ale o tom bude reč ďalej.

V prípade *(bistri:)* sú kontrasty rozčlenené takto: bi: 2 — 0 — 6 ×, is: 2 — 0 — 6 ×, st: 0 — 1 — 0, tr: 1 — 0 — 2, ri: 1 — 0 — 6 ×.

Minimálny kontrast je v skupine /*st*/. Z toho by teda vychodilo, ak sa vezmú do úvahy aj závery pri členení slova /*isti:*/, že najvhodnejšie členenie slabiky by bolo /*bis-tri:*/.

Z toho, čo sme doteraz uviedli, vychádza, že zásada, ktorú som v zhode so staršími názormi donedávna uplatňoval (porov. Pauliny, 1975, najmä s. 329—331; tam aj ostatná literatúra), že totiž každá slabika sa môže začínať na takú spoluhlásku alebo skupinu spoluhlások, ktoré sú na začiatku slova, nie je podľa výsledkov analýzy, dosiahnutých v tomto článku, taká jednoznačná, ako sa na prvý pohľad zdá. Rovnako tak je to aj s pomerom konca slabiky na konci slova ku koncu slabiky vnútri slova.

V doterajšom výklade sme temer všade akoby mlčky predpokladali, že v jazykovom prejave sa vyskytujú len slabičné útvary, skladajúce sa z viacerých foném. V takom prípade sa nevyhnutne kladie otázka, ako sa uvedomujú fonémy v slovách skladajúcich sa z jedného vokálu alebo z jedného konsonantu, ak platí naša téza, že hlavnou funkciou slabiky je umožňovať identifikáciu foném skladajúcich slabiku na základe ich kontrastívnych dištinktívnych vlastností. Tu si treba uvedomiť, že naša téza, že fonémy sa neuvedomujú proti sebe v slovách (v minimálnych dvojiciach slov alebo komutačným testom), ale v slabikách, nesmerovala proti náhľadu, že by sa fonémy neuvedomovali aj v slovách. Uvedenou tézou som chcel len zdôrazniť, že fonémy a fonologické vlastnosti sa uvedomujú proti sebe nielen v slovách, ale už na úrovni slabík. Preto ak je slovo monofonematické, je jazykovým znakom (teda signifié spojené so signifiant) a fonéma v tomto znaku (ako je signifiant) sa identifikuje v protiklade k ostatným fonémam vzhľadom na fonologický systém príslušného jazyka. Okrem toho sa identifikuje na základe minimálnych párov, či komutačným testom, teda napr. predložka *k (mestu)* proti predložke *v (meste)*, či *z (mesta)*, spojka *a* proti spojke *i*, či predložka *o (bratovi)* s predložkou *u (brata)* a pod.

V. Delenie slov na slabiky na morfematických švíkoch, teda podľa zloženia, súvisí s fonologickými javmi, ktoré sa vyskytujú na hraniciach morfém, teda s neutralizáciami a alternáciami.

Delenie do slabík na morfematických švíkoch je veľmi často v zhode s delením skupiny spoluhlások do slabík v slovách bez morfematického švíka. Napr. slová *miska, pletka, hradba, horni:, xlapski:*.

	s k	t k	d b	r n	p s k
Lt				—	
Or				+ —	
Vc	— —	— —	+ +	○ ○	— — —
Sib					
Gr	— +	— +	— +	— —	+ — +
Cp	— +	— +	— —	— —	— — +
Cn	+ —	— —	— —	○ ○	— + —
V	— —	— —	— —	+ +	— — —
C	+ +	+ +	+ +	+ +	+ + +

Kontrasty sú rozložené takto:
miska: is: 2 – 0 – 6 ×, sk: 0 – 3 – 0, ka: 2 – 0 – 6
pletka: et: 2 – 0 – 6 ×, tk: 0 – 2 – 0, ka: 2 – 0 – 6
hradba: ad: 2 – 0 – 6, db: 0 – 1 – 0, ba: 2 – 0 – 6
horni: or: 1 – 0 – 6 ×, rn: 0 – 1 – 1, ni: 1 – 0 – 6 ×
xlapski: ap: 2 – 0 – 6, ps: 0 – 2 – 0, sk: 0 – 3 – 0, ki: 2 – 0 – 6 ×

V prvých štyroch prípadoch je hranica najmenšieho kontrastu a hranica morfémy zhodná. V prípade /*xlapski:*/ je hranica slabiky zdanlivo zastretejšia, lebo v spojení /*s-k*/ je kontrast iba o máličko väčší ako v prípade /*p-s*/, a to v ukazovateli, ktorý sa zdá na prvý pohľad málo dôležitý. Ale tu treba uvážiť, že spojenie šumových spoluhlások s vlastnosťami *Cn° Cn* v jednej slabike (teda spojenie záverovej a úžinovej spoluhlásky) je pre slovenčinu atypické, ako sme to už spomenuli vyššie. Preto aj v tomto prípade, hoci ide zdanlivo o malý rozdiel kontrastov, treba aj podľa kontrastov jednoznačne členiť slabiku na *xlap-ski:*.

Ale v iných prípadoch sú pomery na morfematických švíkoch zložitejšie. Analyzujeme slová *horstvo, mastný, dvorský.*

	r s t v	s t n	r s k
Lt	—		—
Or	+ —	—	+
Vc	○ — — ○	— — ○	○ — —
Sib			
Gr	— — — +	— — —	— — +
Cp	— — — —	— — —	— — +
Cn	○ + — ○	+ — ○	○ + —
V	+ — — +	— — +	+ — —
C	+ + + +	+ + +	+ + +

Kontrasty sú v dvojiciach foném rozložené takto:

horstvo: rs: 1 – 0 – 2 mastni: st: 0 – 1 – 0 dvorski: rs: 1 – 0 – 2
st: 0 – 1 – 0 tn: 1 – 0 – 1 × sk: 0 – 3 – 0
tv: 1 – 1 – 1

V týchto slovách by podľa množstva a kvality kontrastov medzi dvojicami malo byť delenie na slabiky *hors-tvo, mas-tni:, dvors-ki:*, lebo naj-

slabšie kontrasty sú v spojeniach /*s-t*/, /*s-k*/. Ale tu začína plniť svoju delimitačnú funkciu morfologické členenie.

Morfologické členenie slov a tvarov je v jazykovom vedomí rodených používateľov slovenčiny mimoriadne silné. Členenie na kmeň a flektívnu príponu sa zrejme silne uvedomuje, pretože tu vidíme tendenciu zachovávať nezmenený kmeň pred každou flektívnou morfémou. Historickým vývinom podmienené striedania kmeňového konsonantu sa v ďalšom vývine zväčša odstránili. (Bližšie o tom v porovnaní s češtinou pozri Pauliny, 1975, s. 243—257; 1976, s. 317—330.) Silné je aj uvedomovanie rozhrania medzi slovným základom a odvodzovacou morfémou a ešte silnejšie je na rozhraní predpony a koreňa. (Bližšie o tom Pauliny, 1968, s. 91—99, 1975, s. 257—265.) Toto silné uvedomovanie morfologickej členitosti odvodených slov je dané veľmi rozvinutou sufixáciou a prefixáciou, ktoré sú v slovenčine najdôležitejšími prostriedkami na rozmnožovanie slovnej zásoby.

V súvislosti s výkladom o morfematickom švíku, na ktorom sa stretávajú konsonanty, o ktorom teraz hovoríme, treba upozorniť aj na to, že rozhranie základu slova a slovotvornej morfémy sa zreteľne uvedomuje aj v prípadoch, keď sa slovotvorná morféma začína na vokál a keď sa na morfematickom švíku neprejavuje nijaká zmena, ktorá by signalizovala jeho prítomnosť. Príčina je v tom, že každý člen okruhu je pretínaný tvarovým súborom (k týmto termínom pozri Horecký, 1964, s. 11—17), a tak je identifikovaná každá morféma. Napr.:

med-	ø	dub-ov-ý	pleť-ov-ý	——→	súbor
med-	ov-ý	kup-ova-ť	maľ-ova-ť	——→	súbor
med-	ova-ť	chlap-ík-ø	čap-ík-ø	——→	súbor
med-	ík-ø				
↓ okruh					

Tu sa vzájomným prienikom z formálnej stránky a významom z obsahovej stránky identifikujú navzájom morfémy: *med-*, *ov-ý*, *-ova-ť*, *-ík-ø*. V týchto a obdobných prípadoch sa členenie na morfémy nekryje s členením na slabiky. Príčina je v tom, že fonologická vlastnosť /*Vc*/ je v hraniciach toho istého nezloženého slova záväznou sprievodnou vlastnosťou k vlastnosti vokálnosti (Pauliny, 1968, s. 90—92; 1975, s. 257—258) a samo-

statne nevystupuje ako neutralizujúca vlastnosť proti predchádzajúcemu konsonantu slovného základu. A tak ohýbanie a slovotvorné prípony, ak sa nezačínajú na šumový konsonant, viažu sa k spoluhláskam slovného základu tak, akoby boli časťou spoločnej morfémy.

Z tejto stránky podávajú — ako je známe — istý obraz spojenia foném na hranici slovného základu a slovotvornej morfémy alebo na hranici predpony a koreňa slova, ak ide o stretanie konsonantov. Tu sa často vyskytujú, v rozsahu, ktorý sme už spomenuli, neutralizácie a alternácie. Pri neutralizáciách konsonantických vlastností, ako to z povahy neutralizácie vyplýva, veľkosť kontrastov susediacich foném sa znižuje.

Pri alternáciách to nie je jednoznačné. Z hľadiska súčasného jazyka nastáva niekedy zníženie kontrastnosti (najmä keď je alternácia kombinovaná aj s neutralizáciou), inokedy nastáva zvýšenie kontrastovosti. Ukážeme si to na prípadoch *baň-a — ban-sk-i:, veďec — (veďci) vedci → vetci → vecci, sviň-a — svin-k-a.*

	ň n s	ď c	ň n k
Or	— —		— —
Vc	O O	+ —	O O —
Sib		— +	
Gr	— — —	— —	— — +
Cp	+ — —	+ —	+ — +
Cn	O O +	— —	O O —
V	+ + —	— —	+ + —
C	+ + +	+ +	+ + +

V prípade: *baň-a — ban-sk-i:* je v spojení /*ň-s*/ 1 — 1 — 0 × kontrastov, kým v spojení /*n-s*/ je 1 — 0 — 0 × kontrastov, teda je ich menej.

V prípade *veď-ec — vec-ci* je v predpokladanom východiskovom spojení /*ď-c*/ až 0 — 3 — 0 kontrastov, po neutralizáciách neostáva ani jeden.

V prípade *sviň-a — svin-k-a* je v spojení /*ň-k*/ 1 — 1 — × kontrastov, ale v spojení /*n-k*/ je 1 — 2 — × kontrastov. Teda počet kontrastov sa v tomto prípade zvyšuje.

Ako teda vidieť, býva hranica slova na morfematickom švíku základu slova a slovotvornej prípony, ak sa na tejto hranici stretne viacej ako jeden konsonant, veľmi zreteľne vyrazená neutralizáciami alebo alternáciami. A pretože neutralizácie, najmä znelostná neutralizácia, sú veľmi dôležitým hraničným signálom základnej významovej jednotky, ktorou je slovo, treba

sa právom nazdávať, že tú istú funkciu majú neutralizácie a alternácie aj na morfematickom švíku vnútri slova, už aj vzhľadom na to, že neutralizácií na morfematických švíkoch je viacej druhov a alternácie sa vyskytujú len na morfematických švíkoch. Ak zhrnieme všetky doterajšie pozorovania a analýzy, vtedy pri členení slov typu *horstvo, mastni:, dvorski:* nedávame prednosť mechanickému členeniu na slabiky na mieste najmenšieho kontrastu, ale členíme slovo na hranici morfémy. Formálna príčina je v tom, že prienikom tvarových súborov a okruhov sa morfémy proti sebe zreteľne vyčleňujú. Ale dôležité, vlastne dôležitejšie je, že ako následok prieniku tvarových súborov a okruhov sa vnímajú ako totožné aj také podoby morfém, ktoré vďaka neutralizáciám alebo alternáciám majú v jednotlivých slovách alebo typoch slov nerovnakú podobu v jednotlivých fonémach.

Svoje ponímanie vzťahu „fonéma — hláska" sme vyložili vo svojej prednáške o fonologickom hodnotení diftongov v slovenčine na sympóziu v Skopje r. 1976, ďalej v úvode do diskusie o ortoepických pravidlách spisovnej slovenčiny (Pauliny, 1977, 214—219) a napokon v obšírnej štúdii o modeli jazykovej komunikácie (Pauliny, 1978). Podľa tohto náhľadu (a nie je to len môj náhľad) hlásku ako segment rečového signálu možno identifikovať len na základe fonémy, resp. fonologickej štruktúry príslušného jazyka. Preto nemôžeme ako správne prijať stanovisko, ktoré u nás v početných štúdiách rozvíja J. Sabol (1974, 1976; tam odkaz na jeho ďalšie štúdie), že pri neutralizáciách a alternáciách na mieste inej fonémy v tej istej morféme ide o varianty tej istej fonémy, že teda ide o prejav plánu manifestácie a že teoretickou lingvistickou prácou treba zistiť príslušnú fonému a tak dosiahnuť plán abstrakcie. Ale o tejto veci by bolo treba hovoriť podrobnejšie. Tu to podávam bez argumentácie len ako východiskovú tézu na konštatovanie, že ak sa tá istá morféma vplyvom neutralizácií alebo alternácií vyskytuje v rozdielnych typoch morfematického okolia v nie rovnakom morfematickom zložení, ide o varianty tej istej morfémy. Ide mi tu o prípady ako: *baň-/ban-: baň-a/ban-sk-i:; -a:r/-iar: rib-a:r/krav-iar.* Vo variantoch morfém ide o rozdiely vo fonematickom sklade, nejde tu o fonematické varianty. Pojem „variant morfémy", ako ho formuluje J. Horecký (1964, s. 20), by som radšej rezervoval pre synonymné morfémy (napr. *-teľ/-č: donáša-teľ, donáša-č*).

Na základe doterajšej analýzy môžeme vidieť, že slová sa členia v spisovnej slovenčine na slabiky v zásade podľa tých istých pravidiel, ako sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu (1970, s. 34—35). Tu pribudlo iba zdôvodnenie. Ale nie to pokladáme v tomto článku za hlavné. Šlo nám o to, aby sme ukázali, že z fonologického a z fonologicko-morfematického aspektu možno určiť, ako je konštituovaná slabika v spisovnej slovenčine.

Literatúra

DVONČOVÁ, J. — JENČA, G. — KRÁĽ, Á.: Atlas slovenských hlások. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 75.

HÁLA, B.: Slabika, její podstata a vývoj. Praha, Nakladatelství ČSAV, 1956, s. 180.

HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1964. 196 s.

KRÁĽ, Á.: Činnosť jazyka pri artikulácii perných spoluhlások v súvislej reči. Jazykovedný časopis, *16*, 1965, s. 3—19.

PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 128.

PAULINY, E.: Protiklad „znelosť — neznelosť" v stavbe slova a tvaru v slovenčine. Slovenská reč, *40*, 1975, s. 237—265.

PAULINY, E.: Kontrastívna analýza slovenskej a českej deklinácie. In: Studia Academica Slovaca. 4. Red. J. Mistrík, Bratislava, Alfa 1975, s. 243—257.

PAULINY, E.: Kontrastívna analýza českej a slovenskej konjugácie a neohybných slovných druhov. In: Studia Academica Slovaca. 5. Red. J. Mistrík, Bratislava, Alfa 1976, s. 317—330.

PAULINY, E.: Členenie slov na slabiky v slovenčine. Slovenská reč, *40*, 1975, s. 321—332.

PAULINY, E. (1977a): Dištinktívne vlastnosti konsonantických foném v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *42*, 1977, s. 65—79.

PAULINY, E.: Otázky slovenskej ortoepie. Slovenská reč, *42*, 1977, s. 214—219.

PAULINY, E.: Fonologické hodnotenie diftongov v slovenčine. (V tlači.)

PAULINY, E. (1977b): Differenciaľnyje priznaki glasnych slovackogo jazyka. Voprosy jazykoznanija 1978, č. 1, s. 78—80.

PAULINY, E.: Modeľ jazykovoj kommunikaciji i otnošenije fonemy i zvuka. Voprosy jazykoznanija. (V tlači.)

Pravidlá slovenského pravopisu. 11. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971.

SABOL, J.: Fonologické zaťaženie protikladu „znelosť — neznelosť" v spisovnej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1974, s. 53—69.

SABOL, J.: Súčinnosť fonologickej a morfologickej roviny spisovnej slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 5. Red. J. Mistrík, Bratislava, Alfa 1976, s. 421—450.

SKALIČKOVÁ, A.: K otázce podstaty slabiky. Slovo a slovesnost, *15*, 1954, s. 19—24.

Mária Pisárčiková

SYNONYMIA SLOVIES V UVÁDZACÍCH VETÁCH

Sloveso je najzložitejší slovný druh nielen čo sa týka gramatických, resp. lexikálno-gramatických kategórií, ale aj z lexikálno-sémantického hľadiska. Aj pri slovesách k základným sémantickým vzťahom patria vzťahy synonymie. Všimneme si, ako sa tieto vzťahy uplatňujú pri slovesách, ktoré uvádzajú priamu reč.

Základným slovesom v uvádzacích vetách je sloveso *hovoriť*, resp. jeho supletívna dokonavá podoba *povedať*. Sloveso *hovoriť* (a jeho vidový korelát *povedať*) najvšeobecnejšie vyjadruje pojem „vyjadriť myšlienky rečou". Túto ľudskú činnosť označuje najabstraktnejšie, takže ho v istom zmysle možno pokladať za pojmovo nadradené sloveso vo vzťahu k iným slovesám, ktoré bližšie špecifikujú vyjadrovanie myšlienok rečou. Pri rozbore synonymických vzťahov slovesa *hovoriť (povedať)* k ďalším slovesám uvádzajúcim priamu reč vyjdeme z niekoľkých príkladov z literatúry:

– Ako myslíte, – *povedala* Zuza, len aby čosi povedala. (Gavalcová)
– Ďakujem vám, – *utrúsila* v pomykove. (Gavalcová)
– Zadržal ma dážď, – *vyjachcem* zo seba ospravedlňujúco. (Kot)
– O čom sa to tára?
– O somárovi, – opäť *vrkol* šestnásty. (Šikula)
– Som rád, že ste prišli. – *privíta* ma. (Kot)

Popri slovese *povedať* sa na uvedenie priamej reči použili slovesá *utrúsiť, vyjachtať, vrknúť, privítať*. O týchto slovesách nemožno povedať, že tvoria synonymický rad v takom zmysle, ako sa tento termín bežne používa v synonymickej literatúre (porov. Filipec, 1961), ale všetky uvedené slovesá majú spoločné to, že vyjadrujú spôsob vypovedania myšlienky obsiahnutej v priamej reči. A keďže tento spôsob najvšeobecnejšie vyjadruje sloveso *hovoriť (povedať)*, všetky uvedené slovesá možno ním nahradiť bez väčšej zmeny zmyslu. Táto náhrada je však jednostranná, neplatí aj opačne, t. j. synonymické vzťahy tu majú povahu logického vzťahu medzi pojmovo nadradeným a podradeným.[1]

Sloveso *hovoriť (povedať)* okrem svojho všeobecného významu sa vyznačuje štylistickou bezpríznakovosťou, neutrálnosťou a bohatou spájateľnosťou s najrozličnejšími príslovkami, ktoré konkretizujú osobitosti deja.

---

[1] V odbornej literatúre sa takéto vzťahy často charakterizujú ako vzťahy medzi rodom a druhom, napr. v článku V. V. Rozanovovej *Sinonimija glagolov dviženija v sovremennom russkom jazyke*. In: Sinonimy russkogo jazyka. Red. A. C. Jevgenieva. Leningrad, Nauka 1972, s. 77.

Bežné sú spojenia ako *hovoriť (povedať) nahlas, ticho, pošepky, tlmeno, pomaly, rýchlo, láskavo, milo, úctivo, zlostne, jedovato, nahnevane, plynulo, trhano, bojazlivo, ustrašene, plačlivo, smelo, odvážne, autoritatívne* atď. Pri slovesách, ktorých význam obsahuje konkrétnejšie okolnosti priebehu deja, takáto široká spájateľnosť nie je možná. Nemali by zmysel spojenia „ticho zakričať", „pomaly mlieť", „plynulo vyjachtať", „úctivo zarevať", „smelo jajkať" ap. Okruh výrazov, s ktorými sa spájajú slovesá *kričať, mlieť, vyjachtať, zarevať, jajkať* ap., je obmedzený na tie výrazy, ktoré nie sú v rozpore s významom týchto slovies.

Ak sme konštatovali, že sloveso *hovoriť (povedať)* vo vzťahu k druhým slovesám s významom „vyjadriť myšlienky rečou" má povahu nadradeného (rodového) pojmu, a teda je s nimi synonymné iba v širšom zmysle, neznačí to, že nemá aj pravé synonymá. V slovenčine sú nimi slovesá *vravieť* a *rozprávať*.

Vzťah medzi dvojicou slovies *hovoriť — vravieť* charakterizuje úplná významová totožnosť a zhodná sémantická spájateľnosť. Slovník slovenského jazyka (1959, 1965) síce uvádza pri hesle *hovoriť* aj iný význam, ktorý nezaznačuje pri hesle *vravieť* (význam „rozprávať ako rečník, mať prejav, rečniť": *Jeho postavili h o v o r i ť menom stolice.* Škultéty) a na druhej strane uvádza pri hesle *vravieť* význam chýbajúci pri slovese *hovoriť* („prisudzovať niekomu niečo, obyč. zlé; obviňovať niekoho z niečoho; osočovať niekoho": *Ja na teba nič n e v r a v í m.* Tajovský), predsa sa domnievame, že jednak nejde zreteľne o osobitné významy a že aj v týchto prípadoch sa dajú slovesá *hovoriť* a *vravieť* zamieňať. Pri dvojici *hovoriť* a *vravieť* ide o pôvodné územné synonymá, ktoré sa v súčasnom spisovnom jazyku uplatňujú ako rovnocenné výrazy. Sloveso *vravieť* ako neutrálny synonymný ekvivalent slovesa *hovoriť* hodnotí aj Š. Ondruš (1971). Charakterizuje ho ako typický lexikálny prvok stredoslovenskej jazykovej oblasti. Jeho miesto v slovenčine porovnáva s postavením slovesa *mluvit* v češtine a slovesa *mówić* v poľštine.

Slovesá *hovoriť, vravieť* majú však sčasti odlišnú sféru používania: sloveso *hovoriť* sa oproti slovesu *vravieť* uprednostňuje v odbornom vyjadrovaní, kým sloveso *vravieť* má svoju doménu v bezprostrednejších hovorových prejavoch. Svedčia o tom aj slová odvodené od týchto slovies: so slovesom *hovoriť* súvisia odborné termíny ako *hovorový štýl, hovoridlá, telefónna hovorňa, hovorné* (poplatok), kým od slovesa *vravieť* sú utvorené expresívne výrazy *vravko, vravot, vravor,* príp. slovesá neterminologickej povahy ako *vrava, vravný.*

Synonymia slovies *hovoriť* a *vravieť* sa často využíva so štylistickým zámerom neopakovať ten istý výraz:

Už zase sa obzeráš? — *vraví* jeho sused... — Chlapci zlatí, — *vraví* piaty, — počul som, že na vysviacku príde aj pán biskup. Tretiemu sa zdalo, že mal on *hovoriť*... (Šikula)

Vzťah medzi synonymami *hovoriť* a *rozprávať* je zložitejší. Okrem zhodného významu „používať ľudskú reč na dorozumievanie" (napr. *hovoriť, rozprávať nahlas, po slovensky, súvisle*) je medzi nimi aj zreteľný rozdiel z hľadiska významu „nazývať, volať niekoho, niečo nejako", ktorý má iba sloveso *hovoriť*, napr. *H o v o r t e mi Martin.* Slovník slovenského jazyka (1963) pri hesle *rozprávať* vydeľuje taký význam, ktorý sa neuvádza pri slovese *hovoriť*. Vysvetľuje ho takto: „vyjadrovať svoje myšlienky, dojmy, zážitky, predstavy ap. rečou, vykladať, vyprávať": *rozprávať rozprávky, žarty, svoje zážitky, rozprávať zo sna, rozprávať o zvieratkách, rozprávať deťom o Jánošíkovi* ap. Vo všetkých spojeniach možno použiť aj sloveso *hovoriť*, no jednako sa tu pociťuje jemný sémantický rozdiel; ten sa však v uvedenom výklade dosť nevystihuje. Sloveso *rozprávať* v porovnaní so slovesom *hovoriť* predpokladá dlhšie časové rozpätie deja, signalizuje dôkladnejšie, obšírnejšie opisovanie dojmov, zážitkov, kým pri slovese *hovoriť* ide o väčšiu časovú zhustenosť deja. Pre tento rozdielny významový odtienok sa sloveso *rozprávať* využíva v uvádzacích vetách oveľa zriedkavejšie ako slovesá *hovoriť* a *vravieť*, ktoré vyjadrujú vyslovenie myšlienky najvšeobecnejšie, t. j. bez akýchkoľvek sprievodných okolností.[2]

Všetko, čo sme povedali o význame slovesa *hovoriť*, vzťahuje sa aj na dokonavé sloveso *povedať*. So slovesom *povedať* je významovo totožné slovo *riecť*, ale netvorí s ním rovnocennú dvojicu typu *hovoriť — vravieť*, lebo sa vysunulo z centra slovnej zásoby ako menej živý, knižný jazykový prostriedok. V súčasnom jazyku sa drží vlastne len vo vetách uvádzajúcich priamu reč, a to najmä v prekladovej literatúre, kde sa častejšie pociťuje potreba obmieňať základné sloveso *povedať*. Zriedkavejšie sa z takýchto príčin využíva v domácej umeleckej literatúre, napr.

— Matúš, — tichým hlasom *rečie* Fedor, — teda oni prídu. (Jašík) — Ešte desať minút môžeme zostať, — *riekol* fufnavo. (Johanides) — „Ty počuj," *rečiem* Luknárovi. (Urban) — Neboli ste svedkom ničoho zvláštneho? — Nikdy — *riekol* s istotou. (E. Fikar: Pani zo sivého domu, prel. M. Hollá)

So slovesom *povedať* sú čiastočne synonymné slovesá *prehovoriť, prevravieť, prerieť* (s takou štylistickou charakteristikou, ako má sloveso

---

[2] Do synonymického radu *hovoriť, vravieť, rozprávať* svojím významom patrí ešte sloveso *hútoriť*. Toto sloveso preniká do spisovného jazyka ako expresívum, ale sa ešte pri ňom príliš pociťuje územný, resp. nárečový pôvod.

riecť), ozvať sa, ohlásiť sa, vysloviť sa, vyjadriť sa, vyhlásiť. Všetky tieto slovesá však majú užší význam a vystupujú ako synonymá iba vo vetách uvádzajúcich priamu reč.

Ako vidieť, sloveso *hovoriť (povedať)* utvára synonymický rad iba s neveľkou skupinou slovies. Vo vzťahu k ostatným slovesám označujúcim vyjadrovanie myšlienok rečou má postavenie nadradeného pojmu.

Vlastnosťami slovies *hovoriť* a *povedať* a ich vzťahmi k najbližším synonymám sme sa podrobnejšie zaoberali preto, že tieto slovesá označujú najrozšírenejší spôsob vyjadrovania myšlienok rečou, najčastejšie sa vyskytujú v bežných jazykových prejavoch. Takéto postavenie majú aj vo vetách uvádzajúcich priamu reč. J. Mistrík (1968) o uvádzacích vetách hovorí, že v najstaršej epike sú „administratívnym" informovaním autora pomocou slovies *dicendi, sentiendi* a pod. V novšej próze sa uvádzacie texty často vynechávajú alebo sa priama reč uvedie celým rozsiahlym predchádzajúcim textom. Aj v Slovenskej gramatike (1963) sa konštatuje, že v uvádzacej vete sa najčastejšie používajú slovesá, ktoré vyjadrujú hovorenie, vnímanie, city a vôľu. O povahe slovies v uvádzacích vetách dopĺňame, že bývajú nimi aj slovesá vyjadrujúce rozličné gestá, mimické a fyzické prejavy ako *pokrčiť plecami, zvraštiť čelo, hodiť (kývnuť) rukou, kývnuť (zavrtieť, pohodiť) hlavou, uklonit sa, naklonit sa, zalomiť (spľasnúť) rukami, vyskočiť, podísť k niekomu, obrátiť sa na niekoho, odvrátiť hlavu, kývnuť na pozdrav, zahniezdiť sa, žmurknúť, mračiť sa, gániť, uprieť oči na niekoho, odkašlať si* ap. Napr.:

Mater *spľasla* rukami.
„Nuž, ale ešte aj s tým sa biješ?" (Gavalcová)
Buchala *sa* ku mne *nakloní:*
— Vo vedúcich funkciách potrebujeme ľudí, ktorých nič neťaží. (Kot)

Tieto slovesá (príp. slovné spojenia majúce platnosť slovies) vlastne zastupujú základné slovesá *hovoriť* a *povedať,* preto vo veľmi širokom zmysle ich možno chápať ako kontextové synonymá slovies vyjadrujúcich hovorenie. Takýto význam dostávajú na základe elipsy: slovesá hovorenia sa tu vynechávajú, lebo sa pociťujú ako nadbytočné. Ich význam — zo situácie celkom zreteľný — akoby sa prenášal na slovesá vyjadrujúce iné okolnosti deja. Uvedeným príkladom teda rozumieme takto: *Mater spľasla rukami (a povedala): „Nuž, ale ešte aj s tým sa biješ?" — Buchala sa ku mne nakloní (a hovorí): Vo vedúcich funkciách potrebujeme ľudí, ktorých nič neťaží.*

Rozmanitosť výrazov, ktorými sa v autorskej reči uvádza priama reč, vyplýva jednak zo štylistických dôvodov a jednak z dôvodov vecných (významových). Pri štylistickom využívaní synoným slúžia ako konštrukčný

variabilizačný prvok a ako prvok dodávajúci textu isté zafarbenie (porov. Mistrík, 1970). Pravda, štylistickým zámerom môže byť aj opakovanie toho istého slovesa, napr. stereotypné uvádzanie slovesa *povedať*.

Využívanie synoným z vecných dôvodov vychádza z úsilia vybrať výraz významovo najpriliehavejší danej situácii. V uvádzacej vete takýmto výrazom je sloveso, ktoré konkretizuje okolnosti deja a naznačuje vzťah podávateľa k textu. Namiesto slovies so všeobecným významom *hovoriť, povedať* sa teda v uvádzacích vetách často využívajú slovesá s takýmito okolnostnými, situačnými príznakmi. Oproti slovesám *hovoriť, povedať,* bližšie určeným rozličnými príslovkami, stoja slovesá, ktoré utvárajú synonymické rady samy medzi sebou. Ide o slovesá vyjadrujúce rozličné spôsoby hovorenia. Môže ísť o vyjadrenie:

intenzity *(povedať hlasno):* skríknuť, vykríknuť, zakričať, zvolať, zrevať, zrúknuť, zahučať, zajačať, zahrmieť, zaryčať, zavrieskať, zavrešťať, zaziapať; *(povedať ticho)* zašepkať, zašepotať, zašuškať, zašušotať, muknúť, hlesnúť, ceknúť;

rýchlosti *(hovoriť rýchlo):* mlieť, rapotať, rapkať, sypať, súkať (zo seba), spustiť, vyhŕknuť; *(hovoriť pomaly)* rozťahovať, slabikovať, recitovať;

nezrozumiteľnosti, nejasnosti v artikulácii *(nejasne hovoriť):* šomrať, hundrať, mrmlať, brblať, bľabotať, dudrať, dudlať, bručať, huhlať, huhňať, fufnať, šemoniť, chrapčať, chrčať, chripieť; jachtať, zajakávať sa, zadŕhať sa;

nejasnosti obsahu reči *(nemúdro, hlúpo hovoriť):* tárať, trepať, trieskať, ľapotať, pliesť, motať, búchať (do sveta);

nezáujmu, nedbanlivosti *(ledabolo povedať):* utrúsiť, uroniť, prehodiť, precediť (cez zuby);

zlosti, hnevu *(zlostne povedať):* vrknúť, odvrknúť, zavrčať, zasipieť, odseknúť, oboriť sa, osopiť sa, obrýknuť sa, obuť sa (do niekoho), vyrútiť sa, okríknuť, ohriaknuť, vyšteknúť, vyhŕknuť, vyprsknúť, vybuchnúť, vyhrážať sa, nadať, nabrýzgať, vyletieť (na niekoho);

zvukovej alebo obsahovej jemnosti *(jemne, milo povedať):* zahlaholiť, zaštebotať, zašvitoriť, zaševeliť, zahrkútať, džavotať;

stručnosti, krátkosti reči *(stručne, krátko povedať):* pripomenúť, poznamenať, podotknúť, nadhodiť, naznačiť, nadštrknúť, podštrknúť; dodať, doplniť, doložiť, pridať, pripojiť;

výhovorky: vyhovárať sa, mať výhovorku, vykrúcať sa, vytáčať sa;

súhlasu: súhlasiť, vysloviť súhlas, prikývnuť, prisvedčiť, pritakať, dať za pravdu;

nesúhlasu: nesúhlasiť, vysloviť nesúhlas, namietať, mať námietky, protestovať, ohradiť sa; protirečiť, odporovať, priečiť sa;

otázky: spýtať sa, opýtať sa, vysloviť (položiť, uviesť, dať, nastoliť) otázku; vyrukovať s otázkou; vyzvedať sa, ozvať sa;

odpovede: odpovedať, dať odpoveď, odvetiť, ozvať sa;

fázy reči: začať, načať; pustiť sa, dať sa, pribrať sa (do rozhovoru); pokračovať; skončiť, zakončiť, zakľúčiť, uzavrieť;

rozkazu, nariadenia: rozkázať, prikázať, nariadiť, naručiť, veliť, klásť na srdce;

oznámenia: oznámiť, oboznámiť, informovať, upovedomiť;

kliatby: kliať, hrešiť, nadávať, preklínať, hromžiť, brýzgať, bohovať, zlorečiť atď.

Uvedené sémantické skupiny slovies spája to, že ich dej sa realizuje rečou, že sú istou konkretizáciou významu slovies *hovoriť* a *povedať*, ktoré majú vo vzťahu k nim povahu všeobecného pojmu. Nie všetky slovesá hovorenia však utvárajú celé synonymické rady. Mnohé z nich obsahujú také špecifické významové odtienky, ktoré sa pri iných slovesách nevyskytujú, takže synonymické vzťahy sú pri nich chudobné alebo aj nijaké. Také sú napr. slovesá *opakovať, napomenúť, navrhnúť, pozdraviť, prisahať, tlmočiť, vyhrážať sa, vyzradiť* ap. Aj tieto slovesá sú pre uvádzacie vety veľmi typické.

Už sme spomenuli, že okrem slovies hovorenia, ktoré sú základným výrazovým prostriedkom uvádzacích viet, plnia túto funkciu aj slovesá z iných sémantických okruhov, najmä slovesá vyjadrujúce vnímanie *(myslieť, mieniť, uvažovať, mudrovať, dumať, usudzovať, súdiť, domýšľať si, uvedomiť si, veriť . . .)*, city *(plakať, nariekať, bedákať, smútiť, vzdychať, stenať, lamentovať, jajkať, jojčať, usmiať sa, uškrnúť sa, škeriť sa, posmievať sa, tešiť sa, radovať sa, čudovať sa, žasnúť, zľaknúť sa, nadchnúť sa, uraziť sa, rozhorčiť sa, zlostiť sa, rozčuľovať sa, pajediť sa, jedovať sa, čertiť sa, uľaviť si, ľutovať . . .)*, vôľu *(žiadať, pýtať, prosiť, radiť . . .)* a slovesá vyjadrujúce rozličné gestá (hovorili sme o nich vyššie).

Slovesá v uvádzacích vetách však nemožno vymedziť ani týmito významovými okruhmi. Vo všeobecnosti tu môžu stáť všetky také slovesá, pri ktorých význame sa predpokladá aj možnosť vyjadrenia rečou. Tieto slovesá neoznačujú priamo hovorenie, sémanticky sú dosť rôznorodé, no vo funkcii slovies v uvádzacích vetách nadobúdajú aj význam vyjadrovania rečou. Skupina týchto slovies je otvorená a tvoria ju z veľkej časti slovesá s obsahovým, vzťahovým a cieľovým predmetom (porov. Oravec, 1967).

Príklady: *brániť sa, dosvedčiť, dotvrdiť, dychčať, krotiť, lichotiť, lúčiť sa, naliehať, odhadnúť, osmeliť sa, ospravedlniť sa, pochybovať, prerušiť, pridať sa, pristať, pristúpiť, privítať, privoliť, reagovať, rezignovať, sľúbiť, spomenúť, spresniť, súriť, ubezpečiť, uhýbať, uistiť, upozorniť, uznať, za-*

kročiť, zamiešať sa, zasiahnuť, zaujímať sa, zdôrazniť, zdôveriť sa, zdôvodniť, zhodovať sa ap.

Funkciu slovies v uvádzacích vetách majú aj lexikálne jednotky a frazeologizované, resp. ustálené spojenia typu *adresovať poznámku, ujať sa slova, dať odpoveď, dať najavo, mať slovo, rozpriadať rozhovor, odbiť (celú) záležitosť, trvať na svojom, húsť svoje, zamiešať sa do rozhovoru, zmôcť sa na odpor ap.*, ako aj neosobné konštrukcie typu *vyhŕklo z neho, hrklo v ňom, nedalo mu, vykĺzlo mu* ap. Synonymické vzťahy medzi nimi a osobitne k základným slovesám *hovoriť* a *povedať* sú takej povahy, ako sme pozorovali pri ostatných uvedených slovesách.

Analýza slovies uvádzajúcich priamu reč nám ukázala, že zo sémantického hľadiska primárnu funkciu tu majú slovesá *hovoriť* a *povedať*. Vo vzťahu k ostatným slovesám, ktoré sa v uvádzacích vetách využívajú, javia sa ako pojmovo nadradené. Tieto základné slovesá tvoria len neveľký rad pravých synoným, no v uvádzacej reči utvárajú kontextové synonymá s veľkým množstvom slovies z rozličných sémantických okruhov utvárajúcich otvorené rady. Tieto slovesá zasa medzi sebou tvoria bohaté synonymické rady. Treba dodať, že tými istými slovesami ako priama reč uvádza sa aj nepriama reč; medzi sloveso uvádzacej vety a nepriamu reč sa vkladajú spájacie výrazy *že, aby* ap.

Literatúra

FILIPEC, J.: Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie. 1. vyd. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1961, s. 198.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 221.

MISTRÍK, J.: Kompozícia jazykového prejavu. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 85.

ONDRUŠ, Š.: Pôvod slovesa *vravieť*. Slovenská reč, 36, 1971, s. 273—284.

ORAVEC, J.: Väzba slovies v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 83—88.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 4. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1963, s. 431.

Slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

Jozef Mlacek

FRAZEOLÓGIA V DIELE K. JARUNKOVEJ JEDINÁ

Na jazykovú i štýlovú výstavbu i na umeleckú hodnotu diela K. Jarunkovej *Jediná* sa už viackrát v literatúre upozornilo (napr. Štibraný, 1967;

Mistrík, 1964), najvýraznejšie naposledy v Mikových analýzach v súvislosti s prekladateľskou problematikou (Miko, 1976). Vždy sa pritom aspoň všeobecne, alebo naopak — pri jednotlivých výrazoch (takto napr. práve F. Miko) upozorňovalo aj na špecifickosť frazeologických prostriedkov v tomto diele. Nazdávame sa však, že tento výrazový prostriedok svojím výskytom i špecifickosťou svojho fungovania v románe *Jediná* si zasluhuje osobitnú pozornosť. Nápadné je už množstvo frazeologizmov v tomto neveľkom diele (okolo 450), ešte pozoruhodnejšia je však výrazová pestrosť a rozmanitosť uplatnených frazeologizmov. Je to široká škála frazeologizmov od knižných cez ľudové až po slangové. Napr.:

vchádzať do ríše snov, držať kázeň; odísť do večných lovíšť; brať na vedomie; držať niekoho v šachu; vyviesť niekoho z konceptu; čerti ma brali, z kroka na krok; ísť ako spomalený film; letieť svinským krokom; na betón, podržte ma, ani ň; nebuď labuť; stoja za všetky prachy a pod.

Pri takomto množstve a takejto rozmanitosti frazeologizmov v románe možno sledovať tento výrazový prostriedok hneď z dvoch hľadísk: 1. zo štylistického — skúmať funkcie a fungovanie tohto prostriedku pri výstavbe celého textu a jeho častí a 2. z vlastného frazeologického — sledovať vlastnosti samej frazeológie v tomto diele. V nasledujúcom výklade budeme venovať pozornosť obidvom naznačeným hľadiskám.

Štylistický pohľad určuje samu povahu použitej frazeológie, nie iba výber jednotlivých frazeologizmov, ale uplatnenie, resp. neuplatnenie cetých typov frazeologických jednotiek. S charakteristikou hlavnej hrdinky (staršia žiačka z Bratislavy a okrem toho aj nositeľka autorského rozprávania) zreteľne korešponduje napr. to, že kým ustálených prirovnaní je v diele veľmi veľa, prísloví a porekadiel ako výrazov ľudovej múdrosti, prísloví s poučným, didaktizujúcim poslaním tu takmer niet. Okrem zriedkavého výskytu (iba 4 čisté príslovia) je pri využití prísloví a porekadiel nápadná ešte jedna vec: osobitný spôsob ich zapojenia do textu. Porovnajme (strany uvádzame podľa 5. vydania, ktoré vyšlo v Mladých letách r. 1976):

Všetkého do času, ako vraví starká, iba čnosť na večnosť. (s. 120) — Starká veru nie je hlúpa, keď vraví, že všetko zlé je na niečo dobré. (s. 215) — Aký život, taká smrť, — povedala starká. (s. 279) — Ach, sirôtky nešťastné, — rozplakala sa zrazu starká. Aká-taká mať, len ju treba mať. (s. 280)

Je príznačné, že všetky uvedené príklady (posledný z nich je nápadne aktualizovaný) sa podávajú ako reč starej mamy. Hlavná hrdinka a rozprávačka celého príbehu Olinka ako mestské dievča akoby prejavovala istú rezervovanosť, istý odstup od takýchto výrazov ľudovej múdrosti.

Výber frazeologizmov v románe Jediná je zaujímavý aj z inej strany.

Pri spomínanom počte výskytov je pozoruhodné, že autorka sa upriamila na istý malý okruh frazeologizmov, ktoré sa v diele viac ráz (niektoré dokonca veľa ráz) opakujú. Sú to najmä tieto ustálené spojenia:

prišlo (príde) mu (jej) na um (s. 28, 75, 94, 99, 105, 109, 113, 122, 137, 193, 211, 275) i s variantom *príde na rozum* (s. 279); *ani ň* (s významom vôbec nič): *Jožo ani ň* (s. 14), *viac ani ň* (s. 31), *nechápať ani ň* (s. 223), *nerozumieť ani ň* (s. 206), *nepamätať si ani ň* (s. 265); *lámať si hlavu* (s. 52, 117, 125, 165, 229); *byť na niekoho krátky* (s. 56, 5, 285, 288); *ani za svet* (s. 13, 75, 129, 161, 260, 268); *smiať sa ako blázon* (s. 21) i s variantmi *chichúňať sa ako blázni* (s. 83, 171), *rehotať sa ako blázon* (s. 38, 107, 148); *ako tupec: žuje ako tupec* (s. 13), *driem ako tupec* (s. 29), *zamrzla ako tupec* (s. 176); *na betón, mať niečo na betón* (s. 68, 109, 141, 185, 250); *je to fuk* (s. 17, 189, 221, 254, 272).

Už na tejto neveľkej skupine najfrekventovanejších frazeologizmov sa ukazujú niektoré typické črty využívania všetkej frazeológie v tomto diele. Ukazuje sa predovšetkým, že tu dominujú jednak bežné i expresívnejšie hovorové frazeologizmy, jednak slangové frazeologizmy. Naznačuje sa aj uplatňovanie lexikálnych a morfologických variantov vybratých frazeologizmov. Napokon sa už tu prejavujú aj autorkine pokusy o pretváranie niektorých zvratov, napr. *vychovávajú ma ako blázni* (s. 8), *triumfovala ako blázon* (s. 186) a pod.

Pri naznačenej tendencii k expresívnemu fungovaniu frazeológie môže sa tu zdať paradoxným výskyt knižných spojení a vôbec výrazov „s nadneseným slohovým rázom" (Štibraný, 1967, s. 225) ako *vchádzať do ríše snov* (s. 11), *vyviesť niekoho z konceptu* (s. 33), *mať posledné slovo* (s. 64), *krížový výsluch* (s. 256), *vráti slovo* (s. 284), *brať na vedomie* (s. 78, 104, 119), *na povrchu zemskom* (s. 79, 236). Ako upozornil už J. Štibraný v citovanej štúdii, takéto „veľké slová" sa používajú „v nevážnej situácii", takže vyznievajú ako veľmi nápadné, silno expresívne výrazy.

Štylisticky príznakovú skupinu frazeologizmov v románe Jediná — a to veľkým výskytom i rozmanitosťou uplatnenia — predstavujú ustálené prirovnania. Aj v rámci tejto jedinej a svojou stereotypnosťou najtypickejšej skupiny frazeologických jednotiek možno nájsť viacej typov, odlišujúcich sa nielen štylistickými hodnotami, ale aj stupňom svojej expresívnosti.

V prvom rade treba spomenúť ľudové ustálené prirovnania, pri ktorých sa len zriedkavo vyskytuje nejaká tvarová odlišnosť od základnej ustálenej podoby. Ide o takéto prirovnania: *potrebujú niečo ako soli*[!] (s. 261), *triasť sa ako huspenina* (s. 206), *triasť sa ako osika* (s. 221), *ticho ako v hrobe* (s. 220), *fajčiť ako Turek* (s. 93), *sedieť ako kvočka* (s. 84), *skákať ako cap* (s. 96), *stáť ako kôl* (s. 98) a pod. Takýchto ustálených prirovnaní je v rozoberanom diele najviac.

Expresívnejšie ako uvedené ľudové prirovnania pôsobia také ustálené

prirovnania, ktoré sa len novšie vyskytujú v hovorovom vyjadrovaní a ktoré sa spájajú s novšími reáliami: *dymiť ako fabrický komín* (s. 251), *kráčať ako spomalený film* (s. 259). Aj tu však ide o všeobecne známe ustálené prirovnania.

Ešte vyššiu mieru expresívnosti majú novšie ustálené prirovnania, ktoré sa vyskytujú alebo sa vyskytovali v mládežníckom slangu. Máme tu na mysli takéto prirovnania: *byť zarazený ako autobus* (s. 82), *biely ako jogurt* (s. 113), *kráčala ako mŕtva* (s. 182), *hlava prázdna ako hangár* (s. 207), *ostrý ako píla* (s. 239), *sedieť ako párok s horčicou* (s. 110) a pod. Sem možno zaradiť aj slangové prirovnania, ktoré inšpirovala literatúra, film, škola, televízia a pod.: *zraziť podpätky ako Švejk* (s. 95), *strašidelná ako pes baskervilský* (s. 74), *zhorieť ako fosfor* (s. 45). Významová platnosť týchto prirovnaní a niekedy aj kontext napovedá, že tu nejde o aktualizované prirovnania, ale že sú to skôr ustálené prirovnania.

Pri uplatňovaní ustálených prirovnaní v románe Jediná treba okrem uvedených typov aspoň stručne zaznamenať aj niekoľko ďalších izolovaných, ale príznakovo využitých ustálených prirovnaní. Ide o takéto prípady: 1. *Srdce mu bilo ako zvon* (s. 268) — *srdce mu bilo ako gong* (s. 158): popri bežnej podobe aj expresívnejší variant daného prirovnania; 2. *štvorka ako hrom* (s. 36) — *fialová ako hrom* (s. 64) — *silná ako hrom* (s. 246): menej ustálená prirovnávajúca časť sa dostáva do veľmi širokého okruhu prirovnaní; 3. *stáť ako kamenná socha* (s. 162, 221), *otriasať sa ako mokrý pes* (s. 248): nadbytočne použitý rozvíjací výraz *(kamenná, mokrý)*, ktorý je do istej miery implikovaný už vo význame ustálenej prirovnávajúcej zložky prirovnania; 4. *kydla hlúpo ako vrece* (s. 80): tautológia medzi významom prirovnania a výrazu, ktorý sa do neho aktuálne vložil; 5. *vykŕmili ma ako hlúpu hus* (s. 8): skríženie dvoch frazeologizmov so spoločným komponentom *(vykŕmiť niekoho, vykŕmený ako hus)*; významovo je nový výraz trochu problematický. Ak sa však niektoré z týchto prirovnaní izolovane, po vyňatí zo širšieho kontextu ukazujú ako sporné, v samom texte dosť presne korešpondujú s ostatnými výrazovými kvalitami a prostriedkami, a tak vyznievajú celkovo ako funkčné aplikácie.

V románe Jediná nachádzame aj celkom zriedkavé uplatnenie viacerých frazeologizmov vedľa seba — tzv. frazeologický obraz. Vo frazeologickom obraze dochádza k takému rozvitiu alebo spojeniu frazeologizmov, pri ktorom sa frazeologický zvrat alebo viaceré zvraty stávajú vlastne nositeľom motívu, presahujú teda do tematickej mikroštruktúry istej časti textu. Ide o tento odsek (pre názornosť a pochopenie všetkých súvislostí ho uvedieme celý):

Babuľa vzdychla od nadšenia, ale mňa už znova zachvátila otrava, že tak hlúpo vymýšľam. Nie preto, že klamem Babuľu! To teda ani troška. Pre tú mám

čisté svedomie a vôbec ma nehryzie ako napríklad pre Sonku alebo kedysi dávno pre mamu. Svedomie asi vie, pre koho má hrýzť. Určite to vie, a keď sa už rozhodne, tak aj hryzie ako besné. Poznáme! Ale čo ma hryzie, keď si pomyslím na Imra? To keby som vedela? Svedomie to určite nie je. Lebo keď hryzie svedomie, človek sa polepší a všeličo sa dá napraviť. Ale pri tom druhom sa môžeme aj sto ráz polepšiť, už sa nedá napraviť nič. (s. 257—258)

Frazeologický obraz sa tu zakladá na viacerých elementárnych postupoch pri uplatňovaní frazeológie. Je to predovšetkým postupné spájanie troch frazeologizmov: *mať čisté svedomie — svedomie ho hryzie — hrýzť ako besný.* Ďalej tu treba zaznamenať elidovanie jednej zložky frazeologizmu pod vplyvom kontextu (*mám čisté svedomie a vôbec ma nehryzie* — vypustený komponent *svedomie,* ktorý sa vyskytuje v predchádzajúcej jednotke). Napokon sa tu vytŕha jedno slovo z frazeologizmu (raz slovo *svedomie,* potom zasa slovo *hryzie*) a uplatňuje sa vo voľnom, nefrazeologickom kontexte. Z konfigurácie týchto postupov vznikol pozoruhodný frazeologický obraz.

Pri štylistickom využívaní frazeológie v románe Jediná sa žiada osobitná poznámka o uplatnení slangovej frazeológie, a to o to viac, že o jazyku tohto románu sa konštatovalo: „. . . v tomto románe sa študentský, mládežnícky slang použil po prvý raz dôsledne v texte celého diela“ (Štibraný, 1967, s. 223). Možno povedať, že slangová frazeológia patrí k najvýraznejším skupinám frazeologizmov tohto diela, no zároveň treba dodať, že register frazeologizmov K. Jarunkovej je aj v tomto diele oveľa širší. Už úvodný výpočet niekoľkých typov štylisticky odlišných frazeologizmov naznačil širokú škálu frazeologizmov. Môže tu vzniknúť otázka, či toto konštatovanie neprotirečí všeobecne prijatému zisteniu o dominantnom postavení slangových prostriedkov v tomto diele. Nazdávame sa, že nie. Ak totiž budeme spolu s F. Mikom (1967, s. 278) chápať slang ako primárne štylistický jav, potom sa Jarunkovej slangová frazeológia podľa princípu jednoty štýlu „dostáva na spoločného menovateľa“ s ďalšími typmi frazeologizmov, ktoré — ako ukázal aj náš predchádzajúci rozbor — majú predovšetkým umocňovať subjektívnosť a expresívnosť výrazu v tomto diele.

Doterajšie pozorovania ukázali, v čom spočívajú štylistické funkcie frazeologizmov v románe Jediná. Videli sme, že raz je to veľký výskyt výrazov istého druhu, inokedy zasa ich výber, modikované uplatnenie, zoskupovanie atď. Zistili sme zároveň, že frazeológia tu funguje ako prostriedok expresívnosti a podľa pojmov výrazovej sústavy možno dodať, že aj ako prostriedok sociolektickosti a afektovanosti výrazu. Tieto funkcie zároveň najlepšie vysvetlia existenciu spomínaných formálnych zmien pri niektorých frazeologizmoch.

Uvedeným pohľadom sa však charakteristika frazeológie v Jarunkovej Jedinej ani zďaleka nevyčerpáva. Treba tu ešte upozorniť aspoň na niektoré prvky a postupy, ktoré okrem svojej špecifickej štylistickej funkcie predstavujú pozoruhodné javy aj z hľadiska samej frazeologickej teórie. V nasledujúcom výklade sa ich dotkneme niekoľkými poznámkami.

Na prvom mieste uvedieme slovnodruhové obmieňanie istých frazeologizmov. V tomto románe nachádzame napr. takúto dvojicu výrazov: *smutný ako hroch* (s. 98, 219) — *je mu smutno horšie ako hrochovi* (s. 254). Frazeologická teória pri výklade slovnodruhovej problematiky istých frazeologizmov zaznamenala už fakt, že mnohé frazeologické jednotky sú z hľadiska svojej slovnodruhovej charakteristiky ambivalentné, že preukazujú vlastnosti dvoch, dakedy i troch slovných druhov zároveň (Žukov, 1970; Mlacek, 1973). V uvedenom prípade sa stretáme s odlišnou situáciou. Ustálené prirovnanie, ktoré možno v jeho základnej podobe pokladať za zreteľne adjektívne, autorka posúva do inej slovnodruhovej platnosti, a to podľa potrieb textovej výstavby. Význam jednotky však ostáva aj po tejto formálnej zmene celkovo nezmenený, jednotka sa aj naďalej prijíma vo svojom intenzifikačnom význame. Tento formálny posun súvisí s dvoma okolnosťami, jednak s menšou ustálenosťou celého výrazu (je to novšie ustálené prirovnanie z mládežníckeho slangu, resp. z jeho autorskej štylizácie), jednak s prihliadaním autorky na rozprávača i mladého prijímateľa (prejav tzv. aspektu mladých). Podobný posun je i v dvojici *hľadieť ako vrah* (s. 71) a *mať oči ako vrah* (s. 111), lenže na rozdiel od predchádzajúceho prípadu tu nedochádza k slovnodruhovej modifikácii významu celého prirovnania, ale iba k posunom pri obsadení komponentov.

Pri obidvoch uvedených aspektoch formálneho posunu treba ešte hovoriť o individuálnych autorských variantoch základných foriem frazeologizmov, nie o aktualizáciách. Zachovanie rovnakého významu je pri takomto hodnotení a zaradení rozhodujúcim činiteľom. Pred teóriu stavajú takéto individuálne varianty úlohu jemnejšie a dôslednejšie rozlišovať, do akej miery sa ustálený význam istého frazeologizmu viaže iba na konkrétne (prípadne i jedinečné) formy komponentov a do akej miery sa len rámcovo spája s prítomnosťou istých slov v zložení daného frazeologizmu. Možno predpokladať, že takéto obmieňanie nie je neohraničené, že niekedy sa význam frazeologizmu naozaj viaže na jediný ustálený tvar. Tak sa v románe Jediná ako problematické javí napr. prirovnanie *opáliť sa ako cigáni* (s. 113) na pozadí bežného prirovnania *opálený ako cigán.*

Závažnou teoretickou otázkou najmä pri odlišovaní frazeologických jednotiek od voľných slovných spojení ostáva i naďalej uplatňovanie aktuálneho členenia vo frazeologizmoch. V minulosti niektorí bádatelia úplne vylučovali možnosť aktuálneho členenia vo frazeológii (napr. Žukov, 1967).

V našom výskume slovenskej frazeológie sa ukázalo, že vo väčšine frazeologizmov (s výnimkou celkom petrifikovaných výrazov) sa môžu princípy aktuálneho členenia do istej miery uplatňovať (Mlacek, 1975). Frazeológia v Jarunkovej Jedinej umožňuje ďalej rozviesť doterajšie pozorovania, ale zároveň kladie aj nové otázky na riešenie.

Najbežnejším prejavom aktuálneho členenia je zmena poradia zložiek frazeologizmu. Tento typ nachádzame aj v románe Jediná: *Museli sa predsa rozprávať, lebo kuli proti mne plány, keď som utiekla. A že plány kuli, to je jasné, ako je jasné, že podľa plánu proti mne postupujú.* (s. 285) K možnostiam zmeny poradia sa tu pripája aj vloženie slov z kontextu medzi jednotlivé zložky frazeologizmu.

Iným dôsledkom aktuálneho členenia je výpustka takej zložky frazeologizmu, ktorá sa už v kontexte vyskytla: *Pre tú mám čisté svedomie a vôbec ma nehryzie ako napríklad pre Sonku alebo kedysi dávno pre mamu.* (s. 257) Príbuzným javom je substituovanie zložky, ktorá sa už v kontexte tesne pred frazeologizmom vyskytla, zámenom: *Mikuš má oči ako plameňomety a hádže ich na mňa, aby som zhorela ako fosfor.* (s. 45)

Ak sa v uvedených typoch prejavilo aktuálne členenie najmä na forme samej frazeologickej jednotky, v ďalších sa ukazuje najmä pri výstavbe kontextu a frazeologizmu sa dotýka predovšetkým v jeho význame. Aj tu je viacej možností a v románe Jediná aj viacej rozličných realizácií. Na prvom mieste tu treba uviesť prípady, keď sa frazeologizmus uvádza vo svojej ustálenej podobe i v ustálenom význame, ale v spojení s kontextom dochádza k jeho významovým posunom:

Izba bola v absolútnom poriadku, ako som ju nevidela, čo svet svetom stojí a ja chodím k nim. (s. 281) — Zahrám im polku, na to vezmi jed. Alebo radšej tabletku proti zlej nálade. Chceš? (s. 261) — Takto ste naozaj trafili klinec po hlavičke. A dnes ste okrem klinca trafili po hlavičke aj svoju dcéru Oľgu. (s. 242)

Ani tieto prípady nie sú celkom rovnocenné. V prvom prípade vzniká humorný, nápadný dojem z priradenia frazeologického a voľného slovného spojenia vedľa seba. Jednotka však ostáva nedotknutá. V ďalších dvoch príkladoch ide vplyv kontextu ďalej. Ustálené spojenie sa významovo posúva k doslovnej platnosti. Keďže sa tu zreteľne zasahuje význam frazeologizmu, máme už do činenia s aktualizáciou frazeologickej jednotky.

Napokon s aktuálnym členením súvisí ešte takýto prípad: *Teraz som naozaj v kýbli. . . . Nechcela som, aby ma videli, a k tomu v kýbli, keď som vôbec nebola v škole.* (s. 272) Najskôr je to bežné uplatnenie expresívnej frazeologickej jednotky, potom, po niekoľkých vetách, sa vytrhol jeden komponent tej istej frazeologickej jednotky a osobitne sa uplatnil v kon-

texte. Táto zložka síce odkazuje na frazeologický význam, ale formálne zmeny sú také závažné, že aj tu musíme hovoriť už o aktualizácii.

Princípy aktuálneho členenia sa podľa týchto zistení naozaj prejavujú aj v mnohých frazeologizmoch. Výsledky ich fungovania však nie sú rovnorodé. Kým v prvej skupine formálne zmeny nezasahovali podstatu frazeologizmu, a tak sme tu mohli hovoriť o variantoch frazeologizmu, v druhej skupine prípadov sa došlo až k aktualizácii. Táto zložitá a zároveň dôležitá problematika čaká ešte na ďalší výskum.

Z tvarovej, morfologickej stránky sú okrem spomínaného slovnodruhového obmieňania pozoruhodné ešte také frazeologizmy, v ktorých autorka zo štylistických alebo kontextových príčin uvádza nejaký pozmenený tvar niektorej zložky. Máme tu na mysli napr. takéto zvraty: *ukuť plány* (s. 215 — popri bežnom *kuť plány*), *potrebujú to ako soli* (s. 261) popri bežnom *potrebovať niečo ako soľ*), *bolo len na vlase* (s. 51) — popri bežnom tvare *na vlásku*). A takéto typy spojení spadajú do hraničnej oblasti medzi variantmi frazeologizmu (ako tzv. individuálne varianty) a jeho aktualizáciami.

Napokon sa chceme pristaviť pri Jarunkovej frazeologických neologizmoch, pri jej pokusoch o vlastné, nové frazeologizmy. Podľa vlastného vyjadrenia autorky, na ktoré odkazuje J. Štibraný (1967, s. 226), v románe Jediná je okrem slangu odpozorovaného z reči mládeže aj mnoho autorkiných vlastných novotvarov, ktoré sú utvorené podľa spôsobu vznikania slangových výrazov. Tento fakt treba predpokladať i v jej frazeológii. Na viacerých miestach sme už upozornili na individuálne obmeny existujúcich frazeologizmov. Tu však ešte nešlo o nové frazeologizmy, iba o nové, a to individuálne varianty existujúcich frazeologizmov, príp. o ich aktualizovanie. V diele Jediná však nachádzame aj nové individuálne zvraty, ktoré nie sú obyčajným obrazným vyjadrením, ale majú sklon nadobudnúť frazeologický charakter. Sú to konkrétne takéto prípady: *horský vlk* (s. 110, 111; výraz vznikol parafrázou známeho frazeologického pomenovania pre starého, skúseného námorníka — *morský vlk;* parafrázu zaiste uľahčila aj zvuková blízkosť slov *morský* a *horský*), *v zdravom stave* (s. 7; výraz má oporu v spojeniach *v druhom stave, v požehnanom stave, v inom stave, v takom stave* a pod.).

Z obidvoch naznačených hľadísk, štylistického i vlastného frazeologického, by si popri rozobraných skupinách frazeologizmov zaslúžili pozornosť aj ďalšie, niekedy celkom ojedinelé, ale pritom zaujímavé frazeologizmy alebo ich uplatnenia. Ide napr. o takéto otázky: hranice syntaktickej a lexikálnej variantnosti a synonymie vo frazeológii, napr.: *nikde ani ducha* (s. 16), *nikde ani duše* (s. 219), *nikde ani noha* (s. 75), *nikde ani tieň* (s. 75); typická slangová frazeológia: *na fleku* (s. 20), *nebuď labuť* (s. 116), *robiť*

niekomu stenu (s. 186, 256), *dávať bacha* (s. 215) atď.; frazeologické kontaminácie: *mať niekoho v zuboch* (s. 144; zo zvratov *mať niekoho plné zuby* a *v zuboch niekoho roztrhať*); ďalšie sporné aktualizácie: *stoja za všetky prachy* (s. 262; zo zvratu *za všetky drobné;* je tu istá významová nejasnosť) a pod.

Tento výpočet osobitných prípadov, ale najmä predchádzajúci rozbor ukázal, že frazeológia v románe K. Jarunkovej Jediná je nielen mnohotvárnym štylistickým prostriedkom, ale zároveň aj dobrým podnetom na výskum ďalších otvorených otázok slovenskej frazeológie.

Literatúra

MIKO, F.: Štýlové konfrontácie. Kapitolky z porovnávacej štylistiky. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1976. 350 s. — Ide o kapitolu *Aspekt mladých a slang v perspektíve prekladu,* s. 269—288.

MISTRÍK, J.: Jazyk v dievčenskom románe *Jediná.* Slovenská reč, *29,* 1964, s. 270—278.

MLACEK, J.: Frazeologická jednotka a zámená. Jazykovedný časopis, *24,* 1973, s. 168—183.

MLACEK, J.: Vnútorná syntax frazeologických jednotiek. In: Jazykovedný zborník. 4. Red. Ľ. Novák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975, s. 87—105.

ŠTIBRANÝ, J.: Klára Jarunková, Jediná. In: Rozbory umeleckej prózy. Red. J. Mistrík, J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 223—227.

ŽUKOV, V. P.: Nekotoryje obščije položenija o sootnošenii frazeologizma so slovom. In: Voprosy frazeologii. 3. Samarkand 1970, s. 50—60.

ŽUKOV, V. P.: O nesoizmerimosti komponentov frazeologizma so slovom. Russkij jazyk v škole, 1969, č. 3, s. 97—104.

Konštantín Palkovič

KONŠTRUKCIE TYPU SŤA KDE MU MEŠKAŤ
(K 50. výročiu smrti M. Kukučína)

U spisovateľa Martina Kukučína môžeme nájsť nielen bohatú slovnú zásobu a frazeológiu, ale aj nezvyčajné syntaktické javy. Našu pozornosť zaujali najmä konštrukcie typu *mne sťa kde meškať,* ktoré sú zaujímavé tak zo syntaktického, ako aj z morfologického hľadiska.

Spomínaná konštrukcia je istým druhom mennej infinitívnej jednočlennej vety. Tento jednočlenný vetný typ sa realizuje podľa schémy N_3 + PRON indef. + INF.

N_3, t. j. datív mena, sa najčastejšie vyjadruje osobným zámenom, napr.: *A j e m u veru sťa kde prenocovať: či v Polome, či v Zahraboví. — Nech sa tovar míňa, na to je. V á m sťa kedy zadovážiť, keď vám ho bude treba.*

Zriedka je vyjadrený substantívom, napr.: *Závdavok je daný a jačmeňu sťa kde ležať; aspoň je pred ohňom istejší.*[1]

Ako PRON indef. sa uplatňuje neurčitý zámenný výraz zložený z častice *sťa* a opytovacieho zámena. Najviac dokladov máme na adverbiálne zámeno označujúce miestnu alebo časovú okolnosť, napr.: *„Sťa kde nám bývať," odpovedal som ja.* Iné opytovacie zámená sa v takýchto konštrukciách uplatňujú zriedkavejšie, napr.: *Všetko ti je jedno, či dnes, či zajtra. Sťa za ktoré rebro ti visieť. — Sťa ako cestovať, či vo vlaku alebo po lodi.*

V uvedenej konštrukcii sa vyskytuje infinitív bezpredmetových i predmetových slovies, napr. *visieť, bývať, ležať, zadovážiť.*

Jadrom konštrukcie je zámenný výraz. Datív mena môže v konštrukcii chýbať: *Ale Constantinople sme nemohli nájsť. Naostatok sťa kde sa prechádzať.* Tu ide o zriedkavý prípad použitia tejto konštrukcie v autorskej reči, lebo inak sa u Kukučína vyskytuje prevažne v priamej reči.

Aj infinitív môže byť v konštrukcii vynechaný, a to vtedy, keď je zrejmý z kontextu. V tomto prípade ide o elipsu. Napr.:

„Trošku stolička, ale celkom nie," vysvetľoval mu pán Aduš. „To mi daroval báčik ... však ver' vie, na čom sa dobre sedí."

„Nám sedliakom *sťa kde.* Keď sa ukonáš, obsedíš i na skale, len abys' mal pokoj."

Častica *sťa* a príslušné opytovacie zámeno tvoria v zámennom výraze dve samostatné slová. Dôkazom samostatnosti obidvoch častí tohto zámenného výrazu je to, že medzi časticu a zámeno možno vložiť predložku. Porov. cit. doklad *sťa za ktoré rebro ti visieť.* Spomínané konštrukcie sa vyskytujú najmä u Kukučína. Autor ich používa takmer výlučne v priamej reči ako jazykový prostriedok, ktorým charakterizuje reč postáv z ľudu. U iných autorov je táto konštrukcia veľmi zriedkavá. Z Jégého máme tento doklad: *Ako bude, tak bude. Sťa kedy skapať a teba na ceste do pekla môže ešte lepšie usepkať ako mňa.*

Táto konštrukcia sa dostala do beletrie z ľudovej reči. Kukučín a Jégé ju poznali zo svojho rodného oravského nárečia. A. Habovštiak (1965) v opise oravských dialektov podobnú konštrukciu nezaregistroval. No podľa jeho ústnej informácie je táto konštrukcia v súčasných oravských nárečiach ešte živá. J. Stanislav (1958, s. 601) uvádza tieto doklady z východomoravských nárečí (podľa Bartoša): *sťagdo, sťaco, sťakerí, sťačí.* Z toho možno usudzovať, že v staršom jazyku (v nárečiach) boli neurčité zámená s časticou *sťa* a hádam i typy jednočlenných viet s takýmito zámenami oveľa častejšie.

---

[1] Doklady vyberáme z Kukučínových Zobraných spisov, zv. 1—10. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská 1947—1949.

Podľa J. Stanislava (op. cit.) častica a spojka *sťa* je svojím pôvodom participium prézenta aktíva mužského rodu *chťa* od modálneho slovesa *chotěti*. Modálny význam si častica *sťa* zachováva aj v zámennom výraze v uvedenom type jednočlenných infinitívnych viet. Podobný modálny významový odtienok majú aj neurčité zámená s časticami *hoc- bár-/bárs-* a *-koľvek*, napr. *hockto, bársaký, kdekoľvek* a pod. Ide o významový odtienok nezainteresovanosti, indiferentnosti, ľahostajnosti. Zámeno *kedykoľvek* sa dokonca vyskytuje aj v podobnom type jednočlennej vety ako zámenný výraz *sťa kde, sťa kedy* a pod. Príklad z Kalinčiaka: *Mne je nič po tom, lebo mne je slúžiť vo vojsku kdekoľvek, keď je to len s výhodami spojené.*

Vo všetkých týchto pomerne zriedkavých konštrukciách je činiteľ deja označeného infinitívom vyjadrený datívom osobného zámena, zriedkavejšie substantíva. Podobné konštrukcie s infinitívom a agensom deja vyjadreným v datíve, bez neurčitého zámena alebo zámenného výrazu, ale so slovesnými tvarmi *bolo, bolo by* (zriedka *je, bude*) sú podľa J. Ružičku (1956) v súčasnej spisovnej slovenčine bežné. Uvádzame niektoré jeho príklady: *Bolo vám inakšie svedčiť.* (Kukučín) — *Ale mu je odísť, aj sa mu žiada počúvať.* (Hečko) Aj tieto konštrukcie majú modálny význam.

Neurčitý zámenný výraz *sťa kde, sťa kedy* ap. dodáva príslušnému typu jednočlennej vety isté modálne zafarbenie, odlišné, ako je v uvedených jednočlenných infinitívnych vetách s tvarmi *bolo, bolo by*. Vyjadruje sa tu ľahostajnosť podávateľa k okolnostiam, resp. ku kvalite okolností, za ktorých sa má uskutočniť dej. Uvedený typ konštrukcie možno transformovať do podoby *mne je jedno (mne je ľahostajné, mne na tom nezáleží) kde (kedy, ako* a pod.). Ide tu vlastne o popretie aktívnej vôľovej zložky, o vylúčenie vplyvu vôle na konanie deja. Možno tu teda hovoriť o istom type voluntatívnej modality.

Hoci je uvedená konštrukcia miestne i časovo obmedzená, je dostatočne doložená najmä u realistu Kukučína, a preto ju bude treba v syntetických prácach o slovenskej syntaxi uvádzať ako osobitný typ infinitívnej jednočlennej vety s príslušným štylistickým zaradením. V rámci modality možno vyčleniť uvedený typ označujúci nezainteresovanosť na okolnostiach deja, ktorý sa má uskutočniť. Medzi neurčité zámená bude vhodné zaradiť ako zriedkavý nárečový typ zámenné výrazy *sťa kde, sťa kedy, sťa ako, sťa ktorý* a pod., doložený najmä u Kukučína.

Literatúra

HABOVŠTIAK, A.: Oravské nárečia. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 544 s.

RUŽIČKA, J.: Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 188 s.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 2. Tvaroslovie. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958. 746 s.

DISKUSIE

Ladislav Dvonč

NOM. PL. SUBSTANTÍV VZORU HRDINA

1. V nom. pl. substantív vzoru hrdina sú pádové prípony *-ovia* a *-i*, napr. *hrdina — hrdinovia, fotografista — fotografisti.* Najčastejšia je tu prípona *-ovia;* je to vlastne v nom. pl. základná pádová prípona substantív vzoru hrdina. V niektorých osobitných prípadoch, ktoré sa taxatívne vypočítavajú v gramatických príručkách, sa používa pádová prípona *-i.* V ostatnom čase sa väčšia pozornosť venovala otázke používania pádovej prípony *-i* v nom. pl. substantív vzoru hrdina so slovotvornou príponou *-ca,* napr. *výherca, výberca, záujemca, obhajca, ochranca, chlebodarca* atď. Tejto otázke chceme aj my venovať pozornosť.

2. Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1953 pri substantívach *výherca* a *záujemca* pripúšťajú v nom. pl. popri tvaroch *výhercovia* a *záujemcovia* aj tvary *výherci* a *záujemci.* Pri iných substantívach na *-ca* žiadajú používať iba pádovú príponu *-ovia.* V zhode s vydaním Pravidiel z roku 1953 sa tvary *výherci* a *záujemci* popri tvaroch *výhercovia* a *záujemcovia* uvádzajú aj v iných jazykových príručkách (Pauliny — Ružička — Štolc, 1968; Morfológia slovenského jazyka, 1966; Ondrus, 1964; Oravec — Laca, 1973; Zauner, 1973). Podľa E. Paulinyho (1960) v 1. páde množ. čísla je pravidelne pádová prípona *-ovia* a iba pri slovách zakončených na *-ta* je pádová prípona *-i,* napr. *komunista — komunisti, husita — husiti,* čo znamená, že pri slovách na *-ca* E. Pauliny uznáva iba tvary nom. pl. na *-ovia.* Treba ešte uviesť, že najnovšie vydanie Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1971 uvádza pri slovách *záujemca* a *výherca* iba tvary nom. pl. na *-ovia.*

Vychádzajúc z poučky Pravidiel z r. 1953 o používaní tvarov na *-ovia* a *-i* v nom. pl. substantív so slovotvornou príponou *-ca* patriacich do vzoru hrdina, v osobitnej štúdii sme podrobnejšie skúmali používanie prípon *-ovia* a *-i* pri všetkých takýchto slovách. Zistili sme, že v bežnej jazykovej praxi je používanie tvarov na *-i* rozsiahlejšie, než ako sa to podáva v cit. Pravidlách. Používanie takýchto tvarov sme hodnotili ako prejav zbližovania vzorov chlap a hrdina, resp. približovania vzoru hrdina k vzoru chlap (Dvonč, 1958).

Iný náhľad na túto otázku zastáva M. Marsinová (1971). Podľa autorky

za charakteristický znak slovenskej morfológie sa pokladá jej výrazná jednoduchosť a pravidelnosť. S touto pravidelnosťou nie sú podľa nej v súlade dve „výnimky" v tvare nom. pl. mužských životných substantív: *výherca — výhercovia/výherci, záujemca — záujemcovia/záujemci.* Morfológia, hovorí ďalej, prevzala tieto výnimky z Pravidiel slovenského pravopisu. Potom uvádza, že v Slovníku slovenského jazyka sú aj tvary *záchranca — záchrancovia/záchranci* a *platca — platci/platcovia.* Skúma aj stav v staršej slovenskej gramatickej literatúre. A. Bernolák v slovenčine nepripúšťal činiteľské mená na *-ca.* V jeho gramatike sa stretávame so vzorom sudce (zakončeným na *-e*) a s tvarom nom. pl. *sudci* (tak ako pri vzore sluha — sluhi). V prípone *-i,* ktorú odporúča aj pri pomenovaniach typu *učiteľ — učiteli, kazateľ — kazateli, kresťan — kresťani, brat — brati,* vidí Bernolák výrazný slovenský prvok. Ľ. Štúr v Náuke reči slovenskej (1846) na prvom mieste uvádza tvary *zradcovia, ochrancovia,* slová na *-ca* však podľa neho môžu mať aj „krátky nominatív", t. j. môžu tu byť aj tvary *zradci, ochranci.* M. Hattala má iba tvary na *-ovia.* F. Mráz uvádza tvar *sudcovia* bez komentára.

V materiáli excerpovanom v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV pre Slovník slovenského jazyka niet ani jedného dokladu na podobu *výherci,* 4 doklady sú na formu *záujemci* a okrem toho sú tu aj niektoré ďalšie podoby na *-i: chlebodarca — chlebodarci, mravokárca — mravokárci, opravca — opravci, porotca — porotci, zákonodarca — zákonodarci, žalobca — žalobci.* O podobe *záujemci* M. Marsinová hovorí, že sa dostala do slovenčiny z češtiny. Poukazuje najmä na vplyv inzerátov v českých novinách, kde je pravidelne forma *záujemci,* resp. *zájemci.* V prospech tvaru *záujemci* nemožno podľa M. Marsinovej argumentovať dĺžkou slova (väčším počtom slabík, štvorslabičnosťou, príp. viacslabičnosťou). Pri tvare *výherci* pripúšťa vplyv tvaru *herci.* Sama autorka má zo súčasného jazyka popri tvaroch na *-ovia* doložené pri substantívach so slovotvornou príponou *-ca* aj tvary nom. pl. na *-i,* napr. *únosca — únosci, porotca — porotci, strážca — strážci, záujemca — záujemci, zradca — zradci.* Pri podobách s príponou *-i* nejde podľa M. Marsinovej o tendenciu v rámci slovenskej morfológie, ale o jednoznačný vplyv češtiny. Ďalej predkladá na uváženie dve eventuality: alebo pripustiť pri type sudca iba tvary nom. pl. na *-ovia,* alebo pripustiť vo všetkých prípadoch v nom. pl. dvojtvary na *-ovia* aj *-i,* pritom na prvom mieste tvary na *-ovia.* Druhú alternatívu pokladá za ústup nie celkom ustáleného úzu. V závere príspevku autorka znovu stručne odmieta podoby na *-i:* „Ak je však úlohou jazykovedy úzus podľa poznaných skutočností usmerňovať, treba v duchu domácich normatívnych tradícií kodifikovať ako základné tvary nom. pl. podoby s príponou *-ovia,* tvary s príponou *-i* hodnotiť ako periférne, do spisovného jazyka nepatriace."

M. Marsinová odmieta podoby na *-i* na základe staršej gramatickej literatúry alebo na základe domácich normatívnych tradícií. Tie však hovoria skôr proti nej, čiže podporujú skôr stanovisko, že v nom. pl. substantív na *-ca* sa v istých prípadoch používa alebo môže používať popri pádovej prípone *-ovia* aj prípona *-i*. Videli sme, že A. Bernolák pri type sudca, o ktorom hovorí v názve svojho príspevku aj M. Marsinová, uznáva tvary nom. pl. s príponou *-i*. Výslovne ich pripúšťa popri tvaroch na *-ovia* aj Ľ. Štúr. V ďalších gramatických príručkách sa tvary na *-i* nespomínajú, bolo to však preto, že sa tvarom nom. pl. mužských životných podstatných mien vzoru hrdina venovala menšia pozornosť. Neskorší slovenskí gramatici od S. Czambla postupne zisťujú stále častejšie používanie tvarov s príponou *-i* v nom pl. substantív vzoru hrdina. Vo vývine skloňovania podst. mien vzoru hrdina sa v nom. pl. čoraz viac uplatňuje pádová prípona *-i* na úkor pádovej prípony *-ovia*. Pádová prípona *-i* má progresívny ráz, kým prípona *-ovia* skôr ustupuje.

Podľa S. Czambla (1919) substantíva na *-ista* radšej majú v nom. pl. príponu *-i*. Z tejto formulácie môžeme uzatvárať, že S. Czambel predpokladal pri slovách so slovotvornou príponou *-ista* jednak tvary nom. pl. na *-ovia*, jednak tvary s príponou *-i*, dával však prednosť formám na *-i*. J. Damborský (1930) pri substantívach na *-ista* spomína už iba príponu *-i*. Podľa J. Damborského prípona *-i* je aj pri slovách na *-ita*. V ďalšom vývine spisovnej slovenčiny sa používanie prípony *-i* v nom. pl. substantív vzoru hrdina rozširuje, o čom svedčia formulácie v novších gramatických príručkách. B. Letz (1950, s. 248) hovorí o prípone *-i* pri cudzích a hybridných slovách istého zakončenia, napr. *-ita, -ista, -ata, -asta*. V najnovších gramatických príručkách sa uvádza poučka, že pri všetkých cudzích slovách na *-ta* s predchádzajúcou samohláskou alebo spoluhláskou býva pádová prípona *-i*, teda prípona *-i* je napr. aj pri slovách na *-yta, -éta, -eta, -ota: prozelyta — prozelyti, exegéta — exegéti, apostata — apostati, helota — heloti* (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 87). J. Oravec (1967) poukázal na to, že iste nie je náhodné, ak aj pri vzore hrdina (podobne ako pri vzore chlap) nastúpila prípona *-i* pri odvodeninách s príponami *-ta, -ita, -ista*, t. j. pri všetkých produktívnych slovotvorných príponách, ktorými sa vzor hrdina môže dopĺňať. Z tohto prehľadu sa zreteľne ukazuje, že prípona *-i* má v nom. pl. substantív vzoru hrdina progresívny ráz.

Do rámca dynamiky pádovej prípony *-i* v nom. pl. substantív vzoru hrdina patrí aj používanie prípony *-i* pri slovách so slovotvornou príponou *-ca*. Tu podobne ako pri slovách na *-ista* alebo *-ita* ide o substantíva so slovotvornou príponou, pravda, v tomto prípade nejde o cudziu, ale o domácu slovotvornú príponu. M. Marsinová charakterizuje tvary *výherci* a *záujemci* ako výnimky. Takto sa celá problematika používania pádovej

prípony *-i* v nom. pl. substantív na *-ca* môže javiť iba z hľadiska kodifikácie uplatnenej v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953 a v ďalších vydaniach (okrem 11. vyd. z roku 1971). O „výnimky" nejde, ak vec posudzujeme z hľadiska dynamiky vývinového procesu.

Danú otázku treba posudzovať aj z hľadiska vývinu v nom. pl. substantív vzoru chlap, do ktorého patria mužské životné podstatné mená zakončené na spoluhlásku alebo substantíva na *-o*. Pri substantívach vzoru chlap sa v nom. pl. používajú pádové prípony *-i, -ovia* a *-ia*. Základná, obvyklá je tu pádová prípona *-i*, pádové prípony *-ovia* a *-ia* sa používajú v istých osobitných, špeciálnych prípadoch, ktoré sa podrobnejšie vypočítavajú v normatívnych gramatických príručkách. Dôležitejšie ako konštatácia o existencii pádových prípon *-i, -ovia* a *-ia* je zistenie, že v nom. pl. substantív vzoru chlap sa čoraz viac používa základná pádová prípona *-i*, kým prípony *-ovia* a *-ia*, najmä však prípona *-ia*, sa postupne stále viac obmedzujú. Pádová prípona *-ia* sa kedysi používala v spisovnej slovenčine vo väčšom rozsahu, neskôr však ustúpila, a to najmä pri slovách so slovotvornou príponou -č alebo pri slovách so slovotvornou príponou *-eň*, napr. namiesto starších podôb *pohonič — pohoničia, kurič — kuričia, hasič — hasičia, učeň — učnia*, ale aj *zať — zatia, svat — svatia* atď. sú v súčasnej spisovnej slovenčine tvary *pohoniči, kuriči, učni, zaťovia, svati/svatovia* atď. V týchto prípadoch sa zväčša uplatnila pádová prípona *-i*. Pádová prípona *-i* sa uplatňuje aj na úkor pádovej prípony *-ovia*. Napr. pri slovách na *-graf, -fób, -fil, -nóm*, pri niektorých menách príslušníkov národov alebo kmeňov a pri niektorých ďalších podstatných menách vzoru chlap sa síce podľa platnej kodifikácie uznávajú v nom. pl. tvary na *-i* aj *-ovia*, ale v jazykovej praxi sa čoraz viac uplatňuje iba používanie tvarov s príponou *-i*, napr. *etnograf — etnografi, stenograf — stenografi, agronóm — agronómi, germanofób — germanofóbi, anglofil — anglofili, Nór — Nóri* atď. Čoraz častejšie používanie prípony *-i* charakterizuje teda aj vzor chlap, ku ktorému má vzor hrdina veľmi blízky vzťah, ba dokonca podľa názoru niektorých autorov ide dnes už vlastne o jeden gramatický vzor. Napr. B. Letz (1950) uvádza vzor chlap a v jeho rámci vydeľuje substantíva mužského rodu na *-a* ako „typ" gazda, teda ako akýsi podvzor. Š. Peciar (1950) po našom zistení (Dvonč, 1949), že v inštr. pl. substantív vzoru hrdina sa používa pri prípone *-ami* v istých osobitných prípadoch pádová prípona *-mi*, výslovne hovorí o jednom gramatickom vzore mužských životných podstatných mien (vzore chlap). Toto stanovisko značne podporuje uvedené zistenie, že substantíva vzoru hrdina sa k vzoru chlap približujú aj v inštr. pl. tým, že popri prípone *-ami* sa uplatňuje prípona *-mi*, ktorá je inak základnou pádovou príponou inštr. pl. substantív vzoru chlap. Pri substantívach vzoru chlap je v nom. pl. základnou pádovou príponou *-i*, kým pá-

dová prípona *-ovia,* ktorá je aj pri substantívach vzoru hrdina, má „druhoradé" postavenie. Pri substantívach vzoru hrdina je opačná situácia: základná je pádová prípona *-ovia,* na druhom mieste stojí pádová prípona *-i.* Podobne v inštr. pl. pri substantívach vzoru chlap má základné postavenie prípona *-mi* a osobitné postavenie prípona *-ami,* kým pri vzore hrdina je základnou príponou *-ami,* v niektorých osobitných prípadoch sa uplatňuje prípona *-mi.* Pritom v nom. pl. substantív vzoru hrdina vo vývine spisovnej slovenčiny pozorujeme obmedzovanie používania základnej pádovej prípony *-ovia* a v inštr. pl. zas obmedzovanie základnej pádovej prípony *-ami.*

Celkové pozorovanie vývinu skloňovania mužských životných podstatných mien vzoru chlap a hrdina ukazuje, že tu ide o novšiu etapu ich vzájomného zbližovania. V tomto vývinovom procese vzor hrdina sa viac približuje k vzoru chlap ako vzor chlap k vzoru hrdina. Vzor hrdina preberá pádové prípony od vzoru chlap; vzor chlap prispieva k tomuto zblíženiu skôr potláčaním osobitných prvkov, ako je to v prípade obmedzenia pádovej prípony *-ia* v prospech prípony *-i.* Prvú, staršiu etapu zbližovania vzorov chlap a hrdina predstavuje pri substantívach vzoru hrdina, ku ktorým patria pôvodné mužské a-kmene a ja-kmene (sluga, junoša), preberanie pádových prípon od o-kmeňov a u-kmeňov, ktoré sa uplatnili práve pri formovaní nového gramatického vzoru chlap (k vzoru chlap patria predovšetkým pôvodné mužské o-kmene a jo-kmene, v malej miere u-kmene a i-kmene). V prvej, staršej etape sa mužské a-kmene a ja-kmene priblížili k ostatným mužským kmeňom v jednotnom aj v množnom čísle. V terajšej etape vývinu je stav v jednotnom čísle ustálený; pohyb však pozorujeme v množnom čísle (o staršom vývine skloňovania mužských životných aj neživotných podstatných mien pozri Stanislav, 1958). Mienka, že tu ide dnes o jeden gramatický vzor, je prijateľná azda skôr z hľadiska vedeckej gramatiky, z hľadiska školskej alebo praktickej gramatiky vyhovuje skôr tradičné riešenie, podľa ktorého pri mužských životných podstatných menách ide o dva gramatické vzory (toto riešenie podporuje zásadný rozdiel v gen. a akuz. sg.: pri substantívach vzoru chlap je tu pádová prípona *-a,* pri substantívach vzoru hrdina prípona *-u*). V doterajšej našej gramatickej literatúre sa uvádzajú dva osobitné gramatické vzory mužských životných podstatných mien, t. j. vzory chlap a hrdina. Je nesporné, že proces vzájomného približovania vzorov chlap a hrdina pokračuje. K prejavom tohto vzájomného zbližovania vzorov chlap a hrdina patrí aj uplatňovanie sa pádovej prípony *-i* v nom. pl. pri niektorých podstatných menách so slovotvornou príponou *-ca,* patriacich k vzoru hrdina.

S náhľadom M. Marsinovej, že tvary *záujemci* sa dostávajú do slovenčiny vplyvom českých inzerátov, sotva možno súhlasiť. Tvary *záujemci* a iné

podobné tvary nemôžu sa u nás šíriť vplyvom českých inzerátov. Tvary *záujemci* a *záujemcovia* sa vyskytujú v istých viac-menej ustálených zvratoch, ktoré sa zvyčajne preberajú ako celok z inzerátu do inzerátu (napr. *záujemci/záujemcovia,* hláste sa na osobnom oddelení a pod.). V tomto prípade možno skôr hovoriť iba o úze jednotlivých redakcií denníkov a iných časopisov, ktoré uverejňujú inzeráty.

Pripusťme však náhľad, že tvary na *-i* pri slovách na *-ca* sa v spisovnej slovenčine šíria vplyvom češtiny. Keďže používanie takýchto tvarov v istých prípadoch je nesporným faktom, musíme potom konštatovať, že spisovná slovenčina prijíma tento vplyv, že je tu istá dispozícia na prijímanie tohto prvku do morfologického systému súčasnej spisovnej slovenčiny. Podľa nášho výkladu nejde však o prijímanie cudzieho prvku, ale o výsledok vnútorného vývinu.

S istým vnútorným momentom pri výklade tvarov na *-i* pri slovách na *-ca* počíta M. Marsinová v prípade tvaru *výherci.* Spomína tu možnosť vplyvu tvaru nom. pl. *herci* (od subst. *herec*). Podľa našej mienky takýto výklad neobstojí. Z významového hľadiska nemožno predpokladať vplyv tvaru *herci* na tvorenie nom. pl. pri substantíve *výherca.* Autorka tu mechanicky stotožnila tvar *herci* a časť tvaru *výherci.* Týmto príkladom však upozorňuje na vzťah, ktorý je reálnejší, totiž na vzťah medzi substantívami na *-ec* a substantívami na *-ca* všeobecne. Slová na *-ec* a *-ca* sa v niektorých pádoch stotožňujú z hľadiska pádových prípon (napr. dat.-lok. sg.) a jednotlivé tvary substantív na *-ec* a substantív na *-ca* sú si blízke aj tým, že pri slovách na *-ec* sa pri skloňovaní vynecháva samohláska *e,* takže pred pádovými príponami je na konci tvarotvorného základu rovnaké zoskupenie spoluhlások, porov. napr. *borec — borca, borcovi, borcov* atď. a *darca — darcu, darcovi, darcov* atď. Obidve prípony sú blízke aj z hľadiska významu (ide tu o slovotvorný význam, nie význam konkrétnych slov na *-ec* alebo *-ca*). Táto formálna aj významová blízkosť substantív na *-ec* a *-ca* môže azda podporovať používanie prípony *-i* v nom. pl. substantív na *-ca,* nemožno však hovoriť o vplyve konkrétneho tvaru *herci* na používanie tvaru *výherci* popri tvare *výhercovia.*

Z hľadiska kodifikácie M. Marsinová uvažuje o dvoch eventualitách: 1. kodifikovať pri všetkých slovách na *-ca* tvary nom. pl. na *-i* aj *-ovia,* 2. kodifikovať pri všetkých takýchto slovách iba príponu *-ovia.* Žiada uplatniť druhé riešenie. Autorka postavila proti sebe iba dve krajné eventuality. Kodifikácia, ktorá rešpektuje v istej etape vývinu jazyka dynamický ráz jazykovej normy, musí však počítať aj s inými možnosťami. V našom prípade treba rešpektovať fakt, že niektoré slová na *-ca* majú v nom. pl. príponu *-i.* Kodifikácia musí správne vystihnúť mieru uplatňovania sa tvarov na *-i* pri slovách na *-ca* v nom. pl.

Najnovšie sa rozoberaných tvarov v nom. pl. substantív vzoru hrdina dotkla v drobnom príspevku V. Betáková (1977). V odpovedi na otázku čitateľa časopisu Kultúra slova, ktorý vo svojom jazykovom povedomí má iba podobu *záujemci*, autorka vysvetľuje, že pri slove *záujemca* sú v nom. pl. tvary *záujemcovia* a *záujemci*. Tvar *záujemcovia* treba podľa nej hodnotiť ako staršiu, pritom správnu a systémovú podobu, popri tejto podobe sa najmä v hovorenej reči bežne používa aj novšia podoba *záujemci*.

3. Z výkladu, ktorý sme podali v tomto príspevku, vyplýva, že v prípade tvarov nom. pl. substantív na *-ca* z hľadiska kodifikácie stojíme na stanovisku, ktoré bolo vyjadrené vo vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953 a v ďalších vydaniach (okrem vydania z roku 1971), že totiž pri slovách *výherca* a *záujemca* sa v nom. pl. používajú nielen tvary *výhercovia* a *záujemcovia*, ale aj tvary *výherci* a *záujemci*. Takáto kodifikácia zodpovedá norme súčasnej spisovnej slovenčiny.

Literatúra

BETÁKOVÁ, V.: Záujemci — záujemcovia. Kultúra slova, *11*, 1977, s. 128.

CZAMBEL, S.: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. 3. vyd. Martin, Kníhtlačiarsky účastinársky spolok 1919, s. 41.

DAMBORSKÝ, J.: Slovenská mluvnica pre stredné školy a učiteľské ústavy. 1. diel. 5. vyd. Nitra, Š. Huszár 1930, s. 180.

DVONČ, L.: Skloňovanie substantív typu sluha. Slovo a tvar, *3*, 1949, s. 102—103.

DVONČ, L.: Zo štúdia slovenského tvaroslovia. Skloňovanie mien činiteľského významu na *-ca*. In: Bulletin Vysoké školy ruského jazyka a literatury. Zv. 2. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1958, s. 79—81.

LETZ, B.: Gramatika slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1950, s. 248.

MARSINOVÁ, M.: Nominatív plurálu v type *sudca*. Slovenská reč, *36*, 1971, s. 79—85.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 87.

ONDRUS, P.: Morfológia spisovnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 47.

ORAVEC, J.: Zásady kodifikácie. In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 142.

ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 74.

PAULINY, E.: Krátka gramatika slovenská. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1960, s. 58.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 177.

PECIAR, Š.: O skloňovaní životných podstatných mien muž. rodu. Slovo a tvar, *4*, 1950, s. 17—19.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 1. vyd. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1953, s. 64; 11. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 52.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. 1. diel. Tvaroslovie. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s. 38—214.

ZAUNER, A.: Praktická príručka slovenského pravopisu. 4. vyd. Martin, Osveta 1973, s. 109.

Na päťdesiatku Františka Kočiša

Slovenská jazykoveda sa výrazne rozvíja, rastie počet aktívnych bádateľov a zvyšuje sa teoretická úroveň najmä výskumu spisovnej slovenčiny. Uvedené fakty majú kladný dosah pre rozvoj našej vedy i národnej kultúry, pre utváranie verejnej mienky o význame národného jazyka a o dôležitosti jazykovedy v socialistickej spoločnosti. Početne silná stredná generácia slovakistov sa dobre pripravila na plnenie výskumných aj organizačných úloh, takže postupne preberá tieto úlohy od staršej, v mnohom význame priekopníckej generácie, teda od svojich učiteľov a školiteľov. Jasným svedectvom o doplňaní práce dvoch generácií je doterajší život i doterajšie pracovné výsledky nášho jubilanta Františka K o č i š a, ktorý už má dôležité miesto v štruktúre slovenskej jazykovedy.

František Kočiš sa narodil 18. augusta 1928 v Klčove. Vyrástol na Spiši v dedinskom prostredí. Po vysokoškolských štúdiách na Filozofickej fakulte v Bratislave je od r. 1959 zamestnancom Slovenskej akadémie vied; dnes je samostatným vedeckým pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, kde po absolvovaní ašpirantúry získal obhajobou vedeckú hodnosť kandidáta vied.

Dobrou prípravou na teoretický výskum v jazykovede, ako aj na prácu v oblasti jazykovej kultúry bola autorská účasť nášho jubilanta na tvorbe Slovníka slovenského jazyka. Tu sa upevnilo a objektivizovalo jazykové vedomie mladého pracovníka pri každodennom styku s bohatým lexikálnym archívom akademického ústavu. Osobitne treba uviesť tú časť VI. dielu Slovníka slovenského jazyka, ktorá na s. 225—305 spracúva najbežnejšie zemepisné názvy mimo Slovenska. Tu F. Kočiš sa zaslúžil aj o doplnenie a prehĺbenie normy spisovného jazyka, hoci veľmi prísne dbal na priamočiarosť pri tvorení obyvateľských mien a prídavných mien od cudzích základov. Tým sa v oblasti lexiky uplatnili jeho poznatky z ostatných rovín jazykovej stavby.

Jednotlivé poznatky a skúsenosti z lexikografickej práce rozpracoval F. Kočiš vo viacerých príspevkoch v Slovenskej reči. Jeho štúdia o spracovaní frazeológie v Slovníku slovenského jazyka (v 1. a 2. zväzku) priniesla niektoré nové aspekty v hodnotení frazeologických jednotiek. V iných menších príspevkoch rozpracoval a spresnil lexikálne významy viacerých slov (*strojný, strojový, zaškoliť, červenokrížsky, zrebe, korále, chatovať* a i.).

Lexikografia je najširšou pracovnou oblasťou každého akademického pracoviska. Preto nie div, že František Kočiš sa zúčastnil aj na tvorbe Česko-slovenského slovníka, ba že pomáha aj pri tvorbe Veľkého slovensko-ruského slovníka. Škoda len, že sa náš jubilant ešte nepokúsil zovšeobecniť svoje bohaté skúsenosti z tvorby slovníkov rozličného typu, hoci recenzie niektorých novších slovníkových prác ukazujú, že už dozrel na to, aby mohol zhrnúť svoje skúsenosti do väčšieho jednoliateho celku.

Rýchlejšie sa rozvinuli Kočišove výskumy v oblasti syntaxe. A sú aj na vyššej teoretickej úrovni. Sústredil sa na donedávna zanedbávanú oblasť zloženého sú-

vetia, zhromaždil dostačujúci dokladový materiál najmä z diel popredných prozaikov, formuloval kritériá na zistenie základných typov a kriticky preštudoval celú domácu i zahraničnú literatúru predmetu. Po takejto dôkladnej príprave mohla vzniknúť skutočne hodnotná monografia *Zložené súvetie v slovenčine* (Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973), ktorá dobre reprezentuje teoretickú i metodologickú úroveň nášho gramatického výskumu v celom slavistickom svete, ako sa to konštatuje v kladných posudkoch v medzinárodných časopisoch, aj v diskusiách na medzinárodných komisiách. Na základe tejto výskumnej práce mohol sa F. Kočiš aktívne zapojiť do realizácie veľkého medzinárodného projektu — do výskumu gramatickej stavby slovanských jazykov v rámci odbornej komisie pri Medzinárodnom komitéte slavistov.

V jednotlivých syntaktických štúdiách sleduje F. Kočiš možnosti aplikácie princípu izomorfie v spracovaní syntaktických jednotiek (syntagmy, vety a súvetia) a uvažuje o nevyhnutnosti systémového a komplexného spracovania syntaktickej roviny. V ostatnom čase sleduje štruktúrne vlastnosti zloženej syntagmy na základe porovnávania paralelnej (izomorfnej) štruktúry zložených súvetí. Sleduje syntagmu ako syntaktickú jednotku z hľadiska jej formálnej a sémantickej stránky.

F. Kočiš pracuje úspešne aj v oblasti kultúry spisovnej slovenčiny. Venuje sa aj teoretickým otázkam, napr. vyjasneniu pojmu jazyková norma alebo rozboru vzťahu súčasných ľudí k spisovnému jazyku. Jeho praktické príspevky dostávajú takto pevné teoretické a spoločenské východisko. Preto sa F. Kočiš môže užitočne zúčastňovať na kodifikačných prácach Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra a zastávať zodpovedné funkcie v organizácii jazykovedy, ako aj v styku s praxou. Tu treba spomenúť najmä funkciu výkonného redaktora Slovenskej reči, ako aj vedúceho jazykovej rubriky v Nedeľnej Pravde.

Osobitne treba spomenúť viacročnú spoluprácu F. Kočiša s Výskumným ústavom pedagogickým v oblasti predškolskej výchovy. Bol poverený úlohou riešiteľa jazykovej zložky v príprave definitívnych osnov pre materské školy a v metodike jazykovej zložky. Spolupracuje aj pri tvorbe učebníc slovenského jazyka pre základné školy.

Doterajšia činnosť F. Kočiša je pozoruhodná: má dobrú teoretickú úroveň a zasahuje tvorivo do rozvoja slovenskej jazykovedy. Kladne rozvíja kultúrnu úroveň jazykovej praxe a pomáha zlepšovať jazykovú výchovu.

Do ďalších rokov života želáme F. Kočišovi dobré zdravie a pohodu v osobnom živote, aby mohol úspešne pracovať v základnom výskume a obohatiť slovenskú vedu novými poznatkami o stavbe, rozvoji a kultúre našej materčiny.

J. Ružička

Súpis prác Františka Kočiša za roky 1959—1977

Bibliografia prác F. Kočiša je usporiadaná chronologicky a ďalej v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi (menším typom písma, petitom) články, referáty, recenzie, drobné príspevky, správy a pod. Súhrnne sa v jednom hesle uvádzajú (hniezdujú): 1. referáty o tej istej práci publikované toho istého roku, 2. drobné príspevky, ktoré v príslušnom roku vyšli v tom istom ročníku časopisu a v tejže rubrike alebo v tej istej publikácii, 3. správy o tom istom podujatí, ktoré tiež boli uverejnené v tom istom roku. Príspevky v časopisoch, ktoré nevychádzajú počas kalendárneho roku, zaraďujú sa podľa toho, na aký

kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. V závere sa osobitne uvádza spolupráca a redakčná činnosť. Názvy jednotlivých prác, časopisov a zborníkov sa zaznamenávajú v pôvodnom pravopise.

1959

Kamienok v topánke alebo o pravopisnom svedomí. — Mladá tvorba, *4*, 1959, č. 11, s. 32.

1960

Slovník slovenského jazyka. 2. diel. L — O. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 8°. 647, [1] s. (spoluautor).
Vetná perióda. — Slovenská reč, *25*, 1960, s. 338—344.

O kultúre slova medzi mládežou. — Smena, 12. 3. 1960, s. 4.
J. Orlovský, Slovenská syntax, Martin 1959. — Slovenská reč, *25*, 1960, s. 112—119 (recenzia). — Ďalšia autorova recenzia tej istej práce: Slovenské pohľady, *76*, 1960, s. 236—237.
Slovenský „symfonizmus". [Medzinárodné úspechy v desiatom roku Slovenskej filharmónie, Bratislava 1959.] — Mladá tvorba, *5*, 1960, s. 79—80 (posudok jazykovej stránky publikácie).
Názvy sušiakov. — Pravda, 13. 8. 1960, s. 4. — Tamže: Jazykové nedostatky na našich železniciach (8. 10., s. 4).

1961

Poznámky k spracovaniu frazeológie v Slovníku slovenského jazyka. — Slovenská reč, *26*, 1961, s. 269—280.

Slovník pokračuje. [Slovník slovenského jazyka 2, Bratislava 1960.] — Slovenské pohľady, *77*, 1961, č. 4, s. 114—116 (ref.). — Ďalší autorov referát o tom istom diele slovníka: Slovanský přehled, *47*, 1961, s. 189.
Jazykovedné štúdie 4. Spisovný jazyk, Bratislava 1959. — Jazykovedný časopis, *12*, 1961, s. 193—195 (recenzia).
Arrivederci norma. [M. Procházka, Arrivederci Roma, Bratislava 1961.] — Slovenské pohľady, *77*, 1961, č. 12, s. 119 (posudok jazykovej stránky publikácie).
Za akademikom Františkom Trávníčkom. — Kultúrny život, *16*, 1961, č. 24, s. 8.

1962

Ku skladbe v románe Vladimíra Mináča Živí a mŕtvi. — Slovenská reč, *27*, 1962, s. 285—295.

1963

Slovník slovenského jazyka. 3. diel. P — R. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 8°. 911, [1] s. (spoluautor).
Deväť typov zloženého súvetia. — Slovenská reč, *28*, 1963, s. 321—324.
Ku klasifikácii zloženého súvetia. — Slovenská reč, *28*, 1963, s. 155—164.

Prídavné mená *strojný* a *strojový*. — Slovenská reč, *28*, 1963, s. 369—372.
H. Gipper — H. Schwarz, Bibliographisches Handbuch zur Sprachinhaltsforschung. Teil 1. Schrifttum zur Sprachinhaltsforschung in alphabetischer Folge nach Verfasser im Besprechungen und Inhaltshinweisen. Band 1. Buchstabe A — G, Köln und Opladen 1962—1966; 1.—4. zoš., 1961—1963. — Jazykovedný časopis, *14*, 1963, s. 180—182 (recenzia).

1964

Slovník slovenského jazyka. 4. diel. S – U. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 8°. 759, [1] s. (spoluautor).

Triedenie a kritériá triedenia. – Slovenská reč, *29*, 1964, s. 232–236.

O niektorých názvoch sušiakov. – In: Jazyková poradňa. 3. zv. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 45–46.

1965

Slovník slovenského jazyka. 5. diel. V – Ž. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 8°. 847, [1] s. (spoluautor).

Zložitejšie vetné celky v súčasnej próze. – In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 133–136.

Ešte k syntaktickým postupom. – In: Jazyk a štýl modernej prózy. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965, s. 155–156.

Anton Bernolák súborne. [Gramatické dielo Antona Bernoláka. Na vydanie pripravil a preložil J. Pavelek, Bratislava 1964.] – Smena, 5. 1. 1965, s. 4 (ref.).

Zrebe. – Slovenská reč, *30*, 1965, s. 184–185.

Jazyk a štýl za konferenčným stolom. – Večerník, 20. 3. 1965, s. 8 (správa o konferencii o jazyku a štýle prózy pre mládež, konanej v dňoch 11.–13. 3. 1965 v Smoleniciach).

1966

Gramatický rod augmentatív na *-isko (-sko)*. – Slovenská reč, *31*, 1966, s. 300–307.

Základné syntaktické vzťahy ako kompozičné princípy v románe A. Bednára Hromový zub. – In: Litteraria. 10. Z dejín a problémov slovenskej prózy. Red. J. Noge. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 201–224.

K jednému kompozičnému postupu v románe. – In: Jazyk a umelecké dielo. Red. J. Ružička et al. Bratislava, Mladé letá 1966, s. 223–226.

[Diskusný príspevok na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, konanej v dňoch 21.–23. 6. 1965 v Smoleniciach.] – Slovenská reč, *31*, 1966, s. 91–92.

Slovenčina moja. – Predvoj, *2*, 1966, č. 24, s. 1, 6–7 (spoluúčastník besedy s pracovníkmi Ústavu slovenského jazyka SAV o problémoch jazykovej praxe na Slovensku).

Kniha o štylistike a štýloch. [M. Ivanová-Šalingová, Štylistika, Bratislava 1965.] – Predvoj, *2*, 1966, č. 37, s. 14 (ref.). – Slovenská reč, *32*, 1967, s. 51–54 (recenzia).

Jazyk a štýl modernej prózy, Bratislava 1965. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, *12*, 1965/66, s. 240 (ref.).

Podmet, predmet alebo príslovkové určenie? – Slovenský jazyk a literatúra v škole, *13*, 1966/67, č. 3, s. 3 obálky.

O prídavnom mene *planý*. – In: Jazyková poradňa. 4. zv. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 158–159. – Tamže: Jadrový, jaderný, jadrný (s. 234–235). – Skúškové obdobie a skúšobné obdobie (s. 244–245). – Krabica, kartón, škatuľa (s. 367–369). – Je odôvodnené používanie spojenia *ako taký?* (s. 428–429). – Obar (s. 431–432).

Jazykoveda bilancovala. – Predvoj, *2*, 1966, č. 5, s. 15 (správa o valnom zhromaždení Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV, konanom v dňoch 13.–14. 1. 1966 v Bratislave). – Jazykovedci rokovali, Večerník, 17. 1. 1966, s. 3; Kultúrny život, *21*, 1966, č. 5, s. 12. – Zpráva o valnom zhromaždení Združenia slovenských jazykovedcov, Jazykovědné aktuality, 1966, č. 2, s. 37–38.

Päťdesiatka jazykovedca. — Večerník, 12. 1. 1966, s. 3 (k 50. narodeninám J. Ružičku). — Jubileum jazykovedca, Predvoj, *2*, 1966, č. 3, s. 2.

1967

Jazyková prax a jazykové vedomie. — In: Kultúra spisovnej slovenčiny. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1967, s. 59—60. — Tamže: K jazykovej úrovni kníh (s. 255—257).

Správne názvoslovie bude. — Predvoj, *3*, 1967, č. 23, s. 2.
Vyplnené medzery v jazykovede. [1. Morfológia slovenského jazyka, Bratislava 1966. — 2. J. Mistrík, Slovosled a vetosled v slovenčine, Bratislava 1966. — 3. J. Svetlík, Russkij sintaksis v sopostavlenii s slovackim, Bratislava 1966.] — Predvoj, *3*, 1967, č. 33, s. 10—11 (ref.).
Príspevok slovakistiky do pokladnice slavistiky. [J. Oravec, Väzba slovies v slovenčine, Bratislava 1967.] — Predvoj, *3*, 1967, č. 48, s. 11 (ref.).
Na okraj jedného aktívu. — Pravda, 28. 1. 1967, s. 2. — Tamže: Desať rokov Združenia slovenských jazykovedcov (25. 2., s. 2). — Slovenčina v materských školách (15. 7., s. 2). — Kto má robiť drobnú robotu? (18. 11., s. 2).
Naša jazyková svetovosť. — Večerník, 20. 5. 1967, s. 5 (o správnom skloňovaní názvu Montreal). — Tamže: Jazz kontra džez (5. 8., s. 5). — Sopot a Šopron (23. 9., s. 5). — Já na bráchu...? (21. 10., s. 5). — Tentovanie a predpoveď počasia (9. 12., s. 5).
Jazykovedci v Bukurešti. — Predvoj, *3*, 1967, č. 38, s. 15 (správa o 10. medzinárodnom kongrese jazykovedcov, konanom v dňoch 28. 8.—2. 9. 1967 v Bukurešti; spoluautor).
Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. — Slovenská reč, *32*, 1967, s. 240—242 (správa o valnom zhromaždení konanom dňa 20. 2. 1967 v Bratislave).
Zpráva o činnosti ZSJ za rok 1966. — Slovenská reč, *32*, 1967, s. 242—244.

1968

Slovník slovenského jazyka. 6. diel. Doplnky. Dodatky. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 8°. 331, [3] s. (spoluautor).
K jazykovej výchove v materských školách. — Predškolská výchova, *23*, 1968/69, s. 99—100.
Nám ide o jazykovú kultúru. — Pravda, 31. 7. 1968, s. 5.
Ten chlapisko i to chlapisko. — Kultúra slova, *2*, 1968, s. 61.

Jazykové poslanie knihy. — Pravda, 22. 3. 1968, s. 7. — Tamže: Norma — to som ja? (17. 5., s. 7). — Slovenčina v školách na východnom Slovensku (24. 5., s. 7). — Naše každodenné slovo (4. 10., s. 5). — Mladé obzory a slovenčina (P 24 — Pravda na weekend, 13. 12., s. 6).
Ťažkosti s Grenoblom. — Večerník, 27. 1. 1968, s. 5. — Tamže: Kedy kedy a kedy keď (17. 2., s. 5). — „Prevádza sa" recidíva? (20. 4., s. 5). — Máte „obtiaže"? (6. 7., s. 5). — Rad a rada (3. 8., s. 5). — Na Štrkovci a v Ružovej doline (10. 8., s. 5). — Žena a ulica (19. 10., s. 5). — Aj Vy „žekáte"? (13. 12., s. 5).
Klasické výroky a novinárska prax. — In: Jazyková poradňa. 5. zv. Red. G. Horák — J. Ružička, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 31—32. — ‚Vada' alebo chyba (s. 77—78). — O slovese *krúžľať* (s. 110—111). — Ešte k zvratným slovesám (s. 216—217). — O tvorení zložitejších syntaktických celkov (s. 229—230). — O nevhodnom používaní ukazovacieho zámena *tento, táto, toto* (s. 230—231).
Zpráva o činnosti ZSJ pri SAV za rok 1967. — Slovenská reč, *33*, 1968, s. 191—194.
Jazykovedci v Nitre. — Pravda, 12. 1. 1968, s. 7 (správa o valnom zhromaždení Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV, konanom dňa 11. 12. 1967 v Nitre). — Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV, Slovenská reč, *33*, 1968, s. 191.

1969

O hierarchii základných syntaktických vzťahov. — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 372—380.

Jarné jazykové zamyslenie. — Predškolská výchova, *23*, 1968, s. 170—171.

J. Svetlík, Russkij sintaksis v sopostavlenii s slovackim, Bratislava 1966. — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 113—116 (recenzia).

Kniha o frekvencii slov. [J. Mistrík, Frekvencia slov v slovenčine, Bratislava 1969.] — P 24 — Pravda na weekend, 2, 1969, č. 19, s. 6 (ref.).

Tlačové chyby v SSJ VI. — P 24 — Pravda na weekend, 2, 1969, č. 49, s. 6 (v Slovníku slovenského jazyka 6, Bratislava 1968).

Poznámky k šachovej terminológii. [Šachová terminológia, Bratislava 1968.] — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 234—238 (recenzia).

Je predložka *per* slovenská? — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 387—388.

„Játrová" jazyková kultúra. — P 24 — Pravda na weekend, 2, 1969, č. 30, s. 6. — Tamže: Nesprávne — správne (č. 31, s. 6).

Poznáte „užité" umenie? — Večerník, 10. 2. 1969, s. 3. — Tamže: Zelená dôvere — červená slovenčine? (2. 6., s. 3). — „U Priora" — v Priore (4. 8., s. 3). — Ako skloňujeme názov *Lednice* (15. 9., s. 3). — Jazyk v stupnici hodnôt (1. 11., s. 3).

Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 183—184 (správa o valnom zhromaždení konanom v dňoch 16.—17. 12. 1968 v Banskej Bystrici).

Správa o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1966—1968. — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 184—187.

Jazikot naš denešen... — P 24 — Pravda na weekend, 2, 1969, č. 42, s. 6 (správa o 2. seminári macedónskeho jazyka, literatúry a kultúry, konanom v dňoch 28. 8.—13. 9. 1969 v Ochride).

Dr. Gejza Horák päťdesiatročný. — Pravda, 26. 2. 1969, s. 2.

1970

Jazyk v interpretácii umeleckého textu. — Slovenská reč, *35*, 1970, s. 374—380.

Výrazový posun a jazyková adekvátnosť v preklade. (Poznámky k prekladu románu Egoisti.) — Slovenská reč, *35*, 1970, s. 297—306.

O významoch slovesa *zaškolit*. — Slovenská reč, *35*, 1970, s. 19—23.

Deutsch im Alltag (Nemčina pre každý deň). K článku „Určenie času a predložky" z 29. júna. — Večerník, 20. 7. 1970, s. 2.

Atlas slovenských hlások. [J. Dvončová — G. Jenča — Á. Kráľ, Atlas slovenských hlások, Bratislava 1969.] — Pravda na víkend, *3*, 1970, č. 50, s. 6 (ref.).

Čudná logika anonyma. — P 24 — Pravda na víkend, *3*, 1970, č. 4, s. 6. — Tamže: Čitatelia nám píšu (Pravda na víkend, *3*, 1970, č. 24, s. 16). — Prečo nie *zahájiť* (č. 36, s. 6). — Dukla — *dukliansky* (č. 45, s. 6).

Presila predložky *pre*. — Večerník, 6. 4. 1970, s. 2. — Tamže: Predložka *k* alebo *na*? (1. 6. s. 2). — Určenie času a predložky (29. 6., s. 2). — Bolkanie na najvyššej úrovni (3. 8., s. 2). — Nevie ľavá ruka čo robí pravá...? (30. 11., s. 7).

1971

O prídavnom mene *červenokrížsky*. — Slovenská reč, *36*, 1971, s. 182—184.

O tvaroch a význame podstatného mena *korále*. — Slovenská reč, *36*, 1971, s. 43—45.

Kvantitatívny a kvalitatívny prvok v zloženom súvetí. — Jazykovedný časopis, *22*, 1971, s. 65—76.

Vymedzenie typu zloženého súvetia. — Slovenská reč, *36*, 1971, s. 142—152.

Koncepcia zloženého súvetia u Martina Hattalu. — In: Martin Hattala. 1821—1903. Materiál z konferencie konanej v Trstenej dňa 21. a 22. októbra 1970. Red. J. Ružička. Trstená, Prípravný výbor osláv 600 rokov mesta Trstenej a 100 rokov Gymnázia v Trstenej 1971, s. 65—66.

Zložené priraďovacie súvetie. (Gramatická a štylistická charakteristika.) — In: Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971, s. 210—231.

O odbornej a didaktickej problematike tzv. „zložených súvetí". — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *18*, 1971/72, s. 83—85.

Sústava zložených súvetí. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *17*, 1970, 1970/71, s. 263—269.

O smerovom význame predložky *mimo*. — Kultúra slova, *5*, 1971, s. 14—17.

Rubrika Slovenčina naša v Nedeľnej Pravde, Kultúra slova, *5*, 1971, s. 161—163.

Princípy jazykovej výchovy v materskej škole. Kultúra slova, *5*, 1971, s. 256—261.

Príspevok k výskumu slovenskej skladby. [J. Kačala, Doplnok v slovenčine, Bratislava 1971.] — Pravda, 8. 1. 1971, s. 3 (ref.).

Jazykoveda bibliograficky. [L. Dvonč, Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1961—1965, Martin 1970.] — Nedeľná Pravda, *4*, 1971, č. 22, s. 6 (ref.).

Abeceda. — Pyramída, *1*, 1971/72, s. 4. — Tamže: Abstraktum (s. 17). — Alternácia (s. 109).

Náš piaty rok. — Nedeľná Pravda, *4*, 1971, č. 2, s. 6.

Prídavné meno *dukliansky* a prevracanie histórie. — Smer, 27. 3. 1971, s. 4.

Reklama trucuje? — Večerník, 31. 3. 1971, s. 5.

Ako taký. — In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 10. — Tamže: Dodať, nie ‚vydodať' (s. 54). — Chyba, nie ‚vada' (s. 92). — Jadrový, jaderný, jadrný (s. 96). — Jaslo — jasliansky (s. 97). — Kartón, kartún: ‚krabica/ = škatuľa (s. 104). — Krúžľať (s. 122). — Magna charta (s. 137). — Medaila (s. 144). — *Mimo* je predložka s 2. pádom (s. 149). — Napomáhať niečo (s. 161). — Obar (s. 172—173). — Planý (s. 204). — Podieľať sa (s. 209). — Ponáhľať sa, spoliehať sa, usilovať sa (s. 215). — Premáhať, potláčať, nie ‚potierať' (s. 227). — Skúškový a skúšobný (s. 263). — Spresniť (s. 273). — Sušiak (s. 281). — Ťažkosti, nie ‚obtiaže' (s. 295). — Vyhlásenie, nie ‚prevolanie' (s. 328). — Záhrenie (s. 341). — Zlepšiť, nie ‚vylepšiť' (s. 353).

Konferencia o jazykovej výchove v materských školách. — Kultúra slova, *5*, 1971, s. 220—222 (správa o krajskej konferencii o jazykovej výchove a kultúre reči v materských školách, konanej v dňoch 22.—23. 2. 1971 v Turčianskych Tepliciach; spoluautor).

1972

Väzba dvojitej podraďovacej spojky. — Slovenská reč, *37*, 1972, s. 65—72.

Vzťah vetnej a súvetnej štruktúry. — Slavica Slovaca, *7*, 1972, s. 240—244.

Rozbor jedného typu zloženého súvetia. — Slovenská reč, *37*, 1972, s. 269—277.

Rozbor šiesteho typu zloženého súvetia. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *18*, 1971/72, s. 139—143.

Zložené súvetie a vyučovacia prax. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *19*, 1972/73, s. 117—118.

Diskusný príspevok. — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.—9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972 (rozmn.), s. 224—225.

Paskuda, paskudník, paskudný. — Slovenská reč, *37*, 1972, s. 380.

[Vyjadrenie k používaniu spisovnej slovenčiny v praxi.] — Javisko, *4*, 1972, s. 201. — Tamže: [„Oddiel" = oddelenie, kupé, „v oddielu" = v oddiele, „zavazadlo" = batožina] (s. 335).

Argot. — Pyramída, *1*, 1971/72, s. 195. — Tamže: Archaizmus (s. 197). — Artikulácia (s. 220). — Asimilácia (s. 220; autor časti hesla o asimilácii v jazykovede). — Aspekt (s. 225; autor časti hesla o aspekte v jazykovede). — Atribút (s. 244; autor časti hesla o atribúte v jazykovede). — Bahuvrihi (s. 297). — Balkánske jazyky (s. 310). — Baltské jazyky (s. 312—313). — Bernolák, Anton (s. 374—375). — Biblia (s. 384; autor časti hesla o bibličtine a o biblizmoch).

Bilingvizmus. — Pyramída, *2*, 1972/73, s. 392. — Tamže: Bohemistika (s. 412). — Bopp, Franz (s. 424—425). — Bühler, Karl Ludwig (s. 494—495).

Náš pracovný plán. — Nedeľná Pravda, *5*, 1972, č. 1, s. 6. — Tamže: Slovko o žatve, obilninách... (č. 29, s. 6). — Z listov čitateľov (č. 36, s. 5).

Zvieratá a pomsta gramatiky. — Večerník, 5. 1. 1972, s. 5. — Tamže: Pokladňa alebo pokladnica? (19. 1., s. 5). — Leto začína u nás — vari naozaj? (26. 7., s. 5). — Na čas a načas (23. 8., s. 5).

Ešte o prídavnom mene *dukliansky*. — Rozhlas, 1972, č. 13, s. 17.

Dr. Štefan Peciar šesťdesiatročný. — Pravda, 17. 10. 1972, s. 3.

Doc. dr. Ján Oravec päťdesiatročný. — Slovenská reč, *37*, 1972, s. 233—234.

1973

Zložené súvetie v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973. 8°. 270, [2] s.

Slovník slovenských a českých zemepisných názvov. — In: A. Zauner, Praktická príručka slovenského pravopisu. 4. vyd. Martin, Osveta 1973, s. 537—543.

Súvetie v Gramatike súčasného ruského spisovného jazyka. — Ruštinár, *8*, 1973, s. 262—266 (o publikácii Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, red. N. Ju. Švedovová, Moskva 1970).

J. Svetlík, Sintaksis russkogo jazyka v sopostavlenii so slovackim, Bratislava 1970. — Slavica Slovaca, *8*, 1973, s. 332—335 (recenzia).

Vysokoškolská učebnica češtiny. [Čeština. Vysokoškolská učebnica, red. E. Pauliny, Bratislava 1972.] — Nedeľná Pravda, *6*, 1973, č. 30, s. 6 (ref.).

J. Bartoš — J. Gagnaire, Grammaire de la langue slovaque, Martin — Paris 1972. — Slovenská reč, *38*, 1973, s. 311—314 (recenzia).

Cyrilika. — Pyramída, *2*, 1972/73, s. 399. — Tamže: Czambel, Samuel (s. 600—601). — Čas (s. 643; autor časti hesla o čase v gramatike). — Časovanie (s. 644). — Častice (s. 645). — Čeština (s. 666—667). — Číslo (s. 680—681; autor časti hesla o čísle v jazykovede). — Číslovky (s. 681). — Člen (s. 682). — Dánsko (s. 703; autor časti hesla o dánskom jazyku). — Delbrück, Bertold (s. 728). — Deminutívum (s. 735). — Derivácia (s. 741; autor časti hesla o derivácii v jazykovede). — Determinizmus (s. 742; autor časti hesla o pojme *determinácia* v jazykovede). — Diachrónia (s. 753). — Diakritické znamienka (s. 753). — Dialektológia (s. 754—755).

Dobrovský, Jozef. — Pyramída, *3*, 1973/74, s. 787. — Tamže: Doplnok (s. 803). — Egypt (s. 860; autor časti hesla o egyptskom jazyku). — Elatív (s. 872). — Elipsa (s. 883; autor časti hesla o elipse v jazykovede). — Esperanto (s. 908). — Estónsko (s. 910; autor časti hesla o estónskom jazyku). — Etiópia (s. 914; autor časti hesla o etiópskom jazyku). — Etnolingvistika (s. 917). — Etymológia (s. 919). — Eufemizmus (s. 919). — Expresívnosť (s. 941).

Jazykové chyby v Zornička. — Javisko, *5*, 1973, s. 173. — Tamže: Vieme písať? (s. 377).

O zmysle jazykovej výchovy. — Nedeľná Pravda, *6*, 1973, č. 1, s. 6. — Tamže: Jazyková prax (č. 5, s. 6). — O slove *sedné* (č. 22, s. 6). — Jazyk v dielach o Povstaní (č. 34, s. 6). — Chile — chilský, čílsky (č. 44, s. 6; spoluautor). — Silvester so silvánom (č. 52, s. 8).

P. I. Čajkovskij výborný skladateľ a zlý syntaktik? — Večerník, 1. 6. 1973, s. 5. — Tamže: Stúpanie na otlaky a spisovná norma (20. 7., s. 3). — Starý genitív na schodišti (16. 11., s. 5).

1974

Komplexnosť a systémovosť v štruktúrnom spracovaní syntaxe. — Jazykovedný časopis, *25*, 1974, s. 176—183, rus. res. s. 183.

Globálna determinácia. — Slovenská reč, *39*, 1974, s. 278—285.

B. Rulíková, Parenteze v současné češtině, Praha 1973. — Jazykovedný časopis, *25*, 1974, s. 82—86 (recenzia).

Dejiny spisovnej slovenčiny II. [V. Blanár — E. Jóna — J. Ružička, Dejiny spisovnej slovenčiny, 2, Bratislava 1974.] — Nedeľná Pravda, 7, 1974, č. 49, s. 6 (ref.).

Československé prednášky pre VII. medzinárodný zjazd slavistov vo Varšave. Lingvistika. Red. B. Havránek, Praha 1973. — Slavica Slovaca, *9*, 1974, s. 327—329 (recenzia).

Chata — *chatárit, chatovať*. — Slovenská reč, *39*, 1974, s. 188—189. — Tamže: Sú výrazy *preto, nato, zato* príslovkami príčiny? (s. 320).

Filológia. — Pyramída, *3*, 1973/74, s. 986. — Tamže: Fínsko (s. 989; autor časti hesla o fínčine). — Flexia (s. 998—999). — Fonetika (s. 1006). — Fonológia (s. 1006). — Fortunatov, Filip Fiodorovič (s. 1011). — Francúzsko (s. 1026; autor časti hesla o francúzštine). — Frazeológia (s. 1038). — Funkcia (s. 1053—1054; autor časti hesla o funkcii v jazykovede). — Gebauer, Jan (s. 1090—1091). — Germanistika (s. 1109).

Graféma. — Pyramída, *4*, 1974/75, s. 1153. — Tamže: Gramatika (s. 1155). — Hála, Bohuslav (s. 1224). — Hattala, Martin (s. 1247). — Havránek, Bohuslav (s. 1252—1253). — Hlaholika (s. 1291). — Hláska (s. 1293). — Homonymum (s. 1327).

„Podívaná" v slovenčine. — Nedeľná Pravda, 7, 1974, č. 6, s. 6. — Tamže: Zemepisné názvy v systéme jazyka (č. 13, s. 6). — Brány škôl opäť otvorené (č. 36, s. 6). — Pľušťanie po Silvestri (č. 52, s. 6).

O korčuliach. — Večerník, 15. 2. 1974, s. 5. — Tamže: *Jablonec* a *Třinec* v odvodeninách (6. 9., s. 3). — Spojka *keď* a zámeno *kedy* (27. 9., s. 3). — Ujko, aké máte „potiaže"? (13. 12., s. 3).

VII. medzinárodný zjazd slavistov vo Varšave (21.—27. VIII. 1973). — Slovenská reč, *39*, 1974, s. 114—118 (správa).

1975

Poznámky k pravopisu a skloňovaniu názvov typu *Tosca, Piacenza* a *Sevilla* v slovenčine. — Slovenská reč, *40*, 1975, s. 291—297.

Nožný volejbal. — Slovenská reč, *40*, 1975, s. 239—240.

Typy zloženého súvetia z II. základnej štruktúry. — In: O slovenčine pre slovenčinárov. Študijný materiál pre internú potrebu bratislavských učiteľov. Red. J. Oravec. Bratislava, Pedagogický ústav mesta Bratislavy 1975 (rozmn.), s. 131—157.

Pozdvihnúť nielen úroveň jazyka, ale aj úroveň jeho používateľov! — Pravda, 1. 2. 1975, s. 4.

Hypotaxa. — Pyramída, *4*, 1974/75, s. 1395. — Tamže: Champollion, Jean François (s. 1404). — Chyba (s. 1461; autor časti hesla o jazykovej chybe). — Idióm (s. 1471). — Indoeurópske jazyky (s. 1516).

Interlingva. — Pyramída, *5*, 1975/76, s. 1551. — Tamže: Intonácia (s. 1562). — Inverzia (s. 1565—1566). — Jagić, Vatroslav (s. 1624). — Jazyk (s. 1678—1680). — Jazykoveda (s. 1680—1681).

Dodatok k príspevku I. Žáčku *Nemusí slúžiť — hlavne že pomáha*. — Nedeľná Pravda, *8*, 1975, č. 33, s. 2.

Vyspelý kultúrny jazyk. Knižka o rozvoji slovenčiny v ČSSR. [J. Ružička, Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu, Bratislava 1975.] — Práca, 10. 9. 1975, s. 5 (ref.).

Slovníček, ktorý neposlúži. [J. Janek — I. Žáčko, Slovník správnych a nesprávnych výrazov, Bratislava 1975.] — Nedeľná Pravda, *8*, 1975, č. 24, s. 6 (recenzia).

Syntaktické príspevky v Slavica Pragensia XIV. [Acta Universitatis Carolinae. Philologica 2—4. Slavica Pragensia 14, 1972.] — Slavica Slovaca, *10*, 1975, s. 303—305 (ref.).

Dvanásty zväzok Jazykovedných štúdií. [Jazykovedné štúdie 12. Peciarov zborník, Bratislava 1974.] — Slovenská reč, *40*, 1975, s. 245—250 (recenzia).

Ľudovo povedané. — Nedeľná Pravda, *8*, 1975, č. 1, s. 6. — Tamže: O dialektickom prístupe k jazyku (č. 8, s. 6). — Krupá — *krupiansky* (č. 33, s. 6). — Slovenská reč a čitatelia (č. 37, s. 6). — Na „posiedke" s Roháčom (č. 52, s. 6).

1976

Izomorfizmus v syntaxi. — Slovenská reč, *41*, 1976, s. 193—200.
Jazyková zložka v dočasných osnovách výchovnej práce materských škôl. — Predškolská výchova, *30*, 1975/76, s. 240—242.

Kalk. — Pyramída, *5*, 1975/76, s. 1783. — Tamže: Kamalduli (s. 1790; autor časti hesla o Kamaldulskom slovníku).
Knižka o jazykových chybách v slohových prácach žiakov. [J. Janek, Opravy slohových úloh, Bratislava 1975.] — Slovenská reč, *41*, 1976, s. 375—381 (recenzia).
Výrazy *fakt* a *fakticky* ako častice. — Slovenská reč, *41*, 1976, s. 126—127.
Absencia a abstencia. — Nedeľná Pravda, 9, 1976, č. 3, s. 6. — Tamže: Civilný či občiansky sobáš? (č. 11, s. 6). — Spoločenské aspekty jazykovednej práce (č. 21, s. 6). — Ohník bez jazykovej iskry (č. 28, s. 6). — Náročne aj v jazykovej kultúre (č. 44, s. 6). — Naše jubileum (č. 50, s. 6).
Silvestrovský sen o slovenčine. — Nedeľná Pravda, *9*, 1976, č. 53, s. 6.
Autoumyvárka. — Večerník, 2. 7. 1976, s. 3.
Jubileum jazykovedca. — Pravda, 10. 1. 1976, s. 5 (k 60. narodeninám J. Ružičku).
Dr. Ladislav Dvonč päťdesiatročný. — Slovenská reč, *41*, 1976, s. 287—289. — Ďalší autorov článok k päťdesiatke L. Dvonča: Päťdesiat rokov..., Večerník, 27. 9. 1976, s. 3.

1977

Študijné materiály pre prípravu učiteliek materských škôl na prácu s novými osnovami. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 8°. 195 [4], s. (spoluautor a spoluprekladateľ).
Jazyková norma. — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 65—70.
Príslovkové určenie v zloženej syntagme. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 157—165.
Súvetné štruktúry v spisovnej slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. 6. Prednášky XIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík, Bratislava, Alfa 1977, s. 237—252.
Zveličené podstatné mená z hľadiska gramatického rodu. — In: Zasedanie na Komisija za analiz gramatičnite strukturi na slavianskite eziki pri Meždunarodni komitet na slaviste. (Predvaritelni materiali.) Část vtora. Sofija 1977 (rozmn.), s. 29—35.
O prekladaní textov z politickej ekonómie. (Poznámky k prekladu knihy A. V. Anikina Mladosť vedy.) — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 144—148.

K problematike výskumu jazyka v masových komunikačných prostriedkoch. — Otázky žurnalistiky, *20*, 1977, č. 2, s. 39—41.
[Diskusné príspevky na pracovnom zasadaní Medzinárodnej komisie pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov v dňoch 9.—12. 9. 1976 v Kunčiciach pod Ondřejníkom]. Slavica Slovaca, *12*, 1977, s. 192—193, 251—252, 282—283.
Poznámky k jazykovej stránke knihy *Chryzantémy*. [A. Kočí, Chryzantémy, Bratislava 1974.] — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 281—283 (posudok jazykovej stránky publikácie).
Nový slovník. [J. Mistrík, Retrográdny slovník slovenčiny, Bratislava 1976.] — Nedeľná Pravda, *10*, 1977, č. 6, s. 6 (ref.).
Svedectvo dejín o slovenčine. [R. Krajčovič, Svedectvo dejín o slovenčine, Martin 1977.] — Nedeľná Pravda, *10*, 1977, č. 32, s. 6 (ref.).

Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 23—24. 1971—1972. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. — Slovenská reč, *42*, 1977, s. 379—382 (ref.).

O staršom a novšom vzťahu k spisovnému jazyku. — Nedeľná Pravda, *10*, 1977, č. 18, s. 6. — Tamže: Jazyková výchova najmenších (č. 25, s. 6).

Koncovka. — Pyramída, *7*, 1977/78, s. 2054—2055. — Tamže: Konfrontačná jazykoveda (s. 2059). — Konvergencia (s. 2065—2066). — Koreň (s. 2103). — Latinčina (s. 2445).

Sympózium o aktualizačných zložkách výpovede. — Slovenská reč, *42*, 1977, s. 240—242 (správa o medzinárodnom jazykovednom sympóziu konanom v dňoch 6.—9. 9. 1976 v Brne).

Dvonč Ladislav. — In: Encyklopédia Slovenska. Zv. 1. Red. V. Hajko et al. Bratislava, Veda 1977, s. 614.

Dr. Štefan Peciar šesťdesiatpäťročný. — Slovenská reč, *42*, 1977, s. 313—314.

Spolupráca

Čítame Slovník slovenského jazyka. — Kultúra slova, *1*, 1967 — *6*, 1972.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: Slovenčina naša, pravidelná jazyková rubrika v denníku Pravda (2. 2. 1968 — 31. 10. 1968), ďalej v prílohách Pravdy s názvami P 24 — Pravda na weekend (1. 11. 1968 — 10. 7. 1969), P 24 — Pravda na víkend (11. 7. 1969 — 29. 1. 1970), Pravda na víkend (30. 1. 1970 — 31. 12. 1970), Nedeľná Pravda (1. 1. 1971 — 31. 12. 1977; redaktor). — Slovenská reč, *37*, 1972, č. 5—6 (zredigovanie v zastúpení výkonného redaktora), *38*, 1973 — *42*, 1977 (člen red. rady, výkonný redaktor).

Zostavil: L. Dvonč

Správa o valnom zhromaždení Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

V budove Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave bolo 23. januára 1978 valné zhromaždenie Slovenskej jazykovednej spoločnosti (SJS) pri SAV.

Valné zhromaždenie otvoril a viedol predseda SJS dr. Š. Peciar. V otváracom prejave pripomenul dvadsiate výročie založenia SJS a dvadsiate piate výročie založenia SAV a zdôraznil význam víťazstva nášho pracujúceho ľudu vo februári 1948 pre kvantitatívny a kvalitatívny rozvoj našej jazykovedy. Potom krátko charakterizoval činnosť SJS v jednotlivých obdobiach trvania SJS.

Správu o činnosti SJS za funkčné obdobie od 22. 1. 1976 do 23. januára 1978 predniesol vedecký tajomník spoločnosti dr. Š. Lipták, správu o hospodárskej činnosti SJS podal revízor doc. dr. J. Svetlík.

Potom nasledovala prednáška dr. F. Kočiša na tému *Slovenské jazykovedné časopisy a problémy ich redakčnej prípravy.* V prednáške autor vyslovil viaceré kritické pripomienky na adresu prispievateľov slovenských jazykovedných časopisov a naznačil spôsob, ako zlepšiť vzťahy medzi autormi a redakciami časopisov.

V diskusii k predneseným správam a k referátu dr. F. Kočiša odzneli viaceré podnety. Niektorí diskutéri navrhovali, aby sa využívali aj publikačné možnosti

v krajských a okresných vydavateľstvách. Medziiným odznel návrh, aby sa utvorila sekcia alebo komisia pri SJS, ktorá by sa starala o spoluprácu s vydavateľstvami (E. Pauliny). E. Jóna vyslovil želanie, aby SJS prijala do plánu svojej činnosti organizačné zabezpečenie prác na dejinách slovenskej jazykovedy. J. Oravec pripomenul, že by sa SJS mala pričiniť o primerané zastúpenie slovenskej jazykovedy na lingvistických kongresoch. K. Buzássyová vyzvala prítomných členov, aby pamätali na cudzojazyčný orgán SJS Recueil linguistique de Bratislava. Niektorí diskutéri podporili kritické stanovisko dr. Kočiša a doplnili ho vlastnými postrehmi. Dr. Dvonč navrhol, že by sa nová Československá štátna norma Bibliografické citace (ČSN 01 0197) mohla v našej praxi zjednodušiť a v niektorých bodoch doplniť alebo spresniť. Na konkrétne dotazy odpovedal a prednesené návrhy krátko komentoval predseda SJS.

Po diskusii valné zhromaždenie schválilo správu o činnosti i správu o hospodárení a odstupujúcemu výboru udelilo absolutórium. Potom účastníci tajným hlasovaním zvolili nový výbor SJS.

Valné zhromaždenie zvolilo na ďalšie funkčné obdobie (1978—1979) predsedníctvo a výbor Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v tomto zložení: dr. Š. Peciar, CSc. — predseda, prof. dr. P. Ondrus, DrSc. — podpredseda, člen korešpondent SAV J. Ružička — podpredseda, dr. Š. Lipták, CSc. — vedecký tajomník, dr. E. Krasnovská — hospodárka. Členovia výboru: doc. dr. J. Findra, CSc. — predseda pobočky v B. Bystrici, doc. dr. J. Oravec, DrSc. — predseda pobočky v Nitre, dr. J. Sabol — predseda pobočky v Prešove, dr. L. Rybár, CSc. — predseda pobočky v Trnave, dr. F. Kočiš, CSc., doc. dr. E. Bajzíková, CSc., doc. dr. E. Sekaninová, CSc., dr. E. Marko, CSc., dr. V. Krupa, CSc. Revízori: prof. dr. J. Horecký, DrSc., doc. dr. J. Svetlík, CSc. Tajomníci pobočiek: dr. E. Tvrdoň (Banská Bystrica), dr. J. Madunický (Nitra), dr. J. Krišššáková (Prešov), dr. G. Štibraná (Trnava).

Valné zhromaždenie na návrh predsedu rozhodlo prijať za členov Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV dr. Boženu Švihranovú a dr. Martu Pančíkovú. Vzalo na vedomie žiadosť doc. dr. Ábela Kráľa, CSc. o zrušenie jeho členstva v SJS.

V závere valného zhromaždenia novozvolený predseda dr. Š. Peciar poďakoval účastníkom za dôveru a predniesol plán činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti na ďalšie obdobie. Osobitne pripomenul povinnosť SJS starať sa o zabezpečovanie kvalitných prednášok so zameraním na teoretické a metodologické problémy súčasnej marxisticky orientovanej jazykovedy. Výbor bude v prednáškovej činnosti pamätať aj na dôležité spoločensko-politické udalosti a výročia. Bude sa sústavne starať o styk centra SJS s pobočkami, ako aj o spoluprácu SJS s Jazykovědným sdružením pri ČSAV a s Kruhom moderných filológov pri SAV.

Š. Lipták

Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za funkčné obdobie od 22. 1. 1976 do 23. 1. 1978

1. Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV (SJS) vychádzala vo svojej činnosti zo smerníc XV. zjazdu KSČ o úlohe spoločenských vied v rozvinutej

socialistickej spoločnosti a pokračovala v plnení svojho poslania pri rozširovaní poznatkov získaných vo vedeckom výskume jazykovedných pracovníkov v ČSSR, najmä členov spoločnosti.

2. V minulom roku mala SJS 20-ročné jubileum svojej existencie. Naša spoločnosť s pôvodným názvom Združenie slovenských jazykovedcov (ZSJ) začala rozvíjať svoju činnosť valným zhromaždením 4. marca 1957, ktoré schválilo stanovy a rámcový program činnosti spoločnosti. ZSJ vzniklo z potreby utvoriť široké vedecké fórum všetkých činných slovenských jazykovedcov, na ktorom by sa formou vedeckých prednášok a diskusií osvetľovali teoretické a metodologické problémy súčasnej jazykovedy, najmä v aplikácii na výskum slovenského jazyka. Prvým predsedom ZSJ bol vlani zosnulý prof. Ján Stanislav.

ZSJ mala svojich predchodcov v bývalej Slovenskej jazykovednej spoločnosti a potom v Bratislavskom lingvistickom krúžku. Bola tu už teda istá tradícia, ktorá sa v ZSJ ďalej rozvíjala a rozvíja.

Za 20 rokov svojej existencie vykonala SJS (resp. ZSJ) kus pozitívnej práce, a to nielen prednáškami a vedeckými diskusiami, ale aj inými formami činnosti.

V prvej polovici 60. rokov, keď bol predsedom ZSJ prof. E. Pauliny, vykonal sa z jeho iniciatívy široko osnovaný výskum hovorenej spisovnej slovenčiny, ktorého výsledky sa zhodnotili na osobitnej konferencii v r. 1965. Materiály z tejto konferencie vyšli v obsiahlom litografovanom zborníku. Tieto výsledky sa dosiaľ čiastočne využili v teoretickej jazykovednej práci.

Spomenutou akciou sa začal v činnosti ZSJ uplatňovať v istom rozsahu aj vedecký výskum. Akcií zacielených na vedecký výskum sa uskutočnilo v uvedenom období niekoľko: v r. 1964 sa zorganizovala konferencia o jazyku a štýle súčasnej slovenskej prózy. Materiály z tejto konferencie vyšli v zborníku *Jazyk a štýl modernej prózy.* V r. 1965 sa konala konferencia o jazyku a štýle detskej prózy a materiály z nej vyšli tiež v osobitnom zborníku *Jazyk a dielo.* V tom istom roku usporiadalo ZSJ pod záštitou JK ČSAV celoštátne kolokvium o fonológii a fonetike. Spomenutými štyrmi vedeckými konferenciami sa začala nová, plodná etapa činnosti ZSJ. Táto forma — organizovanie vedeckých konferencií o aktuálnych otázkach slovenskej jazykovedy alebo aspoň spoluúčasť na organizovaní sympózií — stala sa trvalou zložkou činnosti ZSJ i terajšej SJS.

V uvedenom období a potom najmä v druhej polovici 60. rokov, keď predsedom ZSJ bol prof. J. Ružička, zintenzívnila sa aj publikačná činnosť našej spoločnosti. Okrem vydania uvedených zborníkov sa obnovilo vydávanie zborníka *Recueil linguistique de Bratislava,* ktorý dosiaľ vyšiel v 5 zväzkoch (z toho 4 zväzky vyšli v 60. a 70. rokoch). Pričinením ZSJ, resp. SJS vyšlo niekoľko objemných zborníkov z onomastických konferencií. Vo viacerých funkčných obdobiach sa výbor ZSJ, resp. SJS pokúšal zabezpečiť pre členov spoločnosti preklady ťažšie prístupných závažných štúdií zahraničných lingvistov, neskôr vydávanie bibliografického bulletinu, ale tieto akcie mali pre organizačné príčiny krátke trvanie. Nepodarilo sa realizovať podnet, ktorý odznel na viacerých valných zhromaždeniach, vydávať bulletin o činnosti spoločnosti. V poslednom čase sa uvažuje o vydávaní spoločného informatívneho bulletinu všetkých vedeckých spoločností SAV.

Napokon treba ešte spomenúť, že v priebehu 60. rokov boli zriadené pobočky ZSJ v Prešove, v Banskej Bystrici, v Nitre a neskôr aj v Trnave a že sa podstatne rozšírila členská základňa spoločnosti. Pri vzniku malo ZSJ 23 členov, dnes má SJS 209 členov.

Činnosť ZSJ v druhej polovici 60. rokov za predsedníctva prof. J. Ružičku okrem organizovania viacerých významných vedeckých konferencií a zintenzívnenia publikačnej činnosti charakterizujú ešte tieto črty: v prednáškovej činnosti orientácia na teoretické problémy súčasnej jazykovedy (v ZSJ prednášalo v tom čase aj veľa zahraničných jazykovedcov) a na problémy spisovnej slovenčiny a jazykovej kultúry; s touto orientáciou súvisí otvorenie jazykových rubrík vo viacerých denníkoch. V tomto období sa rozvinula a zintenzívnila aj činnosť všetkých pobočiek ZSJ.

Za predsedníctva prof. J. Horeckého na začiatku 70. rokov sa v podstate pokračovalo v uvedenej orientácii. Zvýšená pozornosť sa v prednáškach venovala problémom aplikácie matematických metód a moderných metodických postupov v jazykovede i problémom fonetiky a fonológie. V tomto funkčnom období (v r. 1972) sa zmenil právny status ZSJ a zmenil sa jej názov na SJS.

V poslednom funkčnom období za predsedníctva dr. Š. Peciara sa nadväzovalo na osvedčené formy a výsledky činnosti SJS z predchádzajúcich období. Cieľavedomejšie ako v predchádzajúcich obdobiach sa položil dôraz na rozvíjanie teoretických a metodologických problémov marxisticky orientovanej jazykovedy.

Po celý čas existencie ZSJ, resp. SJS sa udržiavala spolupráca s JS pri ČSAV, ako aj s Kruhom moderných filológov pri SAV a funkcionári sa usilovali o to, aby sa udržiavali kontakty aj so zahraničnou jazykovedou, najmä s jazykovedcami socialistických štátov. Viacerí naši členovia spolupracujú so Socialistickou akadémiou Slovenska (SAKS) a s inými inštitúciami.

Z organizačnej stránky treba ešte spomenúť, že od 1. 1. 1973 usmerňuje a kontroluje hospodárenie a administratívnu agendu spoločnosti Organizačné stredisko vedeckých spoločností pri SAV.

V závere tejto krátkej retrospektívy možno konštatovať, že naša vedecká spoločnosť pod názvom ZSJ a od r. 1972 SJS za 20 rokov svojej existencie vykonala veľa pozitívnej práce pre rozvoj slovenskej jazykovedy. Spoločnosť plnila a plní svoju funkciu najmä organizovaním prednášok a diskusií o problémoch súčasnej jazykovedy. Touto formou stimuluje a do istej miery usmerňuje vývin jazykovedného myslenia u nás, podporuje rozvoj jazykovednej teórie a metodológie a pomáha prenášať výsledky jazykovedného výskumu do praxe.

Sme si vedomí, že doterajšími formami činnosti SJS sa nevyčerpali všetky možnosti, a že iniciatívou nielen členov výboru, ale aj ostatných členov spoločnosti a jej pobočiek možno vykonať ešte viac.

3.1. Hlavnú náplň činnosti SJS v uplynulom funkčnom období tvorili prednášky domácich i zahraničných jazykovedcov spojené s diskusiami. Prednášky sa konali v Bratislave (priemerne dve prednášky za mesiac) a v pobočkách v B. Bystrici, v Nitre, v Prešove a v Trnave (jedna až dve prednášky za mesiac). Tematika prednášok bola pestrá a zahŕňala takmer všetky jazykovedné disciplíny (odzneli prednášky z oblasti fonológie, morfológie, syntaxe, lexikológie a sémantiky, onomastiky, dialektológie, štylistiky, teórie spisovného jazyka, jazykovej kultúry, pedolingvistiky, dejín jazykovedy, ako aj niektorých styčných okruhov jazykovednej problematiky súvisiacich s inými vednými disciplínami, napr. s historiografiou, archeológiou, filozofiou, literárnou vedou a inými). Do plánu sa zaradila prednáška venovaná úvahám o úlohách slovenskej jazykovedy po XV. zjazde KSČ. Uskutočnil sa cyklus prednášok, ktoré boli súčasťou prípravy našich jazykovedcov na 8. slavistický zjazd, ďalej pred-

nášky osvetľujúce niektoré obdobia z vývinu slovenskej jazykovedy (slovenský jazykovedný štrukturalizmus). Náležitá pozornosť sa venovala metodologickým otázkam súčasnej jazykovedy, otázkam marxistickej teórie jazyka a marxistickej metodológie. Slávnostný prednáškový večer bol venovaný 60. výročiu Veľkého októbra.

V tomto funkčnom období v Bratislave a pobočkách prednášalo 8 zahraničných jazykovedcov; 3 zo ZSSR (S. B. Bernštejn, V. N. Jarcevová, G. P. Klepiková), 1 z NDR (W. Motsch), 3 z Poľska (J. Bubak, J. Rieger, K. Michalewski) a 2 z Juhoslávie (V. Mihajlovič, M. Ladjevičová). Z Českej soc. republiky prednášalo 8 jazykovedcov (K. Ohnesorg, K. Horálek, J. Vachek, A. Jedlička, J. Filipec, F. Daneš, R. Šrámek, J. Hubáček).

V r. 1976 (od februára) odznelo spolu 52 prednášok, z toho v Bratislave 16, v Prešove 18, v B. Bystrici 8, v Nitre 6 a v Trnave 4. V r. 1977 do terajšieho valného zhromaždenia odznelo spolu 63 prednášok, z toho v Bratislave 20, v Prešove 21, v B. Bystrici 11, v Nitre 5 a v Trnave 6. Je to zhruba rovnaký počet ako v predchádzajúcom funkčnom období.

Pokiaľ ide o návštevnosť na prednáškach SJS v Bratislave, vďaka zlepšenej propagácii pravidelnými oznámeniami vo Večerníku sa podarilo zvýšiť účasť na prednáškach nielen z radov mladších jazykovedcov a poslucháčov, ale aj z radov širšej kultúrnej verejnosti. Podobne aj v pobočkách bola účasť na prednáškach v porovnaní s minulými rokmi o niečo väčšia.

3.2. Konferencie a semináre. V r. 1976 bola SJS spoluusporiadateľkou VII. slovenskej onomastickej konferencie s medzinárodnou účasťou (Prešov – Zemplínska šírava 20.–24. 9. 1976). Na konferenciu vyslala 2 svojich členov z Bratislavy a zabezpečila účasť jedného zahraničného hosťa. Okrem toho sa na konferencii zúčastnili ďalší 3 pracovníci JÚĽŠ SAV, delegovaní ústavom, a členovia prešovskej pobočky.

SJS bola spoluusporiadateľkou onomastických dní v Prešove (16.–17. júna 1976 a 13.–15. júna 1977) venovaných výskumu slovenskej toponymie, ojkonymie, hodonymie a oronymie. SJS bola spoluusporiadateľkou 4. seminára o heuristickom výskume vlastných mien v B. Bystrici (5.–6. mája 1977).

Výbor SJS v spolupráci s Kruhom moderných filológov sa pokúsil zorganizovať tematický zájazd svojich členov na lingvistický kongres, ktorý bol koncom augusta r. 1977 vo Viedni.

3.3. Vedeckovýskumná činnosť SJS. V uplynulom funkčnom období sa podarilo zabezpečiť finančné prostriedky v sume 16 000 Kčs na výskum súčasnej slovenskej hydronymie v rámci činnosti SJS. O organizáciu tohto výskumu sa starala Slovenská onomastická komisia pri Vedeckom kolégiu jazykovedy, literárnej vedy a vied o umení SAV. V roku 1976 sa pripravil a rozmnožil dotazník (1000 exemplárov) a pod patronátom pobočiek v Prešove a v B. Bystrici sa vykonal terénny výskum na východnom a strednom Slovensku. Vyplnilo sa 188 dotazníkov. Popritom sa začala budovať kartotéka súčasnej slovenskej hydronymie excerpciou starších materiálov a mapových diel. Vo výskume sa bude pokračovať v r. 1978.

3.4. Spolupráca SJS s inými spoločnosťami. Slovenská jazykovedná spoločnosť úzko spolupracovala najmä s Kruhom moderných filológov (KMF). Obidve spoločnosti si vychádzali v ústrety hlavne pri výmene prednášateľov a pri zabezpečovaní pracovného programu zahraničných hostí. V spolupráci s KMF naša spoločnosť pripravila slávnostný prednáškový večer na počesť 60. výročia VOSR.

Spolupráca s Jazykovědným združením pri ČSAV sa realizovala výmenou prednášateľov. Z našich jazykovedcov v Prahe prednášali prof. J. Horecký, prof. Ľ. Novák, doc. E. Bajzíková, doc. J. Oravec a dr. Š. Peciar, v Brne doc. V. Blanár a prof. Ľ. Novák. U nás prednášali ôsmi poprední českí jazykovedci (ich mená sú uvedené vyššie).

SJS vysielala svojich zástupcov na každé podujatie, ktoré súviselo s rozvíjaním spolupráce s inými spoločnosťami. Na konferencii o socialistických životných potrebách a o rozvoji socialistickej spoločnosti, ktorú usporiadali Sociologická, Filozofická a Psychologická spoločnosť (31. 10.–1. 11. 1977) na Táľoch, sa zúčastnil dr. Š. Lipták, tajomník SJS. Na dvoch aktívoch funkcionárov vedeckých spoločností (15. 10. 1976 v Smoleniciach a 24. 5. 1977 v Bratislave) sa zúčastnili predseda a tajomník.

3.5. Spolupráca so Socialistickou akadémiou Slovenska. SJS nemá dosiaľ dohodu o spolupráci so SAKS, ale jednotliví členovia, najmä členovia výboru, spolupracujú so SAKS formou prednášok pre lektorov, členstvom v komisiách a sekciách. Výbor SJS ponúkol na rok 1978 SAKS tri prednášky členov spoločnosti pre socialistické akadémie v socialistických krajinách, a to: Rozvoj spisovnej slovenčiny v najnovšom období (prof. J. Ružička), Teória spisovného jazyka v socialistickej spoločnosti (prof. J. Horecký), Teória a prax jazykovej kultúry na Slovensku (dr. J. Kačala). Na rok 1979 sme ponúkli do zahraničia prednášku dr. J. Kačalu na rovnakú tému ako v predchádzajúcom roku.

Výbor SJS sa bude usilovať o uzavretie dohody o spolupráci so SAKS v edičnej a prednáškovej činnosti v Bratislave i v pobočkách.

3.6. Publikačná činnosť. SJS pokračovala vo vydávaní zborníka Recueil linguistique de Bratislava. Koncom roku 1977 vyšiel 5. zväzok, venovaný prof. J. Ružičkovi k 60. narodeninám. Pripravuje sa 6. zväzok, ktorý výbor SJS venuje prof. J. Horeckému k jeho životnému jubileu (60 rokov).

Pod záštitou SJS fungujú jazykové rubriky v denníkoch: Slovenčina naša v Nedeľnej Pravde (red. F. Kočiš), Stĺpček o jazyku v krajských novinách Smer (red. J. Findra), Kultúra rodnej reči vo Východoslovenských novinách (red. L. Kučera), Slovenčina v praxi v Prešovských novinách (red. L. Bartko, J. Furdík, J. Sabol). Uvedené jazykové rubriky v tlači boli zhodnotené na zasadnutí výboru SJS (21. 4. 1977). Posudok o rubrikách Kultúra rodnej reči a Slovenčina naša vypracoval dr. L. Dvonč a posudok príspevkov v rubrikách Stĺpček o jazyku a Slovenčina v praxi vypracoval dr. Š. Peciar. S posudkami sa oboznámili redaktori príslušných rubrík.

Výbor SJS sa zaoberal otázkou, ako zabezpečiť publikovanie prednášok našich jazykovedcov v bulletine Jazykovědné aktuality. Rozhodol sa, že istý výber téz prednášok bude zasielať redakcii bulletinu na publikovanie a v tomto zmysle uzavrie dohodu s výborom Jazykovědného sdruženia pri ČSAV.

3.7. Odmeny jubilujúcim jazykovedcom. Výbor SJS eviduje životné jubileá svojich členov a pri jubileách aktívnych členov podáva návrhy na odmeny zo Slovenského literárneho fondu za publikačnú, prednáškovú a spoločensky angažovanú činnosť. V roku 1976 dostali na návrh výboru SJS odmeny po 2000 Kčs traja členovia spoločnosti pri životnom jubileu 50 rokov: doc. E. Sekaninová, doc. F. Buffa a dr. L. Dvonč; v roku 1977 dostali odmenu 2000 Kčs pri životnom jubileu 50 rokov doc. J. Svetlík a doc. R. Krajčovič.

Činnosť SJS od roku 1976 do dnešného valného zhromaždenia viedlo a organizovalo predsedníctvo a výbor v tomto zložení: dr. Štefan Peciar, CSc. —

predseda, prof. dr. Pavel Ondrus, DrSc. — podpredseda; člen korešpondent SAV Jozef Ružička — podpredseda; dr. Štefan Lipták, CSc. — vedecký tajomník; dr. Elena Krasnovská — hospodárka; členovia výboru: doc. dr. Ján Findra, CSc. — predseda pobočky v B. Bystrici; doc. dr. Dezider Kollár, CSc. — predseda pobočky v Trnave; prof. dr. Štefan Krištof, CSc. — predseda pobočky v Nitre; dr. Ján Sabol — predseda pobočky v Prešove; dr. František Kočiš, CSc., dr. Viktor Krupa, CSc., člen korešpondent SAV E. Pauliny, doc. dr. Ella Sekaninová, CSc., prof. dr. Viliam Schwanzer, CSc.; revízori: prof. dr. Ján Horecký, DrSc., doc. dr. Ján Svetlík, CSc.

Činnosť pobočiek zabezpečovali okrem predsedov tajomníci: dr. Emil Tvrdoň (Banská Bystrica), dr. Jozef Madunický (Nitra), dr. Júlia Krišťáková (Prešov), dr. Gabriela Štibraná (Trnava).

K dnešnému dňu má SJS 209 členov, z toho 2 čestných; ubudli dvaja členovia.

Užšie predsedníctvo SJS sa schádzalo podľa potreby, výbor zasadal štyrikrát.

Hospodárenie spoločnosti kontrolovala pravidelne hospodárka spoločnosti. V októbri 1976 a v decembri 1977 sa vykonala inventúra majetku SJS. Bežnú agendu vybavoval tajomník v spolupráci s predsedom. Administratívnu agendu SJS vykonávala Eva Rísová, samostatná odborná pracovníčka JÚĽŠ SAV.

Š. Peciar, Š. Lipták

VII. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky

Pravidelné zasadanie komisie sa konalo v Budyšíne (NDR) 21.—23. septembra 1977 a malo tému *Problematika jazykovej kodifikácie, jej hranice a úlohy v súvislosti s postojmi používateľov spisovného jazyka.* V pripravených 15 referátoch ako aj v diskusných príspevkoch sa rozoberali jednak všeobecné otázky kodifikácie, jednak situácia v jednotlivých slovanských jazykoch. Keďže v riešení tejto problematiky prevláda — azda s výnimkou sovietskej jazykovedy — skôr teoretický prístup a chýbajú konkrétne riešenia aj široko koncipované sociologické výskumy, venovalo sa viac času kodifikácii spisovného jazyka, pravda, so zacielením na aktuálne potreby používateľov spisovného jazyka.

Treba pripomenúť, že komisia systematicky orientuje svoju prácu na prípravu rozsiahleho projektu opisu slovanských jazykov pod pracovným názvom *Lingvistické charakteristiky súčasných slovanských spisovných jazykov.* Tento navrhovaný projekt predstavuje spoločnú konceptuálnu bázu pre konfrontovanie širokého okruhu javov z jednotlivých slovanských jazykov, pričom ponecháva rovnako dostatočný priestor pre uplatnenie domácich lingvistických tradícií. Predpokladá sa, že opis každého slovanského jazyka podľa tohto projektu bude mať rozsah 100—150 strán a s prvými sondami sa ráta už v r. 1979. Hlavné okruhy v projekte sú tieto: vznik spisovného jazyka, základné etapy štandardizácie spisovného jazyka, charakteristika súčasnej jazykovej situácie, normy súčasného spisovného jazyka vo všetkých rovinách a vzťah k jazykovému systému, spisovnému úzu a kodifikácii, štýlová diferenciácia spisovného jazyka, typ súčasného spisovného jazyka (zo synchrónneho aspektu).

Témou úvodného referátu predsedu komisie A. Jedličku *Problémy kon-*

frontácie v oblasti kodifikácie bolo skúmanie jazykovej normy a jej variantnosti vo vzťahu ku kodifikácii z konfrontačného aspektu. Kodifikáciu treba opierať o dôsledné vedecké poznanie reálnej normy, rešpektovať inovácie a zásadne riešiť tradičné a inovačné potreby, teda maximálne uspokojovať komunikatívne potreby spoločnosti, prijať princíp variantnosti. Predpokladom využitia faktov kodifikácie na konfrontáciu spisovných jazykov je konfrontačné štúdium kodifikácie v jednotlivých slovanských spisovných jazykoch. Ide o určenie typu a charakteru danej jazykovej situácie, viazanosť kodifikácie na tradíciu, zreteľ na úlohu kodifikácie pri vývine normy, odraz postojov lingvistov a používateľov spisovného jazyka ku vzťahu kodifikácie a normy.

V. Barnet v referáte *Čiastkové normy v jazyku a ich kodifikácia* zdôraznil fakt, že kodifikácia nie je odrazovým stavom jazyka v zmysle pojmovo kategoriálnom, ale postojovým javom. Zdrojom postojov k norme môžu byť inštitucionalizované predpisy, odporúčania, návody, príkazy, zákazy a pod., ale na druhej strane aj isté vzory (schémy, modely), ktoré sa napodobňujú. Podľa referenta rozdielna orientácia kodifikačnej praxe pri formovaní súčasných slovanských spisovných jazykoch môže byť motivovaná odlišným zdôrazňovaním nerovnakých kodifikačných zdrojov. Postoj používateľov spisovného jazyka môže byť kognitívny (výskum, prax) alebo emocionálny (napr. purizmus), vedomý (inštitúcie, školy) alebo nevedomý (neuvedomované napodobňovanie vzorov). Kodifikácia spisovnej normy je viazaná aj na systém spisovného jazyka, aj na spisovný úzus. Z toho vyplýva dôležitý záver, že kodifikácia nemôže byť jednostranne orientovaná iba na apriórny ideál jazykového systému, pretože jej pragmatické zretele musia zaistiť prijatie kodifikácie v praxi.

Kritériá spisovnosti, o ktoré sa opiera kodifikácia, neuplatňujú sa rovnako pri kodifikácii čiastkových noriem. Pod čiastkovými normami V. Barnet rozumie normy jednotlivých jazykových rovín (foneticko-fonologickú, akcentologickú, morfologickú, syntaktickú, slovotvornú, lexikálnu), štýlové normy a neverbálne normy so vzťahom k jazykovým normám. Pokrok v skúmaní štýlovej diferenciácie spisovného jazyka robí aktuálnu otázku kodifikácie štýlu. V doterajších štylistických analýzach sa štýlové hľadisko podriaďovalo všeobecnojazykovému, lenže — zdôraznil V. Barnet — špecifickosť štýlových noriem možno odhaliť práve pri obrátenom postupe, t. j. pri poznávaní príslušnej štýlovej normy na pozadí všeobecnej jazykovej normy a ostatných štýlových noriem. Vzťah neverbálnych a jazykových noriem je aktuálny najmä pri uplatňovaní mimolingvistických kodifikačných kritérií (napr. pri zmenách sociálnej bázy používateľov jednotlivých foriem národného jazyka a pod.).

Na potrebu rozšíriť kodifikáciu normy nad rovinu jazykových jednotiek poukázal A. I. Gorškov (Moskva). Tak ako jazykové normy zahrnujú nielen jednotlivé jazykové jednotky, ale aj zákonitosti organizácie týchto jednotiek v rámci textu a zákonitosti organizácie jednotlivých podsystémov a štýlov v rámci jazyka ako systému systémov, referent navrhuje takisto rozlišovať tri typy kodifikácie spisovného jazyka: na rovine jazykových jednotiek, na rovine textu a na rovine jazyka ako systému systémov. (Za kodifikáciu v oblasti textu A. I. Gorškov pokladá napr. teóriu troch štýlov v učebniciach rétoriky, v súčasnom jazyku sú to napr. pravidlá úradných spisov a pod.). Pri takejto hierarchii sa kodifikácia chápe širšie: nielen ako súbor pravidiel (o flexii, derivácii, používaní slov, stavbe viet a výslovnosti), ale ako tvorba všeobecne uznávaných typov textov.

A. N. Kožin (Moskva) pripisuje významnú úlohu pri kodifikácii umeleckým textom a chápe ich ako „vzorový variant ruštiny". V slovesných umeleckých dielach sa prejavujú kodifikačné tendencie v rozvoji spisovného jazyka (napr. zachytenie ešte nekodifikovaných prostriedkov a pod.). Autori literárnych diel odhaľujú potenciálne možnosti jazykových prostriedkov a ich zásluhou sa stávajú kodifikovanou časťou národného jazyka.

Vzťah používateľov spisovného jazyka k norme a kodifikácii v hornej lužickej srbčine skúmal H. Faska (Budyšín). Pomocou rozsiahleho testu analyzoval tie prípady, keď kodifikácia nezodpovedá rečovej praxi. Na základe dosiahnutých výsledkov vydelil tri sociologicky determinované skupiny: 1. teoretici (jazykovedci), 2. autori textov, 3. redaktori. Teoretici pripúšťajú variantnosť normy v širokom rozsahu, redaktori sa jej vyhýbajú, autori textov stoja uprostred. Redaktori striktne dodržiavajú aj neadekvátnu kodifikáciu zachytenú v normatívnych gramatikách a slovníkoch, teoretici a autori sa orientujú na úzus. Podľa H. Fasku adekvátna kodifikácia, opierajúca sa o úzus spisovného jazyka a o tendencie jeho rozvoja, podporuje invariabilnosť a stabilnosť normy, neadekvátna kodifikácia zvyšuje variantnosť a nestabilnosť normy (napr. kodifikované varianty, ktoré sa v praxi nikdy nepoužívajú). V diskusii sa pripustila platnosť tohto záveru, no zároveň sa poukázalo (A. Jedlička), že napr. v češtine (aj v iných jazykoch) sa prejavuje celkom opačná tendencia a že počet variantov zväčšuje kodifikácia úzu, no nie kodifikácia normy.

O vzťahu rozličných skupín používateľov jazyka ku kodifikácii ukrajinčiny hovoril M. Pylyns'kyj (Kyjev). Najväčší vplyv na kodifikáciu majú spisovatelia a prekladatelia (prekladateľov citujú aj vo výkladových slovníkoch). — D. Brozović (Zadar) vydelil jazykové kolektívy používateľov jazyka na základe genetických, typologických (v tom aj štruktúrnych) a sociolingvistických kritérií. — Podľa D. Buttlerowej (Varšava) adekvátna kodifikačná politika má vychádzať z reálnych potrieb spoločnosti, tradície, orientácie kodifikátorov a súčasnej úrovne vedeckého poznania. Nepokladá za správny elitársky prístup ku kodifikácii, ani jeho protipól, že „jazyk sa reguluje sám". Dnešná situácia v spisovnej poľštine si vyžaduje zblížiť normu s úzom a rozlišovať popri rigoróznej norme aj liberálnu normu.

V ďalších pripravených referátoch J. Toporišiča (Ľubľana), K. Gutschmidta (Berlín), A. Žuravského (Minsk), G. Hüttlovej-Folterovej (Viedeň), V. Popovej (Sofia) i v bohatej diskusii sa vyslovilo veľa podnetných myšlienok: rigoróznu normu a liberálnu normu netreba od seba ostro oddeľovať. Ide tu skôr o privatívny vzťah. Kodifikácia nemôže byť ani žandárom, ani brzdou, musí ísť pred vývojom jazyka; treba rešpektovať objektívne ťažkosti používateľov jazyka (D. Brozović). — Pri kodifikácii treba rešpektovať osobitosti jazykových rovín. Kým napr. ortoepická kodifikácia zodpovedá norme v maximálnej miere, lexikálna kodifikácia iba minimálne. Najadekvátnejšia kodifikácia je tá, ktorá usmerňuje primeraný rozvoj normy; doterajší vývin ukázal, že to tak bolo v najmenej obmedzovaných jazykoch (R. Lötzsch). — V kodifikačnej praxi treba rešpektovať aj generačné rozdiely lingvistov, nielen používateľov jazyka. Autorita „prísnych" kodifikátorov slabne, niekedy je dokonca komická (A. Jedlička, R. Auty).

Ukazuje sa, že pri kodifikácii spisovného jazyka treba nevyhnutne rešpektovať širšie zretele sociálnej komunikácie príslušného jazykového spoločenstva, zbližovať stanoviská teoretikov (kodifikátorov) s neuvedomovanými postojmi

používateľov spisovného jazyka. Najmä z tohto aspektu majú popri normatívnych príručkách dôležitú funkciu vzorové texty.

Z organizačnej stránky bolo zasadanie pripravené na vysokej spoločenskej a kultúrnej úrovni predovšetkým zásluhou H. Fasku a jazykovedného oddelenia Instituta za serbski ludospyt. Na budúcom zasadnutí v Minsku sa majú riešiť otázky nadhodené už v Budyšíne — štýlová diferenciácia spisovného jazyka a jej kodifikácia.

J. Bosák

Za profesorom Jaromírom Běličom

6. decembra 1977 skonal po ťažkej chorobe vo veku 63 rokov Jaromír Bělič, profesor Karlovej univerzity, člen korešpondent ČSAV, člen mnohých domácich i zahraničných vedeckých orgánov a organizácií, popredný český bohemista a slavista, známy v celom slavistickom svete. Ako vysokoškolský pedagóg pôsobil J. Bělič v rokoch po oslobodení na Palackého univerzite v Olomouci, od r. 1957 na Karlovej univerzite v Prahe, kde okrem toho pracoval v riadiacich orgánoch ČSAV, bol podpredsedom filologickej sekcie a neskôr predsedom Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV. V týchto funkciách sa staral o koordináciu jazykovedného výskumu v ČSSR a o rozvíjanie spolupráce českých a slovenských jazykovedcov.

Hlavným pracovným poľom J. Běliča vo vedeckom výskume bola česká dialektológia. Sústavný dialektologický výskum začal štúdiom nárečí svojho rodného kraja, juhovýchodnej Moravy. Vyťažil z neho viaceré štúdie a podrobný monografický opis dolských nárečí (1954). Ako predseda Českej dialektologickej komisie usmerňoval vedeckovýskumnú činnosť dialektológov, pričom venoval stálu pozornosť aj slovenskej dialektológii. Veľa tvorivej energie venoval vypracovaniu koncepcie Slovanského jazykového atlasu, ako aj výskumným a redakčným prácam na tomto rozsiahlom medzinárodnom podujatí. Završením Běličových dialektologických štúdií je jeho vyzreté obsiahle dielo *Nástin české dialektologie* (1972). Spresňujú sa v ňom doterajšie poznatky o nárečovej diferenciácii českého jazykového územia, podáva sa klasifikácia českých nárečí (v širšom zmysle) a charakteristika jednotlivých nárečových skupín.

Výskum nárečí priviedol J. Běliča k štúdiu mestskej reči. Jeho činnosť v tejto oblasti, organizačná i výskumná, ako aj jej konkrétne výsledky majú priekopnícky charakter.

Popri výskume dialektov sa J. Bělič často zamýšľal nad problémami utvárania a vývinu národných jazykov a ich spisovnej podoby, nadväzujúc na práce svojich vysokoškolských učiteľov F. Trávníčka a najmä B. Havránka a čerpajúc podnety aj u českých národných buditeľov, najmä v diele F. Palackého. Zúčastňoval sa na časopiseckých i ústnych kolektívnych diskusiách o hovorovej a tzv. obecnej češtine a ich vzťahu k češtine spisovnej, o problémoch kodifikácie, o otázkach pravopisu a o iných aktuálnych otázkach. Aktívne zasahoval do diskusií na celoštátnych konferenciách. V otázkach jazykovej kultúry zaujímal kritický postoj k českému i slovenskému jazykovému purizmu. Viackrát písal aj o vzťahu češtiny a slovenčiny. V tejto súvislosti sa žiada konštatovať, že J. Bělič patril už do tej generácie českých jazykovedcov, ktorá neprijímala buržoáznu koncepciu československého národa a československého jazyka. V úvahách o vzťahoch češtiny a slovenčiny prof. Bělič teoreticky obhajoval a prak-

ticky odôvodňoval požiadavku, aby sa čeština a slovenčina neoddťaľovali a aby sa v jazykovej politike podporovali tie črty, ktoré sú obidvom našim jazykom spoločné, resp. ktoré ich zbližujú. Toto stanovisko presadzoval najmä v súvislosti s odbornou terminológiou a s konvenčnými zložkami pravopisu.

Charakteristickou črtou Běličovej osobnosti okrem mimoriadnej pracovitosti bola spoločenská angažovanosť. Táto črta sa uňho prejavovala iniciatívnou a aktívnou účasťou na plnení aktuálnych kolektívnych úloh českej, resp. československej jazykovedy. Aktívne sa zúčastňoval na závažných kolektívnych podujatiach, bol často ich iniciátorom (prípravné práce na Českom jazykovom atlase a na Slovanskom jazykovom atlase, štvorzväzkový *Slovník spisovného jazyka českého*, v posledných rokoch života práce na *Malom staročeskom slovníku*, rozsiahle edičné práce, najmä vydávanie Spisov J. A. Komenského a i.). Pečať Běličovej osobnosti majú aj školské reformy, resp. učebné osnovy a plány z päťdesiatych a šesťdesiatych rokov. Rozsiahla je jeho účasť na tvorbe stredoškolských učebníc a príručiek. Medziiným bol iniciátorom a spoluautorom vysokoškolskej učebnice slovenčiny pre české filologické a pedagogické fakulty (*Slovenština*, 4. vyd. 1971) a spoluautorom učebnice češtiny pre slovenské vysoké školy (*Čeština*, 1. vyd. 1972). Ako riaditeľ Letnej školy slovanských jazykov zaradil do programu aj prednášky o slovenčine a slovenskej literatúre a prizval prednášať aj slovenských jazykovedcov a literárnych vedcov. Ako vedúci Katedry českého jazyka na FFKU sa zaslúžil o to, aby sa katedra zmenila na Katedru českého a slovenského jazyka, a to nielen menom, ale aj zložením členov.

Slovenskí jazykovedci spolu s českými budú dlho želieť predčasný odchod prof. Jaromíra Běliča a spomínať na jeho dobré ľudské vlastnosti. Ešte dlhšie budú žiť podnety, ktoré poskytujú jeho vedecké práce.

Š. Peciar

ROZLIČNOSTI

Homonymia pri jednom druhu syntaktických frazeologizmov. — Vo výpočte typov syntaktických frazeologizmov s tautológiou niektorého člena (Syntaktická frazeológia. Jazykovedný časopis, *27*, 1976, s. 134—145) sme uviedli a materiálovo doložili aj typ *chlap sem, chlap tam* (s. 142). O jeho významovej platnosti sme tam konštatovali, že je pre zložitosť celej frazeologickej konštrukcie pomerne neurčitá. Približný význam tohto syntaktického frazeologizmu je takýto: na pomenovanej veci (vyjadrenej tautologickou zložkou) v daných okolnostiach, v príslušnej situácii veľmi nezáleží, pomenovaná vec nie je rozhodujúca.

Pri tejto ustálenej konštrukcii však nachádzame aj iný význam, ktorý je v hovorovom úze tiež dosť bežný. Zachytáva ho napríklad táto veta z románu Jediná od K. Jarunkovej: *Lenže oni: Jožinko sem, Jožinko tam, a tu to majú.* Táto ustálená konštrukcia má význam celkom odlišný od predchádzajúcej frazeologizovanej konštrukcie *(chlap sem, chlap tam).* Vyjadruje približne to, že pomenovaná osoba je v strede pozornosti, vychádza sa jej vo všetkom v ústrety, poskakuje sa okolo nej, stále sa všetko krúti okolo nej.

Po konštatovaní zreteľného významového rozdielu prichodí určiť vzájomný vzťah obidvoch ustálených spojení. Je to ten istý frazeologizmus s dvoma významami, alebo sú to samostatné syntaktické frazeologické jednotky? V súlade s chápaním príbuzných sémantických javov (ako je napr. synonymia a viacvýznamovosť) vo frazeológii, pri ktorých sa vždy prihliada nielen na vlastnú významovú platnosť jednotky, ale aj na spôsob jej frazeologizácie, na typ jej obraznosti, na zhody a rozdiely v lexikálnom zložení a pod., treba v tomto prípade hovoriť o osobitných jednotkách, teda o frazeologických homonymách.

Takúto interpretáciu uvedených fráz podporuje nielen spomínaný zreteľný významový rozdiel, ale aj odlišnosti v samej frazeologizovanosti obidvoch spojení. Pri prvom z nich sme v citovanej štúdii konštatovali, že zameniteľnosť tautologickej zložky je tu široká, že teda ide o syntaktický frazeologizmus s pomerne vysokou frazeologizovanosťou. Druhé spojenie je v porovnaní s prvým viacej ohraničené pri obsadzovaní tautologickej mennej zložky. Ako zameniteľná zložka vystupujú v ňom najmä osobné mená (všeobecné i vlastné). Význam tohto syntaktického frazeologizmu je teda zreteľnejšie zviazaný s významom zameniteľnej zložky, celková frazeologizovanosť tohto ustáleného zvratu je teda nižšia než v prvom prípade.

Osobitnou frazeologizáciou príbuznej konštrukcie vzniklo ďalšie spojenie: *jedna noha sem (tu), druhá (noha) tam.* Jeho výzvový význam možno opísať približne takto: poháňaj sa tam a rýchlo sa vráť. Proti predchádzajúcim dvom typom možno pri tomto výraze okrem významového rozdielu uviesť niekoľko odlišujúcich znakov: 1. Je tu oslabená tautológia substantívnej zložky. Kým v predchádzajúcich typoch je tautologická substantívna zložka obligátna, v tomto výraze sa slovo *noha* v druhej časti môže vypúšťať, môže teda fungovať ako fakultatívny komponent frazeologizmu. Bežnejšia je pritom podoba bez fakultatívnej zložky (teda: *druhá tam*). 2. Na odlišnú frazeologizáciu tohto spo-

jenia poukazuje zreteľnejšia motivovanosť celku priestorovým (miestnym) významom komponentov *sem* a *tam* (iná vec je, že ich poradie nezodpovedá logickému poriadku). Evidentne pociťovaný príslovkový miestny význam sa v tejto jednotke prejavuje aj ohraničenou lexikálnou zameniteľnosťou zložky *sem (sem — tu),* ktorá sa pri predchádzajúcich dvoch typoch nevyskytuje. 3. Na rozdiel od paradigmatických radov, ktoré sa vyskytujú pri obidvoch predchádzajúcich syntaktických frazeologizmoch (pri 1. type napr. *chlap sem, chlap tam; noha sem, noha tam; vlak sem, vlak tam* atď., pri 2. type napr. *Janko sem, Janko tam; dcérenka sem, dcérenka tam* a pod.), tento syntaktický frazeologizmus má celkom ustálené, nezameniteľné lexikálne obsadenie (pravda, s naznačenými ustálenými odchýlkami: *sem — tu; druhá [noha] tam*).

Posledné konštatovanie je z teoretického hľadiska najzávažnejšie. Odráža sa v ňom skutočnosť, že východiskom frazeologizácie tohto spojenia bola podobne ako pri predchádzajúcich dvoch typoch jeho syntaktická stránka (išlo tu teda naozaj o syntaktický frazeologizmus), ale pri takmer celkom petrifikovanom lexikálnom obsadení vystupuje do popredia lexikálna stránka, lexikálne zloženie tejto jednotky, takže tu v súčasnom jazyku už ide vlastne o lexikálnu frazeologickú jednotku so zložitejšou syntaktickou stavbou. Vývin tohto frazeologizmu dáva popud na širší výskum vzájomných vzťahov medzi lexikálnou a syntaktickou frazeológiou, podnety pre výskum modelovosti a modelovanosti (resp. nemodelovosti a nemodelovanosti) vo frazeológii všeobecne.

J. Mlacek